

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

Editor: prof. dr. P. Levit

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE vydává

časopis: Acta Universitatis Carolinae

v sériích: Mathematica, Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica, Iuridica,
Philologica

КАРЛОВ УНИВЕРСИТЕТ В ПРАГЕ издает

журнал: Acta Universitatis Carolinae

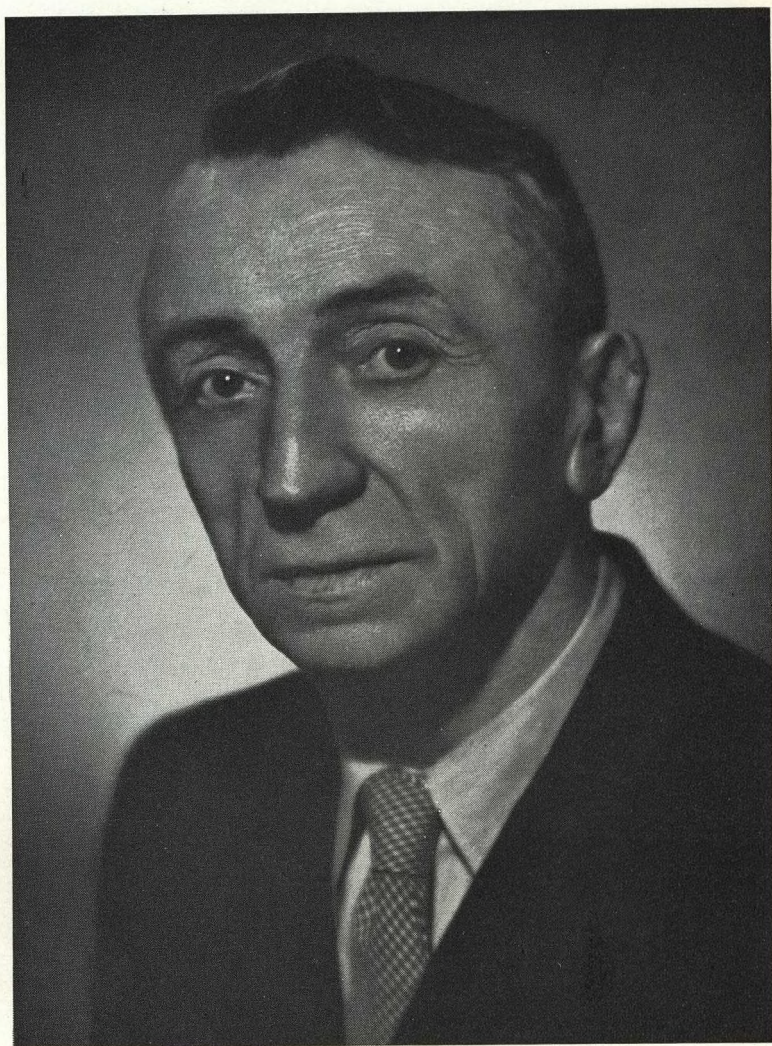
в сериях: Mathematica, Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica, Iuridica,
Philologica

THE CAROLINE UNIVERSITY OF PRAGUE, CZECHOSLOVAKIA

announces the publication of

Acta Universitatis Carolinae

in series: Mathematica, Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica, Iuridica,
Philologica

*K počtě 65. narozenin
člena korespondenta ČSAV prof. Františka Štajgra, Dr Sc
vedoucího katedry občanského práva procesního
právnícké fakulty University Karlovy*

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 1

Vol. VIII.

1961

No. 1, pag. X-XXX.

Obsah

0. Přehled: Organizace soudů Polské lidové republiky	str.	5
1. Přehled: Změna účastníka v občanskoprávním řízení	str.	53
2. Přehled: Vliv soudního řízení na běh průmyslové doby	str.	95

Содержание

0. Обзор: Судостроительство Польской Народной Республики	стр.	5
1. Обзор: Перемена стороны в гражданском процессе	стр.	53
2. Обзор: Влияние судопроизводства на течение производственного процесса	стр.	95

Inhalt

0. Übersicht: Die Gerichtsorganisation der Volksrepublik Polen	S.	5
1. Übersicht: Der Parteiwechsel im Zivilprozeß	S.	53
2. Übersicht: Die Wirkung des Gerichtsverfahrens auf den Lauf der Produktionsarbeiten	S.	95

ORGANIZACE SOUDŮ POLSKÉ LIDOVÉ REPUBLIKY

СУДОУСТРОЙСТВО ПОЛЬСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

DIE GERICHTSORGANISATION DER VOLKSREPUBLIK POLEN

OTAKAR PLUNDR

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA I

1. Po obnovení samostatného polského státu po první světové válce působila na jeho území trojí soustava soudů: na území náležejícím dříve k Rakousko-uherské soustavě rakouská, opírající se zejména o zákon č. 59/1868 ř. z. o organizaci okresních soudů; na území, které dříve tvořilo součást Německé říše, soustava právně německá, opírající se zejména v řízení občanském o zákon č. 27. I. 1877 a konečně na území, které dříve tvořilo součást Pruské říše, soustava právně pruská, opírající se zejména v řízení občanském o zákon č. 59/1868 ř. z. o organizaci okresních soudů.

Vol. VIII.

1961

No. 1, pag. X—XXX.

Obsah

O. Plundr: Organizace soudů Polské lidové republiky	str. 5
J. Fiala: Změna účastníka v občanskoprávním řízení	str. 53
Z. Česka: Vliv soudního řízení na běh promlčecí doby	str. 95

Содержание

О. Плундр: Судостроительство Польской Народной Республики	стр. 5
И. Фиала: Перемена стороны в гражданском процессе	стр. 53
З. Чешка: Влияние судебного производства на течение давностного срока	стр. 95

Inhalt

O. Plundr: Die Gerichtsorganisation der Volksrepublik Polen	S. 5
J. Fiala: Der Parteiwechsel im Zivilprozess	S. 53
Z. Česka: Die Wirkung des Gerichtsverfahrens auf den Lauf der Verjährungsfristen	S. 95

* Andrzej Gwiżdż: Burżuazyjno-obszarnicza konstytucja z 1921 roku w praktyce, Warszawa 1956.

IURIDICA I

No. I. pag. X—XXX.

1961

Vol. VIII.

Obsah

0. Plumb: Organizace soudů Polské lidové republiky	str.	2
1. Fiala: Změna účinnosti v občanskoprávním řízení	str.	23
2. Čelka: Vliv soudního řízení na běh promlčecí doby	str.	95

Содержание

0. Плумб: Организация судов Польской Народной Республики	стр.	2
1. Фиала: Изменение сроков в гражданском процессе	стр.	23
2. Челка: Влияние судебного процесса на течение срока исковой давности	стр.	95

Inhalt

0. Plumb: Die Gerichtsorganisation der Volksrepublik Polen	2.	2
1. Fiala: Der Parteiwechsel im Zivilprozeß	2.	23
2. Čelka: Die Wirkung des Gerichtsverfahrens auf den Lauf der Verjährungsfrist	2.	95

ORGANIZACE SOUDŮ POLSKÉ LIDOVÉ REPUBLIKY

СУДОУСТРОЙСТВО ПОЛЬСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

DIE GERICHTSORGANISATION DER VOLKSREPUBLIK POLEN

OTAKAR PLUNDR

I.

NÁSTIN SOUDNÍ ORGANIZACE V OBDOBÍ MEZI PRVNÍ A DRUHOU SVĚTOVOU VÁLKOU

1. Po obnovení samostatného polského státu po první světové válce působila na jeho území trojí soustava soudů: na území náležejícím dříve k Rakousko-Uhersku soustava rakouská, opírající se zejména o zákon č. 217/1896 ř. z. ve znění pozdějších novel a o zákon č. 59/1868 ř. z. o organizaci okresních soudů, na území, které dříve tvořilo součást Německé říše, soustava právně upravená zejména v říšském zákoně o organizaci soudů z 27. 1. 1877 a konečně v té části Polska, která byla přivtělena od bývalého carského Ruska, soustava upravená ruskými předpisy z r. 1864. Kromě těchto nejdůležitějších zákonů byla převzata řada dalších právních předpisů upravujících v jednotlivých částech Polského státu organizaci soudů i řízení před nimi, k nimž postupně přibýly předpisy vydané již zákonodárnými orgány polského státu.

Právní základ k sjednocení této nejednotné, v téměř nepřehledném množství právních norem upravené organizaci soudní měla dát ústava polské republiky ze 17. 3. 1921, charakterizovaná jako ústava buržoazně statkářská.¹⁾ Ústava vyhlásila některé buržoasně demokratické principy, a to i v části pojednávající o soudech (čl. 74—86 ústavy).

2. K vybudování jednotné soustavy obecných soudů pro celé území státu došlo však teprve v r. 1928 na základě nařízení presidenta republiky ze 6. 2. 1928, které bylo později několikrát novelováno.

Soustava obecných soudů byla vybudována jako soustava *trojinstanční* (s určitými výjimkami zejména pokud jde o věci, které měly být rozhodovány v první stolici soudy smírčími) a zahrnovala tyto soudní orgány: 1. smírčí soudce, 2. městské soudy, 3. obvodové soudy (včetně soudů porotních), 4. apelační soudy, 5. Nejvyšší soud.

¹⁾ Andrzej Gwiżdż: Burżuazyjno-obszarnicza konstytucja z 1921 roku v praktyce, Warszawa 1956.

32. Územní organizace obecných soudů nebyla v souladu s administrativním dělením státu.¹⁾

Smírčí soudci měli rozhodovat ve věcech určených soudními řády nebo zvláštními zákony. Ustanovení o smírčích soudcích však v Polsku nebyla nikdy uvedena v život. Nejnižším článkem soustavy obecných soudů zůstaly proto soudy městské. Porotní soudy vyvíjely činnost jen na území bývalého Malopolska, a to ještě jen po určitou dobu. Na ostatním území nebyly do druhé světové války vůbec uvedeny v život.²⁾ Za platnosti zásady tří instancí v těch případech, kdy jako první stolice rozhodovaly soudy městské, byly druhou (odvolací) instancí soudy obvodové a třetí instancí (kasační) Nejvyšší soud. Jestliže rozhodoval v první instanci soud obvodový, druhou instancí byl soud apelační a třetí (kasační) instancí Nejvyšší soud.

Soudci obecných soudů (s výjimkou smírčích soudců) byli jmenováni prezidentem republiky na návrh ministra spravedlnosti, podaný v dohodě s předsedou rady ministrů (čl. 90 nař. a org. ob. soudů).

Aby bylo vzbuzeno zdání nepolitičnosti a nadstranickosti soudů, nesměli soudci být členy politických stran ani se účastnit na politických projevech, „které by mohly ohrozit důvěru v jejich soudcovskou nestrannost“ (čl. 121).

V praxi však byl zákaz důsledně uplatňován pouze vůči demokratickým organizacím a zůstával jen na papíře, pokud šlo o organizace reakční.³⁾ Na politické smýšlení polských soudců uplatňovaly svůj vliv četné spolky a kluby, v nichž rozhodující slovo měli stoupenci fašistických režimů vládnoucích v Polsku od r. 1926.

3. Vedle soustavy obecných soudů působily na území Polska *soudy vojenské a soudy pracovní*, jako *soudy zločinné*, a dále *soudy sociálního pojištění*, *Státní tribunál*, *Nejvyšší správní tribunál* a *Kompetenční tribunál*.

4. V souvislosti s fašizací polského státního života po vojenském spiknutí Pilsudského v r. 1926, jehož důsledkem byla změna ústavy z r. 1921 (Ústavní reforma z 2. srpna 1926), dochází i k fašizaci justičního aparátu a k odbourávání buržoazně demokratických principů vyhlášených ústavou z r. 1921. Tak zv. sanační režimy,⁴⁾ ovládající Polsko od r. 1926, patřily k nejreakčnějším režimům v Evropě. Jejich politika byla politikou „zaprodávání hospodářství Polska zahraničním monopolům (téměř polovina průmyslu a hornictví byla v rukou cizího kapitálu), politikou torpedování pozemkové reformy... Byla to současně dobrodružná politika příprav nové protisovětské křížové výpravy, politika národnostního útisku v Polsku vůči milionovým masám Ukrajinců

¹⁾ Podle čl. 65 ústavy z r. 1921 se území polského státu administrativně dělilo na vojvodství, powiaty (okresy) a gminy (městské a vesnické).

²⁾ *Tadeusz Rek: Ławniczy w wymiarze sprawiedliwości Polski ludowej*, Warszawa 1951, str. 14.

³⁾ *Jerzy Jodłowski: Funkcje prawa i zadania prawnictwa w okresie budowy podstaw socjalizmu*, Warszawa 1949, str. 14—17.

⁴⁾ Sanačními jsou tyto režimy nazývány proto, že si demagogicky vytkly za cíl „ozdravit“ (sanovat) polský politický život.

a Bělorusů, jakož i tzv. národnostním menšinám.¹⁾ Právní ideologové polských reakčních vlád přejímají v tomto období stále více právních institutů hitlerovské Třetí říše, s níž uzavřelo Polsko dohodu 26. ledna 1934.²⁾

Postupná likvidace zbytků buržoazně demokratických principů vrcholí vydáním nové ústavy z 23. 4. 1935 již vysloveně fašistického charakteru. Aby dokořán otevřela brány bezprávnímu teroru, nepřejímá ústava ustanovení, že soudci podléhají jen zákonům. Podle čl. 3 ústavy z r. 1935 byly soudy podřízeny presidentu republiky. Pro polskou reakci však ani takto přizpůsobený soudní aparát není již dostatečně účinnou zbraní v boji proti demokratickým silám, přestože si do řad soudců dosadila své oddané stoupence. Nastupuje proto po vzoru hitlerovského Německa cestu otevřeného policejního teroru. Nařízením presidenta ze 17. 6. 1934 bylo umožněno zařazovat do koncentračních táborů osoby, u nichž podle mínění vládnoucí třídy bylo možno předpokládat, že by mohly ohrozit bezpečnost, klid a veřejný pořádek. O zařazení do těchto táborů, z nichž nejznámější byly v Bereze Kartuské a Brzešci, rozhodovaly orgány státní správy.³⁾ Polská reakce si tak vytvořila předpoklady pro likvidaci svých odpůrců bez soudů, administrativními metodami.

Svým bojem proti všemu pokrokovému uvnitř země a protisovětským postojem v zahraniční politice přispěla polská reakce k záříjové porážce ve válečném konfliktu s hitlerovským Německem, k likvidaci polského státu a k okupaci polského území nacistickými armádami.

II.

VÝVOJ V PRVÉ ETAPĚ LIDOVÉ DEMOKRATICKÉHO ZŘÍZENÍ (1944—1947)

5. K účinnému vedení boje proti okupantům vytvořil si polský lid z podnětu Polské dělnické strany, vzniklé v lednu 1942, dne 1. ledna 1944 Zemskou národní radu, svůj nejvyšší revoluční orgán státní moci. Polská dělnická strana, sdružující výkvět polské dělnické třídy, stala se vedoucí silou v boji proti okupantům a její postavení a politika určovala také charakter národně osvobozovacího boje. Polská reakce sledovala cíl obnovit po vyhnání okupantů ekonomicky, politicky i právně buržoazně statkářský stát z doby před záříjovou porážkou. Proto polská dělnická strana musela současně s bojem proti okupantům bojovat i za vytvoření široké lidové fronty a jejím prostřednictvím prosazovat proti statkářům a kapitalistům třídní požadavky širokých mas pracujících, směřující k demokratizaci poválečného Polska v oblasti ekonomické, právní i politické.⁴⁾ Ostří revolučního boje bylo v této etapě namířeno proti německému a domácímu fašismu a jeho třídním spojencům, polským statkářům a velkokapitalis-

¹⁾ Roman Żambrowski: Čtyřicet let bojů a vítězství, Rudé právo 16. 12. 1958, str. 5.

²⁾ Dějiny diplomacie, III. díl, Praha 1949, str. 352.

³⁾ Andrzej Gwiżdż: Burżuazyjno-obszarnicza konstytucja z 1921 roku w praktyce, Warszawa 1956, str. 258.

⁴⁾ Bolesław Bierut: O straně, SNPL, Praha 1953, str. 157.

tům a proti domácím i zahraničním monopolům. Revoluční boj měl charakter boje národně osvobozenického, protifašistického a protiimperialistického. Cílem revoluce bylo rovněž odstranění zbytků feudalismu v zemědělství rozdělením statkářské půdy.¹⁾

Dne 1. července 1944, v den, kdy Rudá armáda vstoupila při svém postupu proti nacistickým armádám na polské území, vytvořila Zemská národní rada Polský výbor národního osvobození jako zatímní orgán výkonné moci, který se dne 22. července obrátil se svým Manifestem k polskému lidu. V Manifestu bylo prohlášeno, že jak Zemská národní rada, tak i Polský výbor národního osvobození budou ve své činnosti vycházet ze základních zásad obsažených v ústavě ze dne 17. 3. 1921, jako jedině legálním způsobem přijaté ústavě, které měly být závazné až do svolání ústavodárného sněmu. Manifest také vytyčil nejvýznamnější úkoly polského lidu pro nejbližší dobu, zejména vyhnání okupantů z celého území Polska, vítězné zakončení války a výstavbu nového státu. V ekonomické oblasti zdůraznil Manifest jako hlavní úkoly obnovení válkou zničeného hospodářství, provedení pozemkové reformy, restituci majetku odňatého Němci jednotlivým polským občanům, konfiskaci německého majetku, převzetí majetku soustředěného v rukách německého státu a jednotlivých bankovních a dopravních podniků a lesů do zatímní státní správy, zajištění výživy obyvatelstva a umožnění návrat do země velmi početné polské emigraci.

Polským soudům ukládal Manifest zajistit rychlý výkon soudnictví a dbát o to, aby žádný německý válečný zločinec a žádný zrádce národa neušel trestu. Bylo třeba, jak zdůrazňoval Manifest, provést spravedlivou odplatu na Němcích za všechna jimi způsobená muka a utrpení, za spálené vesnice a zbořená města, za zničené kostely a školy, za zatýkání, koncentrační tábory a popravy, za Osvětim, Majdanek a Treblinky, za vyvraždění varšavského ghetta.

6. Po vyhnání okupantů z celého území Polska a vítězném ukončení druhé světové války vyvstaly polskému lidu další úkoly spojené s obnovou normálního života na celém území státu. Šlo zejména o politické a ekonomické začlenění znovunabytých území na západě a severu státu do území, které tvořilo polský stát po první světové válce, o osídlení těchto území Poláky z původního území státu a těmi, kteří se vraceli z emigrace. Velkého úsilí bylo třeba vynaložit na likvidaci ozbrojených kontrarevolučních band, které terorizovaly obyvatelstvo, dezorganizovaly obnovu hospodářského a politického života země a snažily se zmařit úspěšné provádění pozemkové reformy, dále na boj s černým obchodem a s ostatními formami hospodářského škůdnictva. „Tyto velké úkoly byly splněny v ostrém třídním boji s reakcí, se statkářsko-kapitalistickými živly.

¹⁾ *Stefan Rozmaryn: Droga rozwoju prawa Polski ludowej; Sborník Dziesięciolecie prawa Polski ludowej 1944—1954, Warszawa 1955.*

Teror, sabotáž a ozbrojené podzemí si kladly za úkol rozbít vytvářející se, ale ne ve všech člancích konsolidovanou lidovou moc.“¹⁾)

Dosažené úspěchy umožnily Polské dělnické straně v krátké době po osvobození vytyčit na svém I. sjezdu v r. 1945 projednání socialistických přeměn, zejména požadavek znárodnění klíčových oblastí národního hospodářství. Prvá etapa znárodnění byla uskutečněna zákonem z 3. 1. 1946 (Dz. U. částka 3., č. 17).

7. Významný podíl při uskutečňování všech uvedených úkolů připadl polské justici. Před polskou justiční správou vyvstal proto obrovský úkol uvést urychleně v chod justiční aparát velmi silně rozrušený válkou a dlouholetou okupací.

Současně bylo třeba dát do rukou polských soudců právní předpisy, umožňující postihnout zločinnou činnost německých okupantů a mnohotvárnou kontrarevoluční a jinou činnost polské reakce. Dosavadní předpisy, zejména trestní zákon z r. 1932, svými skutkovými podstatami neposkytovaly pro to dostatečně širokou základnu. Dochází proto k rozsáhlé, i když jen dílčí legislativní činnosti i na úseku trestního práva hmotného. Aby bylo možno postihnout i trestnou činnost německých válečných zločinců a jejich pomahačů z období okupace, působily některé hmotné právní předpisy zpětně.

Výstavba polského soudnictví na osvobozeném území šla dvěma směry. Jednak byly *vytvářeny nové soudy* zpravidla dočasné povahy se zaměřením na určitou speciální agendu, jednak byla *obnovována stará soudní organizace*, právně se opírající o nařízení presidenta republiky ze 6. 2. 1928 ve znění pozdějších novel.

Vytváření nových soudů bylo nutné vzhledem k povaze trestných činů, o kterých musely polské soudy rozhodnout po vyhnání okupantů. Šlo převážně o trestné činy politické, k jejichž správnému a spravedlivému rozhodování bylo třeba politicky i odborně vyspělých soudců. Mnoho polských soudců převzatých po vyhnání okupantů bylo však reakčního smýšlení, neboť přišli do justice v období sanace, byli vychováváni ve fašistickém duchu a neposkytovali proto záruku, že by tuto agendu, pokud by byla svěřena obecným soudům, likvidovali v souladu s právním cítěním polského lidu. Spravedlivý požadavek širokých mas polského národa, aby potrestání těchto činů bylo provedeno urychleně, nemohl být uskutečněn soustavou obecných soudů, kde platila zásada tří instancí a kde řízení bylo komplikované a zdlouhavé. Řízení před novými soudy bylo proto zjednodušeno a zpravidla bylo rozhodováno v jediné instanci. U nových soudů byla také zajištěna široká účast lidu na výkonu trestního soudnictví.

Ze soudů nově zřizovaných po vyhnání okupantů nejvýznamnějšími byly *Nejvyšší národní tribunál a speciální trestní soudy*. Zvláštní postavení měly *Speciální komise a občanské soudy*.

¹⁾ Boleslav Bierut: O straně, SNPL, Praha 1953, str. 41.

8. *Nejvyšší národní tribunál* byl zřízen dekretem z 22. 1. 1946 (Dz. U. částka 5, č. 45).¹⁾

Rozhodoval o trestných činech uvedených v dekretu z 22. 1. 1946 (Dz. U. částka 5, č. 46) o odpovědnosti za zářijovou porážku a za fašizaci státního života a dále o trestných činech spáchaných na polském území osobami, které byly pro tyto trestné činy vydány orgánům polského státu v souladu s Moskevskou deklarací SSSR, USA a Velké Británie.

Dekret z 22. 1. 1946 (Dz. U. částka 5 č. 46) se vztahoval jen na činy spáchané před 1. zářím 1939, tj. před napadením Polska hitlerovskými armádami. Šlo o činy významných představitelů polských sanačních režimů z období před druhou světovou válkou.

Trestu podléhal zejména: kdo ve snaze napomáhat fašistickému nebo národně socialistickému hnutí buď veřejně nebo při výkonu příkazanych činností na úseku státní správy, nebo při zastupování polského státu ve stycích s cizím státem nebo jeho úředníky poškozoval polský lid nebo polský stát snižováním nebo oslabováním ozbrojených sil polských nebo spojeneckých, nebo podlamováním obranného ducha společnosti; kdo vykonává významné řídicí funkce při organizování ozbrojených sil a hospodářského a vojenského potenciálu polského státu a při přípravě a provádění jeho obrany, přinesl zanedbáváním nebo nedbalým výkonem svěřených mu povinností prospěch fašismu nebo národnímu socialismu; kdo jsa oprávněn k činnosti jménem polského státu v mezinárodních stycích, jednal ve prospěch fašismu nebo fašistického státu; kdo ve snaze napomáhat fašistickému nebo národně socialistickému hnutí jednal při rozhodování veřejných věcí ke škodě lidu nebo polského státu jiným způsobem; kdo rozšiřoval nebo zhotovoval, přechovával nebo převážel za účelem rozšiřování tiskoviny nebo obrazy nabádající k páchání uvedených trestných činů nebo takového trestné činy schvalující. Trestným byl dále ten, kdo se účastnil týrání osob umístěných v táborech, vězeních nebo trestních ústavech pro politickou činnost nebo při tomto trestném činu napomáhal, nebo k němu naváděl, kdo podvodným úsilím, využíváním morálního nátlaku nebo korupcí vnutil polskému lidu protidemokratické ústavní zákony; nebo se o to pokoušel a kdo změnil nebo se pokusil změnit platné státní zřízení Polské republiky ve fašistickém duchu.

Pokud jde o trestní stíhání válečných zločinců, vydaných spojenci k potrestání polskému státu, byli před Nejvyšším národním tribunálem souzeni jen nejvýznamnější činitelé hitlerovského okupačního režimu, odpovědní za hrozná utrpení polského lidu v době okupace, jako byl např. Artur Greiser, župní vedoucí na území, které po zářijové porážce bylo přivtěleno k Třetí říši, a dále ti němečtí zločinci, kteří se dopustili zločinu proti lidskosti ve zvlášť velkém rozsahu, jako byl např. velitel koncentračního tábora v Osvětimi, Rudolf Hoess.²⁾

Procesy projednávané před Nejvyšším národním tribunálem měly velký význam vnitropolitický i zahraničně politický. Před širokou polskou i světovou veřejností odhalily rozsah nelidských trestných činů, kterých se dopustili němečtí váleční zločinci na Polácích i příslušnících jiných národů a které po dobu války byly pečlivě utajovány, a odhalily tak skutečnou tvář německého fašismu a hloubku zrady představitelů polského fašismu, spolupracujících před napadením Polska s nacistickým hnutím.

¹⁾ K změně právní úpravy došlo v r. 1946 a v r. 1947.

²⁾ *Tadeusz Cyprian i Jerzy Sawicki: Procesy wielkich zbrodniarzy wojennych w Polsce, Łódź 1947.*

Organizačně byl Nejvyšší národní tribunál spjat s Nejvyšším soudem. Jeho předsedou byl první předseda Nejvyššího soudu, sídlo Nejvyššího národního tribunálu bylo v sídle Nejvyššího soudu. Vedle soudců z povolání působili u Nejvyššího národního tribunálu i soudci z lidu se stejnými právy i povinnostmi při rozhodování. Jejich seznamy sestavovalo presidium Zemské národní rady; za soudce z lidu byli ustanovováni poslanci Zemské národní rady.

Nejvyšší národní tribunál rozhodoval o jednotlivých věcech ve složení tří soudců z povolání a čtyř soudců z lidu. Předsedal buď předseda Nejvyššího národního tribunálu nebo jiný soudce jím určený.

Rozhodnutí Nejvyššího národního tribunálu bylo konečné. O návrhu na obnovu řízení rozhodoval Nejvyšší národní tribunál.¹⁾

9. *Speciální trestní soudy* byly zřízeny dekretem Polského výboru národního osvobození ze dne 12. 9. 1944 (Dz. U. částka 4 č. 21) o speciálních trestních soudech pro věci fašistickohitlerovských zločinců.

Do jejich pravomoci náleželo rozhodovat o trestných činech spáchaných v době od 1. září 1939 do 9. května 1945, uvedených v dekretu Polského výboru národního osvobození ze dne 31. 8. 1944 (Dz. U. částka 4 č. 16).

Podle tohoto dekretu podléhal trestu zejména ten, kdo napomáhal orgánům německého nebo s ním spřáteleného státu:

1. Účastí na vraždách civilních osob a osob vojenských nebo válečných zajatců, vydáním nebo zadržením osob, po nichž bylo pátráno nebo které byly pronásledovány vládnoucími orgány z důvodů politických, národnostních, náboženských nebo rasových,

2. jinou činností škodlivou pro polský stát, polskou právnickou osobu, pro civilní obyvatelstvo nebo pro vojenské osoby a válečné zajatce. Do pravomoci speciálních trestních soudů náleželo podle téhož dekretu také trestní stíhání osob, které

3. využívajíce válečné situace, vynucovaly výhody pod hrozbou vydání orgánům německého nebo s ním spřáteleného státu, nebo které jiným způsobem poškozovaly osoby, po nichž bylo pátráno, nebo které byly pronásledovány těmito orgány;

4. se účastnily v zločineckých organizacích vytvořených nebo uznaných orgány německého nebo s ním spřáteleného státu nebo politickým sdružením, činným v zájmu německého nebo s ním spřáteleného státu. Mezi zločinecké organizace zahrnoval dekret zejména oddíly SS, gestapa, SA, SD a NSDAP.²⁾³⁾

¹⁾ Nejvyšší národní tribunál nebyl dosud formálně zrušen. V současné době však nevyvíjí žádnou činnost.

²⁾ SS = Schutzstaffeln, gestapo = Geheime Staatspolizei, SA = Sturmabteilung, SD = Sicherheitsdienst, NSDAP = National sozialistische deutsche Arbeiterpartei.

³⁾ Rozsah činnosti speciálních trestních soudů při rozhodování o trestných činech fašistickohitlerovských zločinců je patrný z dat vyhlášených tehdejším ministrem spravedlnosti Henrykem Świątkowskim. Speciální trestní soudy vynesly v r. 1945 ve věcech fašistickohitlerovských zločinců a zrádců národa 1576 rozsudků; z toho 364 rozsudků znělo na trest

Pravomoc speciálních trestních soudů byla dále rozšířena dekretem Polského výboru národní osvobození ze dne 4. 11. 1944 (Dz. U. částka 11 č. 54) o zajišťovacích opatřeních ohledně zrádců národa.

Uvedený dekret (čl. 1 a 2) zmocnil prokurátora speciálního trestního soudu, aby nařizoval zadržení a umístění v odděleném místě (táboře) a příkázání nucených prací u těch polských občanů, kteří v době německé okupace na území tzv. Generálního gouvernementu a Vojvodství bialystockého prohlásili svou příslušnost k německé národnosti nebo přihlásili svůj německý původ, nebo kteří fakticky využívali práv a výhod z titulu příslušnosti k německé národnosti nebo německého původu.

O opatření prokurátora rozhodovaly speciální trestní soudy, které je buď potvrdily, nebo zrušily.

K návrhu prokurátora rozhodovaly speciální trestní soudy také o konfiskaci majetku těchto zrádců národa a příslušníků jejich rodiny, o ztrátě veřejných práv a čestných práv občanských, o zbavení práv rodičovských a práv plynoucích z poručenství.

Podle téhož dekretu (čl. 7) stihaly speciální trestní soudy také všechny osoby, které se vyhýbaly zadržení a umístění v odděleném místě (táboře) nebo zatajovaly majetek podléhající konfiskaci, které činem nebo slovem naváděly k takovým jednáním nebo při jeho provedení pomáhaly, a konečně osoby, které poskytovaly pobyt nebo zaopatření osobám vyhýbajícím se zadržení a umístění v táboře.

S ustanoveními dekretu ze 4. listopadu 1944 o zajišťovacích opatřeních ohledně zrádců národa velmi úzce souvisely předpisy dekretu z 28. 6. 1946 (Dz. U. částka 41 č. 237) o trestní odpovědnosti za zradu národnosti v době války 1939—1945.

Dekret stanovil trestní sankce pro ty polské občany, kteří v době od 1. září 1939 do 9. května 1945 prohlásili svou příslušnost k německé národnosti nebo k národnosti okupanty preferované, nebo přihlásili svůj německý původ. O těchto trestných činech rozhodovaly rovněž speciální trestní soudy.

Speciální trestní soudy byly zřizovány pro obvod každého apelačního soudu. Rozhodovaly v tříčlenných senátech složených ze soudce, který předsedal, a dvou soudců z lidu. U každého speciálního trestního soudu byl ustanoven prokurátor.

Seznamy soudců z lidu pro speciální trestní soudy sestavovalo presidium Zemské národní rady z kandidátů navržených vojvodskými národními radami. Za soudce z lidu mohla být ustanovena každá osoba, která měla náležitosti vyžadované pro volbu do národních rad.

Speciální trestní soudy byly zrušeny dekretem ze 17. 10. 1946 (Dz. U.

smrti, 662 osob bylo odsouzeno k odnětí svobody a 550 bylo osvobozeno. (Viz Henryk Świątkowski: *Prace i zamierzenia ministerstwa sprawiedliwości, Demokratyczny przegląd prawniczy* č. 1, 1946, str. 2).

částka 59 č. 324), který nabyl účinnosti dnem 17. 11. 1946. O trestných činech dosud rozhodovaných speciálními trestními soudy rozhodovaly po tomto datu příslušné soudy obvodové ve složení jednoho soudce a dvou soudců z lidu.

10. Charakter nového soudního orgánu měla do určité míry i *Speciální komise* zřízená dekretem ze 16. 11. 1945 (Dz. U. částka 53 č. 302) k účinnému stíhání trestných činů namířených proti hospodářskému životu státu, zejména rozkrádání majetku ve státním vlastnictví nebo majetku, který byl pod státní správou, dále korupce, úplatkářství a spekulace.

Speciální komise prováděla vyšetřování uvedených trestných činů, po jejich vyšetření podávala obžalobu a její členové byli oprávněni spolu s prokurátorem podporovat před soudem podanou obžalobu a vznášet opravné prostředky. V případech, v nichž Speciální komise nepodala po ukončení vyšetřování obžalobu u soudu, mohla nařídít umístění obviněného v pracovním táboře, jestliže jeho jednání vyplývalo z odporu k práci nebo vytvářelo nebezpečí hospodářského škůdnictví. Umístění v pracovním táboře se mohlo stát jen na časově určitý úsek, nejdéle však na dobu dvou let. Usnesení Speciální komise byla konečná.

Novou právní úpravou provedenou zákonem z 20. 7. 1950 (Dz. U. částka 38 č. 350) bylo Speciální komisi dáno oprávnění ukládat kromě zařazení do pracovního tábora i peněžité tresty do pěti milionů zlotých, další majetkoprávní opatření (např. uzavření podniku) a zákaz pobytu pachatele na určitém místě na dobu pěti let.

Jedním z důvodů, proč došlo k vytvoření tohoto speciálního orgánu, byla nepříznivá situace v osobním složení aparátu prokuratury, kde na vedoucích místech byli lidé, kteří zaujíмали významné postavení v dřívějším reakčním buržoazně statkářském aparátu Polska.¹⁾

Speciální komise byla zrušena dekretem z 23. 12. 1954 (Dz. U. částka 57 č. 282).

11. *Občanské soudy* zřízené dekretem z 22. 2. 1946 (Dz. U. částka 8, č. 64) jsou charakteristické širokou účastí lidu při rozhodování věcí svěřených do jejich pravomoci.²⁾

Rozhodovaly některé občanskoprávní věci (např. spory o ochranu držby sousedících pozemků, spory o náhradu škody způsobené nedovoleným jednáním, pokud požadovaná náhrada nepřevyšovala 1500 zlotých) a některé drobné přestupky stanovené v zákoně o přestupcích z r. 1932. V občanskoprávních věcech a v trestních věcech zahájených před nimi na základě soukromé obžaloby působily také jako soudy smírčí.

¹⁾ Henryk Podlaski: O aktualnych zadaniach Prokuratury Polski Ludowej, Demokratyczny przegląd prawniczy č. 8—9, 1960.

²⁾ K problematice občanských soudů viz Jan Namitkiewicz: Sądy obywatelskie, Państwo i prawo č. 5—6, 7 z r. 1946.

Jednotlivé věci rozhodoval u občanských soudů tříčlenný senát složený z občanského soudce a dvou přísedících.

Soudci i přísedící občanských soudů byli voleni na tři léta orgánem státní moci (národní radou) příslušné administrativní jednotky.

Do funkce soudce i přísedícího mohl být zvolen každý plnoprávný polský občan, který bydlel alespoň rok v administrativní jednotce, pro niž byl soud zřízen, používal bezúhonné pověsti, dovedl polsky slovem i písmem a byl alespoň třicet let star.

Soudci i přísedící vykonávali svou funkci bezplatně a měli pouze nárok na náhradu výdělku, který jim výkonem funkce ušel.

Vnitřní uspořádání a úprava činnosti občanských soudů byla svěřena ministru spravedlnosti, jejich řádný chod po stránce materiální a finanční zajišťovaly národní rady. Činnost občanských soudů řídil městský (okresní) soud, v jehož obvodě byly zřízeny.

Občanské soudy nenabýly nikdy většího významu. Po zavedení účasti lidu u obecných soudů i ve věcech občanskoprávních byly postupně likvidovány.¹⁾ Formálně však tyto soudy dosud existují.

12. Po vstupu Sovětské armády a spolu s ní i polských vojenských jednotek na polské území vyvstala také nutnost nové úpravy *vojenského soudnictví a vojenské prokuratury*. Byla provedena dekretem Polského výboru národního osvobození ze dne 23. 9. 1944 (Dz. U. částka 6, č. 29) o organizaci vojenských soudů a vojenské prokuratury.

Pravomoc vojenských soudů byla rozšířena dekretem z 30. 10. 1944 (Dz. U. částka 10, č. 50) o ochraně státu, jehož působnost byla omezena na dobu války, a tzv. Malým trestním zákoníkem publikovaným jako dekret z 16. 11. 1945 (Dz. U. částka 53, č. 300) ve znění dekretu ze 13. 6. 1946 (Dz. U. částka 30, č. 192). Podle Malého trestního zákoníka rozhodovaly vojenské soudy i o trestných činech uvedených v I. hlavě zákoníku. Ohledně těchto trestných činů a trestných činů uvedených v čl. 85—88 vojenského trestního zákona z r. 1944 (šlo o trestné činy protistátního charakteru) podléhaly jurisdikci vojenských soudů i osoby civilní v mezích stanovených v čl. 51 Malého trestního zákoníku. Vojenské soudy tak nabýly v tomto období velkého významu v boji s kontra-revolučními živly.

Dekretem z 25. 6. 1946 (Dz. U. částka 30, č. 194) bylo u vojenských soudů zavedeno pro trestné činy v dekretu uvedené *řízení stanné*, jehož právní úprava byla obdobná právní úpravě stanného řízení u soudů obvodových (viz dále pod č. 14).

Soustava vojenských soudů byla vybudována jako dvouinstanční, projednávání a rozhodování věcí náležejících do pravomoci vojenských soudů se účastnil laický živel.

¹⁾ Jerzy Jodłowski, Władysław Siedlecki: Postępowanie cywilne, Warszawa 1958, str. 127.

13. Souběžně s vytvářením nových soudních orgánů a s novou úpravou vojenských soudů byla na území osvobozeném od okupantů obnovena soustava obecných soudů, která v Polsku působila do 1. září 1939. Polský lid tu využívá starých forem soudní organizace, uvádí však důsledně v život buržoazně demokratické principy vyhlášené v ústavě z r. 1921 a v nařízení o organizaci obecných soudů z roku 1928, odstraňuje ta ustanovení, kterými byly tyto buržoazně demokratické principy v době vlády sanačních režimů okleštěny, a postupem doby tyto principy dále prohlubuje a soudní soustavu dílčími změnami demokratizuje tak, aby odpovídala změněné politické i ekonomické situaci v zemi a byla schopna se podílet na realizování významných úkolů svěřených v tomto období justičnímu aparátu.

V duchu této linie — důsledně prosadit demokratické principy ústavy z r. 1921 — byly dekretem Polského výboru národního osvobození z 15. 8. 1944 (Dz. U. částka 2, č. 7) obnoveny *porotní soudy* a dekretem Polského výboru národního osvobození z 23. 10. 1944 (Dz. U. částka 9, č. 37) provedena demokratizace způsobu povolávání porotců.¹⁾

Polský lid také odstraňuje z právní úpravy organizace soudů ta ustanovení, která byla v rozporu se změněnými politickými poměry. Tak např. dekretem ze 14. 3. 1945 (Dz. U. částka 9, č. 46) bylo zrušeno ustanovení čl. 121 nařízení o organizaci obecných soudů, že soudci nesmějí být členy politických stran.

Obnovování organizace obecných soudů na osvobozovaných územích muselo být prováděno pružně, s přihlédnutím ke konkrétní situaci. Ministr spravedlnosti byl zmocněn dekretem Polského výboru národního osvobození ze dne 4. 11. 1944 (Dz. U. částka 11, č. 58), aby až do doby, než budou stanoveny nové obvody působnosti soudů na celém území státu, zřizoval a zrušoval nařízením městské, obvodové a apelační soudy, určoval jejich sídla a měnil obvody jejich působnosti. Obdobné oprávnění obdržel ministr spravedlnosti při budování soudní organizace na území připojeném k Polsku na západ a sever od hranic z r. 1939.

Zřizování nových soudů vyžadovalo provedení i rozsáhlých přesunů soudců a ostatního soudního personálu. Proto cit. dekret ze 4. 11. 1944 dal orgánům pověřeným jmenováním soudců právo přeložit soudce i proti jejich vůli k jinému soudu téhož druhu. Toto oprávnění bylo dáno ministru spravedlnosti znovu dekretem ze 14. 5. 1946 (Dz. U. částka 12, čl. 139) o prozatímní úpravě služebních poměrů státních zaměstnanců. Ministr spravedlnosti byl oprávněn propustit soudce podle svého uznání ze služby, přeložit na jiné místo nebo dát do výslužby.

Vážným poválečným problémem pro polskou justiční správu při obnově činnosti soudní byl nedostatek soudců. V době nacistické okupace byly vysoké školy uzavřeny a polským občanům nebylo možno nabýt vysokoškolského právníckého vzdělání, které podle převzatých právních předpisů (čl. 82 nařízení

¹⁾ Porotní soudy však nebyly již po druhé světové válce uvedeny v život. Zrušeny byly v r. 1949 — viz *Stanisław Włodyka: Organizacja sądownictwa, Kraków 1959, str. 189.*

o organizaci obecných soudů) bylo základním předpokladem pro nabytí způsobilosti stát se soudcem. Proto byl dekretem z 22. 1. 1946 (Dz. U. částka 4, č. 33) dočasně zrušen požadavek plného vysokoškolského právnického vzdělání, čekatelské praxe a soudcovské zkoušky. Současně byla dekretem z 22. února 1946 (Dz. U. částka 9, č. 65), který byl několikrát novelizován, nařízena registrace všech osob, které měly kvalifikaci pro výkon soudcovské funkce, a stanovena možnost uložit jim povinnost pracovat po určitou dobu v justičních orgánech. Podle úpravy provedené zákonem z 29. 12. 1951 (Dz. U. částka 1, č. 3 z r. 1952) mohl ministr spravedlnosti do 31. 12. 1952 povolávat zaregistrované osoby do služeb v justičních orgánech na dobu ne delší jednoho roku.

14. Závažným nedostatkem převzaté soustavy obecných soudů byla naprostá neúčast lidu na jejich rozhodování. Laický živel se v této době účastnil na výkonu soudnictví pouze u orgánů nově zřizovaných (u Nejvyššího národního tribunálu, u speciálních trestních soudů a u soudů občanských) a dále u soudů vojenských.

První významnější krok na cestě zapojování mas do výkonu soudnictví u *obecných soudů* učinil Malý trestní zákoník, který vedle hmotněprávních předpisů obsahoval v hlavě V. (čl. 51—64) i předpisy procesní a organizační. O trestných činech uvedených v Malém trestním zákoníku, pokud nepatřily před soud vojenský (trestné činy uvedené v I. hlavě), rozhodovaly soudy obecné. Věcně příslušné k rozhodování v první instanci byly soudy obvodové, které o těchto činech jednaly v tříčlenných sborech složených ze soudce z povolání (předseda) a dvou soudců z lidu (čl. 52 Malého trestního zákoníku). V druhé a poslední stolici rozhodoval Nejvyšší soud bez účasti soudců z lidu.

Ostatní trestné činy, patřící do věcné příslušnosti obvodových soudů, rozhodovaly u těchto soudů buď tříčlenné sbory složené jen ze soudců z povolání, nebo jediný soudce.

Obdobně byla upravena účast lidu i v *řízení stanném*, zavedeném dekretem ze 16. 11. 1945 (Dz. U. částka 53, č. 301) ve znění novely z 13. 6. 1946 (Dz. U. částka 30, č. 193) pro některé trestné činy, uvedené v článku 1 cit. dekretu, které svým charakterem nebo častým výskytem byly v tehdejší situaci zvláště nebezpečné pro společnost (např. vražda, loupež, loupežná krádež, rozkrádání majetku státu, orgánů samosprávných, státních a samosprávných podniků, krádež zboží dopravovaného po veřejných dopravních prostředcích aj.). Stanné řízení zesílilo trestní represi v zájmu úspěšného a urychleného postihu pachatelů trestných činů ohrožujících výstavbu státu a obnovu normálního hospodářského a politického života v zemi.

Dekretem o stanném řízení nebyly vytvořeny zvláštní stanné soudy. O trestných činech podléhajících stannému řízení rozhodovaly obvodové soudy v tříčlenných sborech za účastní dvou soudců z lidu.

Proti rozsudkům vydaným ve stanném řízení mohl podat opravný prostředek pouze prokurátor, a to i ve prospěch odsouzeného (čl. 172). Odsouzený sám

opravný prostředek neměl. O opravných prostředcích podaných do rozsudku vydaných ve stanném řízení rozhodovaly s konečnou platností soudy apelační v tříčlenných sborech bez účasti laického živlu.

15. Výběr soudců z lidu pro řízení před obvodovými soudy o trestných činech, k jejichž rozhodování byly obvodové soudy věcně příslušné podle čl. 52 Malého trestního zákoníku, a pro řízení stanné byl blíže upraven nařízením ministra spravedlnosti z 27. 11. 1945 (Dz. U. částka 53, č. 303).

Soudcem z lidu mohl být ustanoven polský občan (muž i žena) bezúhonného charakteru, nezbavený práv civilních a občanských, ovládající slovem i písmem polský jazyk, který dosáhl 25 let, nebyl však starší 65 let.

Soudce z lidu ustanovovala presidia vojvodských národních rad, která každoročně vypracovala jejich seznamy podle obvodů jednotlivých obvodových soudů nalézajících se na území příslušného vojvodství.

Procesní ustanovení Malého trestního zákoníku a také předpisy o stanném řízení jsou významné i tím, že jimi byl proveden průlom do zásady tří instancí platné v převzaté soustavě obecných soudů. V řízení podle Malého trestního zákoníku o opravných prostředcích podaných do rozhodnutí obvodových soudů rozhodoval v druhé a poslední stolici Nejvyšší soud, zpravidla jako stolice kasační, v řízení stanném o opravných prostředcích (pokud byly vůbec připuštěny) rozhodovaly s konečnou platností soudy apelační.

Všechny změny, k nimž došlo u obecných soudů v letech 1944—1946, měly jen dílčí charakter a jejich základní struktura, upravená nařízením ze 6. února 1928, zůstala provedenými úpravami téměř nedotčena. Také účast lidu při rozhodování obecných soudů se omezovala jen na rozhodování ve věcech trestních a jen na jeho relativně malou část.

Na menší část trestního soudnictví zůstala omezena v první etapě i zásada dvou instancí.

III.

VÝVOJ V DRUHÉ ETAPĚ LIDOVÉ DEMOKRATICKÉHO ZŘÍZENÍ

16. K zásadnější přestavbě soudnictví na důsledně demokratických principech mohlo dojít teprve tehdy, když polská dělnická třída rozhodujícím způsobem upevnila svou moc ve státě. K tomu došlo v průběhu roku 1946 a začátkem roku 1947.

V roce 1946 jevila se již nutná potřeba změn ústavy, neboť dosud platná ústava z r. 1921, na kterou se odvolával Manifest polského výboru národního osvobození, byla vývojem překonána. Bylo proto třeba zjistit stanovisko polského lidu k zásadám, které hodlala polská dělnická třída a její spojenci prosazovat v nové ústavě, a k politickým a ekonomickým přeměnám dosud v Polsku provedeným. Zákonem z 27. 4. 1946 (Dz. U. částka 15, č. 104) bylo nařízeno

provedení lidového hlasování, při němž polským občanům byly předloženy tři otázky: 1. zda souhlasí se zrušením senátu,¹⁾ 2. zda souhlasí s tím, aby v budoucí ústavě bylo zakotveno hospodářské zřízení opírající se o provedenou pozemkovou reformu a znárodnění základních článků národního hospodářství při zákonném zajištění soukromé iniciativy a 3. zda souhlasí se západními hranicemi polského státu na Baltu, Odře a Nise jako s hranicemi trvalými.

Při hlasování, které bylo provedeno na celém území státu, odpovíděla obrovská většina polských občanů kladně na položené otázky a manifestačně tak schválila politickou linii uplatňovanou Polskou dělnickou stranou. Ještě přesvědčivějšího vítězství dosáhl blok demokratických politických stran, vedený Polskou dělnickou stranou, ve volbách do Sejmu v lednu 1947. Porážka opozice a útek významného představitele opoziční Polské lidové strany Mikolajczyka a jeho spolupracovníků po prohraných volbách za hranice, urychlily krizi v opozičních stranách, které provedly očistu svých řad od reakčních elementů a navázaly úzkou spolupráci s Polskou dělnickou stranou. Další posílení posic dělnické třídy bylo dosaženo sloučením Polské dělnické strany a Polské socialistické strany na společném sjezdu v prosinci 1948 v jednotnou Polskou sjednocenou dělnickou stranu opírající se při své činnosti o ideologii marxismu-leninismu.

Revoluce v Polsku vstoupila do své druhé etapy, přerostla v revoluci socialistickou a otevřela cestu k dalším socialistickým změnám v ekonomice, zejména k plánovanému hospodářství a k přestavbě státního aparátu na důsledně demokratických principech. Úspěšná obnova hospodářského života provedená v průběhu tříletého plánu v letech 1947—1949 umožnila nástup k vybudování základů socialismu.

Změna situace vyžadovala urychleného provedení alespoň částečné novelizace ústavy z roku 1921, dříve ještě než mohla být přijata ústava nová. Dne 4. 2. 1947 byl přijat ústavní zákon o volbě presidenta republiky (Dz. U. částka 9, č. 43), 19. 2. 1947 ústavní zákon o organizaci a pravomoci nejvyšších orgánů Polské republiky (Dz. U. částka 18, č. 71), který je nazýván Malou ústavou, a konečně dne 22. 2. 1947 vydává Ústavodárný sejm Deklaraci o uskutečňování práv a svobod občanských.

17. Pro soudnictví měl význam zejména ústavní zákon o organizaci a pravomoci nejvyšších orgánů Polské republiky. Důležitou směrnicí pro rozvoj soudnictví obsahoval čl. 25 odst. 1 tohoto ústavního zákona, podle níž měl být zvláštními zákony určen způsob, jakým bude převzat výkon veškerého soudnictví obecnými soudy. Tím byl položen základ pro postupné omezení jurisdikce vojenských soudů zejména ve vztahu k civilním osobám.

18. Významným podnětem k další demokratizaci státního aparátu bylo usnesení I. sjezdu Polské sjednocené dělnické strany z 18. 12. 1948, které zdůraz-

¹⁾ Zákonodárný orgán podle ústavy z r. 1921 měl dvě komory: sejm a senát.

nílo nutnost stále širší a aktivnější účasti mas v řízení státu. Ve vztahu k justičním orgánům uložil sjezd straně věnovat větší pozornost využití pokrokových dělníků a rolníků v soudních orgánech. Požadoval také, aby přisedící a soudci občanských soudů skládali účty ze své činnosti a aby pracující masy byly zabezpečeny před byrokratismem těchto orgánů.¹⁾

Účast lidu na výkonu soudnictví byla uskutečňována zejména stále širším zapojením pracujících do funkcí soudců z lidu.

Podstatné rozšíření účasti soudců z lidu na trestním soudnictví přinesla novela k trestnímu řádu, vyhlášená jako zákon z 27. 4. 1949 (Dz. U. částka 32, č. 238).

Novela zajistila účast lidu ve všech trestních věcech projednávaných, a rozhodovaných v první stolici u obvodových a apelačních soudů. Rozhodování bylo svěřeno tříčlenným senátům složeným ze soudce, který předsedal a dvou soudců z lidu. U soudů městských rozhodoval i nadále jediný soudce.

Novela kromě toho sjednotila řízení před obecnými soudy a zavedla u nich zásadu dvou instancí při rozhodování všech trestních věcí.

19. Mění se třídní struktura polské společnosti jako důsledek socialistických přeměn a rozhodující podíl dělnické třídy a pracujícího rolnictva na státní moci však vyžadoval, aby příslušníkům pracujících tříd bylo umožněno podílet se v rozsahu odpovídajícím těmto změnám na výkonu soudnictví nejen ve funkci soudců z lidu, ale i ve funkcích soudců z povolání, a to tím spíše, že personální obsazení soudů bylo v této době v jasném rozporu s uvedenými požadavky. Většina převzatých soudců, pracujících u obecných soudů, byla svým postavením ve společnosti, třídním původem i svými názory spjata s bývalými vykořisťovatelskými třídami a bylo zapotřebí dlouhodobé převýchovy, aby byla oproštěna od buržoazní ideologie. Zásadní změny nebylo možno pro nejbližší léta očekávat ani od nových absolventů právnických fakult vzhledem k reakčním politickým názorům velké části učitelů právnických fakult, kteří své názory přenášeli i na studenty. Nové úkoly svěřované justici a narůstající kontrarevoluční činnost reakce v tomto období pak vyžadovaly urychleného doplnění justičního aparátu novými pracovníky ochotnými a schopnými důsledně prosazovat politiku lidové demokracie i v justici. Proto byly v Polsku zřizovány právnické školy (6—8 měsíční, později roční a dvouleté), zaměřené hlavně na výchovu trestních soudců a prokurátorů.¹⁾

Absolventům právnických škol, převážně z řad dělníků a rolníků, bylo umožněno zaujmout funkce soudců a prokurátorů dříve než nabyli plného vysokoškolského právnického vzdělání, které mohli získat i při výkonu svého zaměstnání po zřízení dálkového studia na vyšší právnické škole ve Varšavě

¹⁾ Bolesław Bierut: O straně, SNPL, Praha 1953, str. 151.

¹⁾ Dr. E. Merc: Právnické školy. Překlad č. 154 min. sprav. z časopisu Demokratyczny przegląd prawniczy č. 3, roč. 1949, str. 6—8.

nařízením ministra spravedlnosti z 18. 7. 1950 (Dz. U. částka 30, č. 278) a později i na právnických fakultách.

20. Úspěchy dosažené ve výstavbě základů socialismu vyžadovaly i zásadnější změny v organizační struktuře soudů.

Dosavadní využívání starých organizačních forem a jejich naplňování novým socialistickým obsahem stalo se již neúnosným. Nový obsah justiční činnosti se projevoval natolik intenzivně, že si vynucoval rozbití starých forem, které se staly postupem doby brzdou dalšího rozvoje a vytvoření nové organizace soudů, která by byla v souladu s dosaženou etapou vývoje. Bylo zejména nutné důsledně demokratické principy organizace a činnosti uplatněné dosud jen v trestním soudnictví (účast lidu, dvouinstančnost) rozšířit i na úsek soudnictví ve věcech občanskoprávních, prohloubit demokratizaci justice na obou úsecích rozšířením zásady kolegiálního rozhodování a přizpůsobit územní organizaci soudů územně administrativnímu rozdělení země.

Přestavba obecných soudů byla uskutečněna zákonem z 20. 7. 1950 (Dz. U. částka 38, č. 347).

Z legislativního hlediska byl zákon o změně předpisů o organizaci obecných soudů jen novelizací nařízení presidenta republiky ze 6. února 1928, jež zůstalo i nadále v platnosti, ve skutečnosti však šlo o kvalitativní změny, které znamenaly přestavbu soustavy obecných soudů již na socialistických principech.

Celá soustava obecných soudů byla přetvořena na soustavu dvouinstanční. Účast laického živlu, omezená dosud na věci trestní, byla zajištěna i při rozhodování věcí občanskoprávních v první stolici.

Dosavadní dočasná suspenze požadavku vysokoškolského právního vzdělání, čekatelské praxe a soudcovské zkoušky (vyhlášená dekretem z 22. 1. 1946 — Dz. U. částka 4, č. 33) byla změněna v opatření trvalé.

V souvislosti s vybudováním dvouinstanční soudní soustavy bylo nutno nově upravit i věcnou příslušnost jednotlivých jejich článků. Na úseku trestního soudnictví byly změny provedeny novelizací trestního řádu zákonem z 20. 7. 1950 (Dz. U. částka 38, č. 349).

Zajištěním účasti soudců z lidu při rozhodování všech občanskoprávních věcí se stala zbytečnou existence samostatných pracovních soudů, které byly proto zrušeny zákonem z 26. 10. 1950 (Dz. U. částka 49, č. 446). Jejich agenda byla přenesena na soudy obecné.

21. Právním základem pro další přestavbu soudů na demokratických principech se stala nová ústava z r. 1952 (čl. 46—53).

Ústava povýšila princip účasti lidu na výkonu soudnictví na princip ústavní a vyhlásila také zásadu volitelnosti soudců a soudců z lidu u obecných soudů.

22. Vedle nesporných úspěchů, kterých dosáhl polský lid v období 1949 až 1954 v přestavbě soudů na demokratických principech, projevil se v tomto období zejména v činnosti vojenských soudů a vojenské prokuratury a v čin-

nosti orgánů veřejné bezpečnosti některé závady a nedostatky vyúsťující v přímé porušení zákonnosti.

Kořeny těchto zjevů tkvěly v uplatňování nesprávné teze o neustále se zostřujícím třídním boji a v přebujelém kultu osobnosti.

Po odhalení uvedených nedostatků na III. plénu Polské sjednocené strany v r. 1955 došlo k široké diskusi, podnícené i usneseními XX. sjezdu KSSS a VIII. pléna ÚV PSDS z října 1956. Polská sjednocená dělnická strana ostře odsoudila všechny nesprávné metody v činnosti státního aparátu, dala podnět k jejich odstranění a k odstranění jejich příčin, k rehabilitaci osob nevinně odsouzených a k potrestání viníků. Na úseku justice byla učiněna opatření směřující k omezení pravomoci vojenských soudů ve vztahu k civilním osobám zákonem z 5. 4. 1955 (Dz. U. částka 15, č. 83) a tím k upevnění autority obecných soudů, k zajištění soudcovské nezávislosti a k důslednému zajištění obviněnému práva na obhajobu. Autorita obecných soudů byla posílena také zrušením Speciální komise pro stíhání trestných činů hospodářských (dekretem z 23. prosince 1954).

V zájmu zkvalitnění úrovně soudcovského rozhodování byly zákonem z 29. 5. 1957 (Dz. U. částka 31, č. 133) nově upraveny podmínky pro nabytí způsobilosti stát se soudcem a soudcem z lidu (zejména zvýšením věkové hranice pro soudce i soudce z lidu na 26 let, pro soudce obnovena soudcovská zkouška, znovu stanoven požadavek dokončeného univerzitního právnického vzdělání, nově upravena čekatelská praxe a asesura aj.).

Pro činnost soudů měly význam i změny provedené v roce 1958 v soudních řádech zákonem z 28. 3. 1958 (Dz. U. částka 18, č. 75), o změně předpisů upravujících řízení ve věcech civilních a zákonem z 28. 3. 1958 (Dz. U. částka 18, č. 76), o změně předpisů trestního řízení. Uvedené právní akty rozšířily působnost okresních soudů tím, že na ně přenesly část agendy rozhodované dosud soudy vojvodskými. Cílem tu bylo kromě jiného i zmenšení agendy Nejvyššího soudu jako soudu druhé stolice.

IV.

PLATNÝ STAV

1. Úkoly soudů

23. Úkoly polských soudů jsou v hrubých rysech vyjádřeny přímo v ústavě, která tak zdůraznila jejich změněný třídní charakter. Podle čl. 48 ústavy jsou soudy strážci zřízení Lidové republiky polské, chrání vymoženosti polského pracujícího lidu, střeží lidovou zákonnost, společenského vlastnictví a práva občanů a trestají pachatele trestných činů.

Podrobnější rozvedení těchto obecně formulovaných úkolů obsahují pro obecné soudy čl. 2 a 3 zákona z 20. 7. 1950 o organizaci obecných soudů a pro

soudy vojenské čl. 1 dekretu Polského výboru národního osvobození z 23. 9. 1944 o organizaci vojenských soudů a vojenské prokuratury.

Čl. 2 a 3 zákona o org. ob. soudů ukládají soudům chránit lidově demokratické zřízení a jeho vývoj směrem k socialismu, chránit společenský majetek, práva a zájmy státních institucí, družstev, státních a družstevních podniků a společenských organizací, chránit osobní a majetková práva a zájmy občanů zaručená lidovým právním řádem.

Soudy jsou povinny veškerou činností vychovávat občany v duchu oddanosti a věrnosti lidovému Polsku, k zachovávání zásad lidové zákonnosti, k pracovní kázní a k péči o společenský majetek.

Vojenským soudům se ukládá za povinnost stát na stráží práva, kázně, hospodárnosti a vojenského pořádku, cti a důstojnosti vojáka, dbát o jeho výchovu v duchu lásky k vlasti, věrnosti k vojenské přísaze a poctivého a svědomitého výkonu vojenských a občanských povinností.

Významné úkoly pro polskou justici vyplývají z usnesení III. sjezdu strany, jímž byl schválen program dalšího rozvoje socialistického hospodářství, obsažený ve směrnících hospodářského plánu na léta 1961—1965 a ve směrnících o politice strany na vesnici. Zvýšená pozornost je věnována socialistickým přeměnám na vesnici, které zaostávají za socialistickou přestavbou v průmyslu a velkoobchodě.

Podle zprávy ÚV PSDS III. sjezdu strany (březen 1959) byla již v Polsku likvidována velká statkářská hospodářství, v socialistickém sektoru (státní statky a hospodářství družstevní) bylo však jen 15 % půdy; z toho 12 % obdělávají státní statky, ostatní půdu obdělávají individuálně hospodařící rolníci.¹⁾ Před polskou justici stojí velký úkol napomáhat v rámci svých možností rychlejším přechodu polské vesnice k socialistickému výrobnímu způsobu.

Postupně se zvyšující rozsah majetku v socialistickém vlastnictví vyžaduje zvýšenou ochranu tohoto majetku ze strany soudu. Boj s trestnými činy hospodářskými, boj za zvýšení ochrany majetku v socialistickém vlastnictví, zejména majetku národních podniků, a za lepší poměr občanů k tomuto majetku je nejvýznamnějším úkolem polských soudů a celé polské veřejnosti v současné době.²⁾ Rozkrádání, zpronevěry a jiné zneužívání a poškozování majetku v socialistickém vlastnictví způsobuje polskému hospodářství velmi vážné škody, brzdí rozvoj národního hospodářství, zvyšování produktivity práce a životní úroveň polského lidu. O jak významný úkol jde, je patrné z faktu, že hospodářské trestné činy tvoří asi 40 % všech trestných činů rozhodovaných polskými soudy.³⁾ Polským soudům je vytýkáno, že svou činností poskytují daleko účinnější ochranu majetku v soukromém vlastnictví než majetku ve

¹⁾ Tribuna Ludu, 11. 3. 1959, str. 5.

²⁾ Marian Rybicki, ministr spravedlnosti: Sprawy dziś najważniejsze; Prawo i życie č. 3/1959. Marian Rybicki: V obronie mienia społecznego; Prawo i życie č. 7, 1959.

³⁾ Sylwester Żawadzki: Prawnicy w obliczu Zjazdu, Prawo i życie č. 3, 1959.

vlastnictví socialistickém.⁴⁾ Výtky netřídního postoje soudů byly obsaženy i v usneseních III. sjezdu PSDS.

„Boj o upevnění socialistické spravedlnosti a zákonnosti vyžaduje rovněž energicky porazit ničím neodůvodněný liberalismus, který se projevuje v tom, že se činnost proti lidovému státu bere na lehkou váhu, v tom, že některé soudní orgány nepřihlízejí k třídním zásadám při výměře trestu a konečně v tolerantním chápání zneužívání moci a rozkrádání společného majetku. Ochrana společného majetku si vyžaduje použít ostřejších prostředků.“¹⁾

V zájmu zvýšení účinnosti boje s trestnými činy proti majetku v socialistickém vlastnictví byly provedeny příslušné změny i v hmotněprávních předpisech. Zákonem z 21. 1. 1958 (Dz. U. částka 4, č. 11) byly zvýšeny tresty na svobodě zejména u trestných činů, jimiž byla způsobena značná škoda na majetku v socialistickém vlastnictví a u některých hospodářských trestných činů byl zaveden obligatorně vedlejší trest propadnutí majetku v celku nebo z části.

Významným úkolem polských soudů je také boj s alkoholismem, pod jehož vlivem je v Polsku pácháno více než polovina trestných činů.²⁾

Na úseku výchovy a převýchovy občanů je to zejména boj o respektování zákonů a zásad socialistického soužití všemi občany, o dodržení státní disciplíny, k němuž mobilisuje PSDS celé veřejné mínění.³⁾

2. Zásady organizace a činnosti

Lidovost soudů

24. Z vývoje polských soudů od r. 1944 je patrné, že účast lidu jako charakteristický rys lidovosti v rozhodování polských soudů byla zaváděna postupně, a to nejprve v trestních věcech. U *vojenských soudů* byla účast lidu na rozhodování zavedena již dekretem Polského výboru národního osvobození z 23. 9. 1944 o organizaci vojenských soudů a vojenské prokuratury (čl. 18). Podle této dosud platné úpravy rozhodují vojenské soudy jako soudy první stolice v senátech složených z předsedy a dvou soudců z lidu. Důsledné uskutečnění zásady účasti lidu u *obecných soudů* při rozhodování trestních i občanskoprávních věcí přinesl zákon z 20. 7. 1950 o změně předpisů o organizaci obecných soudů,

⁴⁾ Viz projev ministra spravedlnosti M. Rybického na III. sjezdu PSDS; Tribuna Ludu, 19. března 1959.

¹⁾ Usnesení III. sjezdu Polské sjednocené dělnické strany o základních úkolech politiky strany — viz publikaci III. sjezd Polské sjednocené dělnické strany, ČTK, Praha 1959, str. 62.

²⁾ Referát Jerzy Jodłowského na V. sjezdu Sdružení polských právníků; Prawo i Życie č. 11, 1959.

³⁾ Usnesení III. sjezdu Polské sjednocené dělnické strany o základních úkolech politiky strany — viz publikace III. sjezd Polské sjednocené dělnické strany, ČTK, Praha 1959, str. 62.

který stanovil v čl. 7, § 1, že soud první stolice rozhoduje ve sboru složeném z jednoho soudce z povolání jako předsedy a dvou soudců z lidu, pokud zákon nestanoví něco jiného.

Omezení účasti soudců z lidu u polských soudů jen na rozhodování v prvé stolici je odůvodněno povahou opravných prostředků v trestním i občansko-právním řízení. Platný polský občanský soudní řád z r. 1932 a trestní řád z r. 1928, oba ve znění pozdějších novel, přijaly zásadu revize, při níž revizní soud zásadně nerozhoduje meritorně, ale kontroluje rozhodnutí soudu první stolice z hlediska zákonnosti, a buď je ruší a vrací k novému projednání, nebo potvrzuje. Revizní soud neprovádí také nové důkazy a pokud výjimečně rozhoduje ve věci, opírá se při rozhodování o skutkový materiál shromážděný soudem první stolice a je vázán skutkovým stavem zjištěným v napadeném rozhodnutí tohoto soudu (čl. 389 tr. ř. čl. 386 o. s. ř.). Při takové úpravě opravných prostředků není účast soudců z lidu v druhé stolici, která se zabývá převážně otázkami právními, nutná.

Zásadu účasti lidu na výkonu soudnictví vyhlásila i ústava z r. 1952. Podle článku 49 ústavy projednávání věcí u soudů a rozhodování děje se za účasti soudců z lidu s výjimkou případů stanovených v zákoně. Ústava tu vyhlašuje princip účasti lidu na výkonu soudnictví u všech soudů, bez rozdílu zda jde o soudy obecné či zvláštní.

Soudci z lidu obecných i vojenských soudů jsou při projednávání i rozhodování věcí rovni se soudci z povolání.

Některé nedostatky, které se projevíly v činnosti polských soudů v období 1949—1954, daly podnět k diskusi v polském odborném tisku o činnosti soudců z lidu v polském soudnictví. Soudcům z lidu byla vytýkána nedochvilnost v docházce na soudní zasedání, případně i nedostavení se k soudu, způsobující ztrátu času pro soudce, ostatní zaměstnance soudu, advokáty a účastníky řízení a zvýšení soudních nákladů. Soudcům z lidu bylo dále vytýkáno, že se při projednávání a rozhodování věcí chovají buď zcela pasívně a přenechávají rozhodování soudci, takže rozhodování kolegiální se mění v rozhodování jednou osobou, nebo že podávají nepřijatelné návrhy co do viny i výše trestu, které vybočují z mezí právních předpisů. Sami soudci z lidu prý považují svou funkci za nutné zlo, které jim nepřináší žádný prospěch, ale odtrhuje je od normálních úkolů výrobních. V diskusi se pochybovalo o tom, zda lze tyto nedostatky překonat školením soudců z lidu v právu, které prý by bylo v rozporu s hlavním cílem, sledovaným zapojováním soudců z lidu do soudcovské činnosti, tj. vnášet do rozhodování životní zkušenosti a ne odborné znalosti. Kritizovalo se i tvrzení, že soudci z lidu tvoří spojení mezi soudem a lidovými masami, že brání zkosťnatění a zbyrokratizování soudů. Podle názoru některých kritiků nemůže vzniknout obava ze zbyrokratizování soudců, i když by se na jejich činnosti nepodíleli soudci z lidu, když funkci soudců vykonávají občané pověřeni lidovou mocí, opírající se ve své činnosti o lidové právní předpisy a spo-

jení prostřednictvím svého pracoviště a společenských organizací s lidovými masami.

Kritika nedostatků v činnosti soudců z lidu, které se v Polsku nepochybně vyskytovaly a vyplývaly z nedostatku zkušeností, popřípadě z nesprávného výběru soudců z lidu a nebyly tedy zásadního rázu, vyústila u některých kritiků v napadání samotné instituce účasti lidu na výkonu soudnictví a v revizionistické návrhy na její odstranění.¹⁾

Zásada účasti lidu na výkonu soudnictví, jako jeden z podstatných rysů socialistického soudnictví a významný projev socialistického demokratismu, zůstala i po této diskusi nedotčena jako zásada ústavní. Došlo však k značnému omezení rozsahu obligatorní účasti soudců z lidu při rozhodování trestních i občanskoprávních věcí.

Uvedené změny byly provedeny novelami z 28. 3. 1958 k občanskému soudnímu řádu (Dz. U. částka 18, č. 75) a k trestnímu řádu (Dz. U. částka 18, č. 76).

Omezení účasti lidu na výkonu soudnictví bylo zmíněnými předpisy provedeno v těchto směrech:

a) Předseda okresního i vojvodského soudu může s ohledem na zvláštní obtížnost věci nařídit v trestních i občanskoprávních věcech (sporné řízení), aby věc byla rozhodována bez účasti soudců z lidu v senátě složeném ze tří soudců z povolání. (Čl. 3, § 2 zákona z 20. 7. 1950 — Dz. U. částka 38, č. 348 — o změně trestního řádu ve znění novely z 28. 3. 1958, a čl. XLV, § 2 uvozo-
vacích předpisů k občanskému soudnímu řádu z 29. 11. 1930 — Dz. U. částka 83, č. 652 — ve znění čl. 2, č. 5 zákona z 20. 7. 1950 — Dz. U. částka 38, č. 349.)

b) U okresních soudů se neúčastní soudci z lidu při projednávání a rozhodování, jde-li o trestní věci vyřizované *v řízení zjednodušeném*. Zde rozhoduje jediný soudce. Jde zejména o trestné činy, na které zákon ukládá trest odnětí svobody do dvou let, nebo peněžitý trest nebo oba tyto tresty a o další trestné činy uvedené v čl. 5 zákona z 20. 7. 1950 o změně trestního řádu ve znění novely z 28. 3. 1958.

Předseda okresního soudu může však nařídit projednávání jednotlivé věci i v řízení zjednodušeném s účastí soudců z lidu, považuje-li to vzhledem k okolnostem případu za vhodné. Soud pak rozhoduje v pravidelném prvoinstančním složení (soudce z povolání jako předseda a dva soudci z lidu).

c) V občanskoprávních věcech v tzv. řízení sporném²⁾ může předseda okresního soudu vyloučit účast soudců z lidu na projednávání a rozhodování každé věci náležející do působnosti tohoto soudu tím, že věc přikáže jedinému

¹⁾ Viz např. Nowe prawo č. 7—8, 1957 — články: O ławnikach-krytycznie (str. 134—137), Utrzymać czy zlikwidować? (str. 132—134).

²⁾ Polská právní úprava rozeznává v řízení ve věcech občanskoprávních řízení sporné, upravené občanským soudním řádem, a řízení nesporné, upravené kodexem nesporného řízení.

soudci z povolání. Nemůže tak učinit jedině ve sporech z poměrů rodinných a pracovních (čl. XLV. uvozovacích předpisů k občanskému soudnímu řádu ve znění čl. 2 novely z 28. 3. 1958). Obligatorní účast soudců z lidu se tedy omezuje jen na věci vyplývající z rodinných a pracovních vztahů.

d) V nesporném řízení se soudci z lidu účastní na projednávání a rozhodování věcí jen v nečetných případech výslovně uvedených v kodexu nesporného řízení. Jinak rozhoduje jediný soudce. Ale i v případech, v nichž okresní soudy rozhodují s účastí soudců z lidu, může předseda soudu, obdobně jako v řízení sporném, nařídit, aby věc byla rozhodnuta jediným soudcem. Nemůže tak učinit jen ve věcech vyplývajících z rodinných vztahů.

Uvedené omezení účasti lidu na výkonu polského soudnictví není v polské právní teorii hodnoceno jednotně. Autoři učebnice státního práva¹⁾ vyslovují názor, že nová úprava je sice v souladu se zněním ústavy, která stanoví, že na rozhodování soudů se podílejí soudci z lidu, pokud zákon nestanoví něco jiného, ale že je v rozporu s duchem ústavy. Naproti tomu v učebnici organizace soudnictví²⁾ je hájen názor, že omezení účasti lidu provedené v r. 1958 je správné, neboť prý odstranilo jen nepříznivé důsledky příliš široké účasti lidu, zejména zdlouhavost a nákladnost řízení, a formálnost účasti lidu v těch občanskoprávních věcech, jejichž rozhodování předpokládá určité speciální znalosti.

Názor vyslovený autorem učebnice organizace soudnictví a zejména jeho odůvodnění nelze považovat za správné. Ve všech zemích lidové demokracie je účast lidu na výkonu soudnictví jedním z nejvýznamnějších ústavních principů, vyplývajících přímo z podstaty socialistického státu. Proto tak dalekosáhlé omezení účasti lidu na výkonu soudnictví, které nemá obdoby v ostatních zemích socialistického tábora, je třeba hodnotit jako odporující obecným zásadám, na nichž je vybudováno socialistické soudnictví. Nedemokratické je zejména ustanovení, dávající oprávnění předsedům okresních a vojvodských soudů určovat, v kterých věcech se lid účastní na rozhodování soudů.

25. S účastí lidu na výkonu soudnictví je velmi úzce spjata *zásada sborového (kolegiálního) rozhodování*. Pro obecné soudy je vyjádřena v čl. 7, § 1 zákona o org. obecných soudů, pro vojenské soudy v čl. 18 dekretu z 23. 9. 1944 o organizaci vojenských soudů a vojenské prokuratury. Senáty jsou zpravidla tříčlenné. Předseda vojvodského soudu může v jednotlivých případech nařídit, aby v řízení o trestných činech, na které zákon ukládá trest smrti, rozhodoval vojvodský soud v senátě složeném ze dvou soudců z povolání a ze tří soudců z lidu.¹⁾ U Nejvyššího soudu, při řešení právní otázky vzbuzující pochybnost,

¹⁾ Burda-Klimowiecki: Prawo państwowe, Warszawa 1958, str. 489.

²⁾ Stanisław Włodyka: Organizacja sądownictwa, str. 193, 194.

¹⁾ V tomto složení rozhodoval v r. 1959 varšavský vojvodský soud trestní věc bývalého velitele koncentračního tábora v Gusenu, Ericha Kocha.

působí senáty sedmičlenné a v případech zákonem stanovených celá komora nebo plenární shromáždění všech soudců Nejvyššího soudu.

Jediný soudce rozhoduje u okresního soudu zejména o trestných činech projednávaných v řízení zjednodušeném a v těch sporných věcech občansko-právních, u nichž to v mezích své pravomoci nařídí předseda okresního soudu. V nesporném řízení u okresního soudu rozhoduje zpravidla jediný soudce.

U vojvodského soudu mohou být jediným soudcem rozhodovány opravné prostředky (revize), podané do rozhodnutí okresních soudů v trestních věcech, vydaných v zjednodušeném řízení, jestliže to nařídí předseda vojvodského soudu (čl. 4 zákona z 20. 7. 1950 o změně trestního řádu ve znění čl. 2 novely z 28. 3. 1958).

26. Lidovost v činnosti polských soudů se projevuje i v postupném zjednodušování řízení a odstraňování zbytečného formalismu, který byl charakteristickým pro soudní řízení buržoazně statkářského Polska.

Volitelnost soudců a soudců z lidu

27. Zásada volitelnosti soudců a soudců z lidu je obecně formulována jako ústavní zásada v čl. 50 odst. 1 ústavy z r. 1952. Obecná formulace prvního odstavce čl. 50 je zúžena ustanovením čtvrtého odstavce téhož článku, podle něhož soudci zvláštních soudů jsou jmenováni. Vztahuje se tedy zásada volitelnosti soudců jen na soudce obecných soudů. Konkrétnější ustanovení o volbě obsahuje ústava jen ohledně soudců Nejvyššího soudu, kteří podle odst. 2, čl. 50 jsou voleni Státní radou na dobu 5 let. Bližší určení způsobu voleb a délky funkčního období soudců a soudců z lidu okresních a vojvodských soudů je ponecháno zvláštnímu zákonu. Úprava volby soudců okresních a vojvodských soudů nebyla dosud provedena, a platí proto o jejich ustanovování i nadále příslušné předpisy zákona o organizaci soudů (viz předpisy o soudcích a soudcích z lidu pod č. 36).

V souvislosti s diskusí o otázkách zákonnosti a o úpravě soudnictví, která probíhá na stránkách polského tisku, zejména právníckého, od roku 1956 je velmi živě diskutována problematika volby soudců a soudců z lidu. V průběhu diskuse byly vyjádřeny i názory, požadující odstranění zásady volitelnosti soudců, provedení příslušných změn polské ústavy a nahrazení zásady volitelnosti zásadou jmenování na neomezený časový úsek.¹⁾

Mezi stoupenci zásady volitelnosti, kteří volají po uvedení v život čl. 50 ústavy, jsou různé názory na to, kdo má volit soudce okresních a vojvodských soudů.²⁾ K této otázce zaujal stanovisko ministr spravedlnosti Marian Ry-

¹⁾ Viz např. *Tadeusz Grabowski*: Nowoobrony sejm i reforma sądownictwa powszechnego, *Prawo i życie* č. 3, 1957.

²⁾ Viz např. *Auscaler*: Sędziowie muszą być wybierani; *Prawo i życie* č. 3/1956, který je pro přímou volbu lidem, S. G. Kto ma wybierać sędziów? *Prawo i życie* č. 3/1956, doporučující svěřit volbu všech soudců Státní radě.

bicki,¹⁾ který vyslovil názor, že v dnešní etapě jedinou příslušnou instancí, jež je povolána volit polské soudce, může být Státní rada, „ježto volba soudce, ke které dochází v takové úrovni, ho činí nezávislým na eventuálních nežádoucích místních vlivech a nátlaku a zvyšuje jeho autoritu“.

Pokud jde o soudce z lidu u obecných soudů, způsob jejich volby je upraven v zákoně o organizaci obecných soudů (čl. 7) ve znění zákona z 29. 5. 1957 a v nařízení rady ministrů z 15. 11. 1950 (Dz. U. částka 52, č. 481) o způsobu volby a odvolávání soudců z lidu okresních a vojvodských soudů a o jejich povolávání k soudním zasedáním.

Za soudce z lidu může být povolán každý státní občan, který dosáhl 26 roků, je bezúhonného charakteru a plně požívá občanských práv. Při výběru soudců z lidu má být dávána přednost kandidátům z řad dělníků, drobných a středních rolníků a rolníků družstevních.

Za soudce z lidu nemohou být zvoleny osoby, které pracují v obecném soudnictví a soudnictví pojišťovacím, dále advokáti, advokátní čekatelé, lékaři pracující na plný úvazek ve střediscích, vojáci z povolání a vojáci konající základní vojenskou službu a funkcionáři veřejné bezpečnosti.

Funkční období je dvouleté.²⁾

Počty soudců z lidu, kteří mají být zvoleni pro okresní a vojvodské soudy, určují předsedové těchto soudů s přihlédnutím k rozsáhlosti agendy projednávané s účastí soudců z lidu a k místu, v němž se má zasedání soudu konat (pobočky a úřední dny).

Od voleb provedených v roce 1956 se ustálila praxe, že kandidáti na funkci soudců z lidu jsou navrhováni přímo na shromážděních osazenstva výrobních podniků, úřadů a kanceláří, výrobních družstev a na shromáždění občanů na vesnici.³⁾ Na shromážděních referují zpravidla soudci příslušného okresního soudu, prokurátoři, případně i soudci z lidu zvolení na předchozí funkční období. Je doporučována i účast soudců z lidu, vykonávajících dosud svou funkci, zejména jejich účast v diskusi o práci soudců z lidu. Volební shromáždění navrhuje soudce z lidu pro okresní i pro vojvodské soudy. Táž osoba nemůže být současně navržena pro funkci soudce z lidu u obou soudů. Na základě předložených návrhů zpracují presidia okresních národních rad a presidia vojvodských národních rad⁴⁾ seznamy kandidátů na funkce soudce z lidu pro příslušné soudy. Presidia sama mohou zapsat do seznamu kandidátů další osoby, které považují za vhodné, i když nebyly navrženy na volebním shromáždění. Do seznamu pro soudy okresní mají být pokud možno zařazovány osoby, které bydlí v sídle okresního soudu nebo v sousedních obcích, do seznamu pro voj-

¹⁾ Tribuna Ludu, 13. I. 1959, str. 4.

²⁾ Poprvé byly volby soudců z lidu podle nařízení rady ministrů z r. 1950 provedeny na léta 1951—52.

³⁾ Viktor Kleniewski: V przededniu pазdzienikowych wyborów ławników na lata 1959/1960. Ławnik ludowy č. 9/1958.

⁴⁾ Presidia jsou výkonnými orgány národních rad.

vodské soudy pak osoby, které bydlí v sídle vojvodského soudu nebo v nejbližších okresech s dobrým spojením se sídlem vojvodského soudu.

Presidia vojvodských rad vyrozumívají presidia rad okresních o tom, kdo byl z obvodu působnosti příslušné okresní rady zapsán do seznamu kandidátů pro vojvodský soud. Presidia okresních národních rad vyrozumí o zapsání do seznamu (pro soud okresní i vojvodský) všechny osoby v seznamu uvedené, pokud bydlí na území tohoto okresu. Osoba zapsaná do seznamu kandidátů může požádat o škrtnutí ze seznamu, jestliže její zdravotní stav jí neumožňuje plnit povinnosti soudce z lidu nebo mluví-li pro škrtnutí vážný zájem veřejný nebo konečně když vykonávala funkci soudce z lidu v minulém funkčním období. O žádostech rozhodují presidia příslušných národních rad (okresní nebo vojvodské).

Po definitivní úpravě seznamů kandidátů předloží presidia národních rad tyto seznamy příslušným národním radám k provedení vlastní volby na veřejném zasedání národních rad. Seznamy zvolených soudců z lidu jsou zasílány předsedům těchto soudů, u nichž soudci z lidu budou vykonávat svou funkci.¹⁾

Národní rada, která provedla volbu, může také na odůvodněný návrh předsedy příslušného soudu soudce z lidu z funkce odvolat. O odvolání musí být ihned vyrozuměn odvolaný soudce z lidu a předseda soudu, u něhož soudce konal svou funkci.

Soudce z lidu pro *vojenské soudy* ustanovuje k návrhu předsedy soudu velitel jednotky, při níž je vojenský soud zřízen. Soudci z lidu ustanovení pro projednávání a rozhodování konkrétního případu musí mít alespoň takovou hodnost jako má obžalovaný (čl. 18 dekretu z 23. 9. 1944 o organizaci voj. soudů a voj. prokuratury).

Zásada nezávislosti soudců a soudců z lidu

28. Ústava z r. 1952 stanoví, že soudci jsou nezávislí a podléhají pouze zákonům (čl. 52). Obdobně formuluje soudcovskou nezávislost i čl. 54 zákona o organizaci obecných soudů a čl. 51 dekretu Polského výboru národního osvobození o organizaci vojenských soudů a vojenské prokuratury. Ve všech těchto předpisech se mluví pouze o soudcích resp. o důstojnících a generálech vojenské justice, ale stejně nezávislé postavení při projednávání trestních i občanskoprávních věcí mají i soudci z lidu. Zcela jasně to vyjadřuje čl. 16, § 2 tr. ř. ve znění novely z 28. 3. 1958, podle něhož se předpisy, upravující

¹⁾ Ve volbách na funkční období 1959—1960 bylo zvoleno v Polsku 46.440 soudců z lidu. Z toho počtu bylo 39.729 zvoleno pro soudy okresní a 6.711 pro soudy vojvodské. Co do třídního původu bylo 25,4 % z řad dělníků, 11,3 % z řad rolníků, 52,8 % z řad pracujících inteligence, z ostatních vrstev 10,5 %. Z celkového počtu soudců z lidu bylo 32 % zvoleno opět. Wiktor Kleniewski: Ławnicy lepsi niż byli; Prawo i życie č. 4/1959.

postavení soudců při rozhodování v hlavním líčení, vztahují i na soudce z lidu.

K upevnění soudcovské nezávislosti a tím i autority soudů učinila Polská sjednocená dělnická strana od r. 1956 řadu konkrétních opatření legislativních i jiných.

V souvislosti s diskusemi o otázkách zákonnosti objevila se po r. 1956 v polském odborném tisku řada polemických článků zabývajících se problémem soudcovské nezávislosti. Vedle článků hodnotících otázky soudcovské nezávislosti z marxistických hledisek vyskytly se i některé články uplatňující argumenty z arzenálu buržoazní ideologie. Sem patří názory spatřující hlavní záruku soudcovské nezávislosti soudců v jejich jmenování na neomezenou dobu, v nesaditelnosti a nepřeložitelnosti soudců na jiné služební místo, kromě případů výslovně vymezených v zákoně, v automatickém platovém postupu soudců a v soudcovské samosprávě, která by byla oprávněna navrhopat kandidáty na uvolněná soudcovská místa. Z jakých pozic se tu vychází, je patrné z toho, že se útočí i proti ideologickému školení a jako „nedostižný“ vzor se tu uvádí ruská soudní soustava z r. 1864 platící kdysi na části polského území.¹⁾

Jednotná soudní soustava a rovný soud pro všechny občany

29. Postulát převzetí výkonu veškerého soudnictví obecnými soudy a vytvoření jednotné soudní soustavy byl již vysloven v čl. 25, odst. 1 ústavního zákona z 19. 2. 1947 (v tzv. Malé ústavě). V duchu této směrnice došlo postupně k likvidaci některých zvláštních soudů a soudních orgánů případně k omezení pravomoci zvláštních soudů a přenesení jejich agendy na soudy obecné.

Tento proces vytváření jednotné soudní soustavy, ústící v jediný Nejvyšší soud oprávněný k výkonu dozoru na rozhodovací činnost všech ostatních soudů, není v Polsku ještě ukončen. Soustava obecných soudů v čele s Nejvyšším soudem rozhoduje sice naprosto převažující většinu trestních a občansko-právních věcí, vedle této soustavy však existuje samostatná soustava vojenských soudů v čele s Nejvyšším vojenským soudem.

Jednota polského soudnictví je zajišťována společnými principy organizace soudů a jednotným právním řádem, postupně v Polsku vytvářeným.

Všem občanům je zajištěno rovné postavení před soudem co do práv a povinností, bez ohledu na zaujímané postavení, původ, národnost, jazyk, rasu a náboženské vyznání (viz např. čl. 2 dekretu z 23. 9. 1944 o organizaci voj. soudů a voj. prokuratury). Jedním z projevů tohoto rovnoprávního postavení je i zajištění práva vystupovat před soudem v mateřském jazyku a seznamovat se s materiálem případu pomocí tlumočníka v případě neznalosti polského jazyka, který je jazykem soudním (čl. 12 zák. o org. ob. soudů).

¹⁾ Viz *Tadeusz Grabowski*: Nowoobranany sejm i reforma sądownictwa powszechnego; Prawo i życie č. 3/1957, str. 2.

3. Organizace soudů

30. Organizace polských soudů zahrnuje tyto druhy soudů:

a) *soudy obecné*;

b) *soudy zvláštní*, k nimž v současné době patří jen *soudy vojenské*.

Pro obecné i vojenské soudy platí zásada dvou instancí. Své rozsudky vyhláší soudy jménem Polské republiky (čl. 47 ústavy, čl. 1, § 2 zák. o org. obecných soudů, čl. 3 dekretu o organizaci soudů vojenských).

Soustavu obecných soudů tvoří *soudy okresní*, *soudy vojvodské* a *Nejvyšší soud*.

Územní organizace okresních a vojvodských soudů je v souladu s územní organizací příslušných zastupitelských orgánů (národních rad), a to zpravidla jak co do obvodu působnosti, tak i co do sídla.

Okresní i vojvodské soudy zřizuje a zrušuje nařízením ministr spravedlnosti, který také určuje jejich sídlo a vymezuje obvod jejich působnosti.

Okresní soudy se zřizují pro každý okres a město, které tvoří městský okres, je však možné zřídit společný okresní soud pro území okresu i města tvořícího okres nebo pro sousedící okresy. V městech, které se administrativně dělí na obvody, je možno zřizovat okresní soudy pro každý obvod.

Vojvodské soudy se zřizují pro každé vojvodství a pro každé město vyňaté z vojvodství, lze však vytvářet jeden vojvodský soud pro území vojvodství i města z něho vyňatého (čl. 5 § 1, čl. 4, § 2 a 3 zák. o org. ob. soudů).

Soudy jednají a rozhodují zpravidla ve svém sídle, mohou však vykonávat svou činnost i mimo své sídlo a v případě nutnosti i mimo svůj obvod, je-li to v zájmu soudnictví nebo ušetří-li se tím značně na nákladech (čl. 8 zák. o org. ob. soudů).

Vnitřně se okresní i vojvodské soudy dělí na oddělení, v jejichž čele stojí předseda soudu nebo jeho náměstek, nebo jiný soudce (čl. 45, § 2 zák. o org. ob. soudů).

Aby bylo zamezeno zbytečným časovým i jiným ztrátám u občanů bydlících v místech odlehlých od sídla okresního nebo vojvodského soudu, popřípadě v místech se špatným spojením se sídlem soudu, může ministr spravedlnosti nařízením zřídit mimo sídlo soudu pobočku okresního nebo vojvodského soudu¹⁾ a určit její obvod působnosti a organizaci. Stejným způsobem může ministr pobočku zrušit. Pobočky vojvodských soudů mohou mít i více oddělení (čl. 5 § 2 a 3 zák. o org. ob. soudů).

Ministr spravedlnosti může učinit opatření, aby v odlehlých místech, v nichž by nebylo hospodárné zřizovat pobočky, byly konány stále *úřední dny* okresních a vojvodských soudů (čl. 9 zák. o org. ob. soudů).

U Nejvyššího soudu a u soudů vojvodských působí *plenární shromáždění* a *správní kolegia*.

¹⁾ Pro označení pobočky okresního soudu zákon používá termínu: *wydział zamiejscowy*, pro označení pobočky vojvodského soudu termínu *osrodek zamiejscowy*.

Plenární shromáždění tvoří všichni soudci příslušného soudu. Jeho pravomoc není v zákoně o organizaci soudů obecně vymezena.

Správní kolegium je pětičlenné. Dva členy a dva náhradníky volí ze svého středu vždy na kalendářní rok plenární shromáždění, další dva členy a dva náhradníky ustanovuje předseda příslušného soudu.

Úkolem správního kolegia je vypracovat nejpozději v listopadu rozvrh práce příslušného soudu na příští kalendářní rok. Správní kolegium vojvodského soudu schvaluje i rozsah práce okresních soudů svého obvodu, které mu k prozkoumání a schválení předkládají předsedové těchto soudů.¹⁾ Správní kolegium vykonává i další činnost, svěřenou mu zákonem o organizaci obecných soudů. Tak podle čl. 82 § 2 rozhoduje o tom, zda se soudce smí zúčastnit činnosti v orgánech družstva, a podle čl. 83 § 1 podává svůj názor ministerstvu spravedlnosti, zda se soudce může věnovat vedlejšímu povolání. Správní kolegia vyřizují tedy část agendy orgánů soudní správy.

Okresní soudy

31. Okresní soudy působí jako soudy první stolice v občanskoprávních i trestních věcech v rozsahu vymezeném soudními řády nebo jinými zákony (čl. 14 zák. o org. ob. soudů).

Podle čl. 10 o. s. ř. je okresní soud soudem první stolice s nejširším rozsahem věcné příslušnosti v občanskoprávních věcech, neboť rozhoduje všechny občanskoprávní věci s výjimkou věcí vyhrazených soudům vojvodským.

Obdobně je formulována věcná příslušnost okresních soudů i ve věcech trestních. Podle čl. 15 tr. ř. rozhodují okresní soudy v první stolici ve všech věcech, pokud nejsou zvláštním předpisem přikázány jinému soudu.

Projednávání a rozhodování některých občanskoprávních věcí, které jinak náleží do věcné příslušnosti soudů okresních, je však soustředěno jen u některých okresních soudů. Platí to o sporech o rozvod, jejichž rozhodování bylo novelou k o. s. ř. z 28. 3. 1958 svěřeno jen okresním soudům v sídle soudu vojvodských nebo v sídle pobočky vojvodského soudu. Místní příslušnost okresních soudů rozhodujících o těchto věcech se vztahuje na celý obvod vojvodského soudu nebo jeho pobočky. V téže novele byl ministr spravedlnosti zmocněn svěřit nařízením rozhodování rozvodových sporů v případech zvláště odůvodněných i dalším okresním soudům, které mají sídlo v místech, v nichž dne 20. 6. 1950 působily obvodové soudy, a určit rozsah jejich místní příslušnosti.

Přenesením rozhodování rozvodových sporů, které až do nabytí účinnosti zákona z r. 1958 rozhodovaly soudy vojvodské, na soudy okresní, byla sledo-

¹⁾ Správní kolegia byla u Nejvyššího soudu a u soudů vojvodských zřízena novelou k zákonu o organizaci obecných soudů z r. 1957 (čl. 1 č. 6 novely). U Nejvyššího soudu jde o obnovení instituce, která tu působila (stejně jako u soudů obvodových a apelačních) již podle původního znění nařízení prezidenta rep. z 6. února 1928 (čl. 47—49). Před obnovením správních kolegií plnily jejich dnešní úkoly předsedové soudů.

vána linie vytvoření jednotného soudu první stolice v občanskoprávních věcech. Soustředěním této agendy jen u některých soudů okresních, a to u okresních soudů ve větších městech, kde je zpravidla více soudců s bohatými životními zkušenostmi, chtěl zákon dosáhnout toho, aby rozvodové spory byly svěřovány zvláště kvalitním soudcům.¹⁾

Pro projednávání trestních věcí mladistvých (tj. osob mladších 17 let) jsou u okresních soudů zřizována oddělení mládeže (soudy mládeže). Oddělení zřizuje nařízením ministr spravedlnosti, který může svěřit jednomu okresnímu soudu rozhodování trestních věcí mládeže i z obvodů druhých okresních soudů, ležících v obvodu téhož vojvodského soudu.

Vedle rozhodování občanskoprávních a trestních věcí vyřizují okresní soudy i další agendu. Sem náleží agenda pozemkových knih, obchodních a jiných rejstříků, jejichž vedení může ministr spravedlnosti svěřit nařízením některým okresním soudům i pro obvod více okresních soudů. Okresní soudy poskytují rovněž právní pomoc jiným soudům obecným i zvláštním a v případech stanovených zákony i jiným úřadům.

Okresní soudy mohou také rozhodovat jako soudy druhé stolice o opravných prostředcích podaných do rozhodnutí soudů občanských podle dekretu z 22. února 1946 (Dz. U. částka 8, č. 64). Vzhledem k tomu, že občanské soudy v současné době nevyvíjejí žádnou činnost, nemá tato působnost okresního soudu praktického významu.

Okresní soud se skládá z předsedy, jeho náměstků a ostatních soudců.

O tom, v jakém složení jedná okresní soud při rozhodování konkrétních věcí, viz pojednání o zásadě lidovosti pod č. 24.

Vojvodské soudy

32. Vojvodské soudy působí jako soudy první i druhé stolice.

V první stolici rozhodují trestní i občanskoprávní věci svěřené jim soudními řády (čl. 17, § 1 zák. o org. ob. soudů).

Podle občanského soudního řádu (čl. 11 ve znění novely z 28. 3. 1958) rozhodují vojvodské soudy tyto občanskoprávní věci:

- a) spory o nemajetková práva a o majetkové nároky společně s nimi projednávané, s výjimkou sporů o zjištění otcovství a sporů o rozvod. Jde tu zejména o řízení o neplatnost manželství, popření otcovství a zbavení svéprávnosti;
- b) žaloby podávané proti státu o náhradu škody způsobené funkcionáři orgánů státní moci a státní správy při výkonu svěřené jim činnosti. Jde zejména o žaloby, jimiž jsou uplatněny nároky podle zákona z 15. 11. 1956

¹⁾ Jerzy Jodłowski, Władysław Siedlecki: Postępowanie cywilne. Część ogólna, Warszawa 1958, str. 227.

(Dz. U. částka 54, č. 243) o odpovědnosti státu za škody způsobené státními funkcionáři;

c) spory z právních poměrů, týkající se ochrany práva autorského, patentního vzorového a známkového;

d) majetkové spory, v nichž hodnota předmětu sporu převyšuje 30.000 zlotých a jedním z účastníků je stát nebo jiný subjekt, podléhající státní arbitráži, s výjimkou sporů, v nichž účastníkem je rolnické výrobní družstvo.

Z trestních věcí svěčuje trestní řád (čl. 17 ve znění novely z 28. 3. 1958) vojvodskému soudu jako soudu první stolice rozhodování o těchto trestných činech:

a) o trestných činech uvedených v oddíle XVIII a XXXIII trestního zákona, pokud byly spáchány úmyslně, s výjimkou čl. 215 § 1 (nevznikla-li z tohoto trestného činu smrt člověka); o trestných činech uvedených v oddíle XIX, v čl. 225, 228, 230, 248 § 2 a 290 trestního zákona a v čl. 240 téhož zákona, pokud v důsledku trestného činu nastala smrt člověka,

b) o trestných činech uvedených v oddílech I. a II. a v čl. 39 dekretu z 13. 6. 1946 o trestných činech zvláště nebezpečných v období výstavby státu s výjimkou trestných činů uvedených v čl. 7 tohoto dekretu;¹⁾

c) o trestných činech uvedených v čl. 85—88 tr. z. Polského vojska;²⁾

d) o trestných činech stanovených v dekretu ze 4. 3. 1953 o ochraně státního služebního tajemství;

e) o trestných činech uvedených v dekretu z 31. srpna 1944 o výměře trestu pro fašisticko-hitlerovské zločince, kteří se dopustili vražd a týrání civilního obyvatelstva a zajatců, a pro zrádce polského lidu;

f) o trestných činech vymezených v čl. 2 dekretu z 4. 3. 1953 o zesílení ochrany socialistického vlastnictví;

g) o trestných činech stanovených dekretem ze 4. 3. 1953 o zesílení boje se zmetkovitostí ve výrobě;

h) o trestných činech spáchaných ke škodě státu nebo socialistické hospodářské jednotky, pokud jimi byla způsobena značná škoda hospodářským zájmům státu nebo uvedené jednotky, zejména když škoda převyšuje částku 50.000 zlotých, a

ch) o trestných činech, které na základě zvláštních ustanovení byly dány do působnosti vojvodských soudů.

Jde tu vesměs o trestné činy s vyšší nebezpečností pro společnost.

Jako soudy *druhé stolice* rozhodují vojvodské soudy o opravných prostředcích podaných do rozhodnutí soudů okresních.

Mohou rozhodovat i o jiných věcech přikázaných jim zvláštními zákony

¹⁾ O trestných činech uvedených v čl. 7 (špionáž) rozhodují i nadále vojenské soudy bez ohledu na to, kdo je spáchal. Viz čl. 1 § 1 zákona ze dne 5. 4. 1955 (Dz. U. částka 15 č. 83).

²⁾ Jde vesměs o trestné činy politického charakteru.

(čl. 17 § 2 zák. o org. ob. soudů). Sem náleží např. rozhodování o žádostech na náhradu škody za nesprávné odsouzení nebo obžalování podle čl. 510 a sl. tr. ř.

Vojvodský soud se skládá z předsedy, jeho náměstků a soudců (čl. 18 zák. o org. ob. soudů).

Jako soud první stolice rozhoduje vojvodský soud občanskoprávní i trestní věci zásadně v tříčlenném senátu složeném ze soudce a dvou soudců z lidu, ve druhé stolici rozhodují vojvodské soudy zásadně ve tříčlenných senátech složených jen ze soudců.

Blíže ustanovení o složení vojvodského soudu při rozhodování věcí náležejících do jeho působnosti viz výklady o zásadě lidovosti pod č. 24.

Nejvyšší soud

33. Postavení Nejvyššího soudu mezi ostatními soudními orgány Polské lidové republiky vymezuje čl. 51 ústavy, podle něhož Nejvyšší soud je nejvyšším soudním orgánem a vykonává dozor nad činností všech ostatních soudů. Pokud jde o rozsah dozоровé funkce Nejvyššího soudu, ustanovení čl. 51, že Nejvyšší soud dozírá na všechny ostatní soudy, zůstává dosud jen postulátem, neboť při existenci samostatného Nejvyššího soudu vojenského a Tribunálu sociálního pojištění, které nepodléhají Nejvyššímu soudu, omezuje se dozоровá činnost Nejvyššího soudu jen na soudy obecné.

Svěřené mu úkoly realizuje Nejvyšší soud několika způsoby:

1. Nejvyšší soud rozhoduje jako soud druhé stolice o opravných prostředcích (revizích) podaných do rozhodnutí vojvodských soudů jako soudů první stolice.

2. Nejvyšší soud rozhoduje o mimořádných opravných prostředcích podaných proti pravomocným rozhodnutím ostatních obecných soudů. Sem náleží zejména rozhodování o mimořádné revizi,¹⁾ kterou může podat ministr spravedlnosti, první předseda Nejvyššího soudu a generální prokurátor Polské lidové republiky. Podnět k podání mimořádné revize může předložit kterákoliv strana (účastník), ale jen ministru spravedlnosti nebo generálnímu prokurátorovi. Může tak učinit v téže věci jen jednou a se svým podnětem se může obrátit pouze k jednomu z těchto orgánů. Byl-li podnět podán u obou orgánů, rozhodne o podání mimořádné revize ten z nich, k němuž návrh došel nejdříve, a jestliže došly návrhy současně, pak ten orgán, který první ve věci byl činným (čl. 396, 296¹ o. s. ř. a 396¹ tr. ř. ve znění novel z 28. 3. 1958).

3. Nejvyšší soud odpovídá na právní otázky vzbuzující vážné pochybnosti, které mu mohou předložit vojvodské soudy podle čl. 388 o. s. ř. a čl. 390 tr. ř., když za takovouto otázku narazí při rozhodování konkrétní věci ve druhé stolici. Názevem vysloveným Nejvyšším soudem jsou vojvodské soudy při řešení této konkrétní věci vázány.

¹⁾ Jde o obdobu naší stížnosti pro porušení zákona.

V polské právní literatuře je instituce odpovědi na právní otázky vzbuzující pochybnost, považována za jeden z nejvýznamnějších prostředků dozoru Nejvyššího soudu na rozhodovací činnost vojvodských soudů. V praxi je tohoto prostředku velmi často využíváno.²⁾ V občanskoprávních věcech se Nejvyšší soud nemusí omezit jen na odpověď na předloženou mu pochybnou otázku, ale může sám převzít věc k meritornímu rozhodnutí.

4. Nejvyšší soud zajišťuje jednotnost judikatury usnášením právních zásad a jejich evidencí v *knize právních zásad*. Zapisují se tam právní zásady usnesené sedmičlenným sborem, celou komorou¹⁾ nebo plenárním shromážděním Nejvyššího soudu. Jestliže totiž kterýkoli sbor Nejvyššího soudu rozhodující v konkrétní věci narazí na právní otázku, která vzbuzuje pochybnost, může ji předložit k rozhodnutí rozšířenému sedmičlennému sboru, složenému jen ze soudců. Zásadu usnesenou tímto senátem lze zapsat do knihy právních zásad. Hodlá-li se v jiné věci kterýkoliv jiný sbor Nejvyššího soudu rozhodující v konkrétní věci odchýlit od právní zásady zapsané již do knihy právních zásad, musí předložit tuto zásadu k rozhodnutí celé komoře. Zásadu usnesenou komorou lze rovněž zapsat do knihy právních zásad. Komora je schopna se usnášet, je-li přítomna alespoň polovina jejích členů, nejméně však deset soudců. Jestliže při rozhodování konkrétní věci se některý senát jedné komory Nejvyššího soudu chce odchýlit od právní zásady zapsané do knihy právních zásad druhé komory, musí předložit pochybnou právní zásadu k rozhodnutí plenárnímu shromáždění Nejvyššího soudu a zásada plenárním shromážděním usnesená se zapíše do knihy právních zásad v obou komorách. Ke změně právních zásad usnesených komorou nebo plenárním shromážděním může dojít jen na základě nového usnesení komory nebo plenárního shromáždění (čl. 25 zák. o org. ob. soudů).

5. Do knihy právních zásad se zapisují také usnesení celé komory přijatá k objasnění právních předpisů, které vzbuzují pochybnost, nebo jejichž použití v praxi vyvolalo nejednotnost v rozhodování. Návrh na objasnění právních předpisů může Nejvyššímu soudu podat ministr spravedlnosti, předseda komory nebo první předseda Nejvyššího soudu. Komora může návrh na objasnění právních předpisů předložit k rozhodnutí plenárnímu shromáždění, jehož usnesení se pak rovněž zapíše do knihy právních zásad (čl. 26 zák. o org. ob. soudů). Podnětem k podání návrhu na přijetí usnesení objasňujících právní předpisy není tedy pochybnost o určité právní otázce, vyskytnuvší se při řešení konkrétní věci, jak je tomu u právních zásad podle čl. 25 zákona o org. ob. soudů, ale zevšeobecněné poznatky ze soudní praxe. Cílem přijatých usnesení je v první řadě zajistit jednotnost judikatury Nejvyššího soudu.

Právní zásady a usnesení přijatá k objasnění právních předpisů, zapsané do knihy právních zásad, jsou závazné sice jen pro soudce Nejvyššího soudu,

²⁾ Stanisław Włodyka: Organizacja sądownictwa, Kraków 1959, str. 264, 266.

¹⁾ Pod označením komora se rozumí sbor označovaný u nás názvem kolegium.

nikoli pro soudce soudů ostatních, ale v praxi, vzhledem k autoritě Nejvyššího soudu, mají velký vliv na rozhodování ostatních soudů.

6. Nejvyšší soud vydává *směrnice* pro výkon soudnictví a soudní praxe v občanskoprávních i trestních věcech. Oprávnění podat návrh na vydání směrnic má ministr spravedlnosti, generální prokurátor Polské lidové republiky a první předseda Nejvyššího soudu. Usnází se na nich buď celá komora, nebo plenární shromáždění Nejvyššího soudu, usnesené směrnice vyhlašuje ministr spravedlnosti. Úkolem směrnic je zajistit jednotnost rozhodování všech soudů a jeho soulad se zásadami lidové zákonnosti. Porušení směrnic Nejvyššího soudu kterýmkoli soudem může být důvodem k podání opravného prostředku (čl. 24 zák. o org. ob. soudů).

7. Nejvyšší soud vydává *sbíрку svých rozhodnutí*, kam jsou zařazována rozhodnutí obsahující řešení zásadních právních otázek (čl. 27 zák. o org. ob. soudů).

Z uvedených oprávnění Nejvyššího soudu při výkonu dozoru na rozhodovací činnost obecných soudů a při zajišťování jednotnosti judikatury soudů včetně Nejvyššího soudu je patrné, že polské právo vytvořilo v tomto směru poměrně komplikovaný systém záruk. Některá z těchto oprávnění (např. usnášení právních zásad a objasňování právních předpisů) byla převzata z právní úpravy platné v době před druhou světovou válkou, další instituce — a to platí zejména o směrnicích pro výkon soudnictví a soudní praxi a o mimořádné revizi — byly zavedeny nově v souvislosti s přestavbou polských soudů na zásadě dvou instancí.¹⁾

K usnášení právních zásad zapisovaných do knihy právních zásad, resp. k jejich změně, může dojít jen z podnětu některého senátu Nejvyššího soudu. Protože Nejvyšší soud jako soud první stolice zásadně nerozhoduje a jako soud druhé stolice rozhoduje jen ve velmi malém úseku celkové agendy soudů (při zásadě dvou instancí převážnou část občanskoprávních i trestních věcí s konečnou platností rozhodují vojvodské soudy), týkají se i právní zásady usnesené Nejvyšším soudem jen poměrně úzké oblasti právních vztahů. K řešení pochybných otázek i z jiných úseků může dojít tehdy, použijí-li vojvodské soudy oprávnění daného jim v ustanovení čl. 388 o. s. ř. a 390 tr. ř. (viz shora pod 3), a předloží pochybnou otázku k řešení Nejvyššímu soudu nebo když Nejvyšší soud sám převeze takovou věc k meritornímu rozhodnutí. Sbor Nejvyššího soudu, příslušný v těchto případech k podání odpovědi na vznesenou otázku, může totiž — nehodlá-li pro obtížnost sám vypracovat odpověď — předložit ji k řešení sedmičlennému sboru.

Daleko širší okruh otázek mohou řešit usnesení Nejvyššího soudu přijatá k objasnění právních předpisů, které vzbuzují pochybnost, nebo jejichž použití

¹⁾ Směrnice byly v Polsku zavedeny po první zákonem z 27. 4. 1949 (Dz. U. částka 32 č. 237) o změně předpisů o organizaci obecných soudů. Nová jejich úprava byla provedena zákonem o organizaci obecných soudů z r. 1950. Mimořádná revize byla zavedena nejprve jen na úseku trestního soudnictví novelou k trestnímu řádu z 27. 4. 1949, v občanskoprávních věcech v r. 1950 novelou k o. s. ř. z 20. 7. 1950.

vyvolalo v praxi nejednotnost v rozhodování (viz shora pod č. 5), neboť zde záleží na orgánech oprávněných vznést návrh na objasnění, jakou problematiku předloží k objasnění. Tyto orgánové nejsou při tom vázány jen na okruh občanskoprávních a trestních věcí řešených Nejvyšším soudem. V praxi však tato forma uplatnění vlivu na jednotnost judikatury je málo využívána.¹⁾

Pokud jde o právní povahu směrnic a o jejich účelnost, není v polské právníkové literatuře názorové jednoty.²⁾ V prvních letech po zavedení směrnic řada právních teoretiků vyslovila názor, že směrnice jsou jednou z forem práva. Tento názor hájí i Leon Lustacz,³⁾ a opírá ho o hodnocení dosud vydaných směrnic, z nichž některé podle jeho názoru znamenají změnu předpisů platného práva a tedy vytvoření nových právních norem. Doporučuje proto zrušit instituci směrnic a znemožnit tak Nejvyššímu soudu osobovat si právotvornou roli. Také Wiesław Lang⁴⁾ zastává stanovisko, že Nejvyšší soud svými směrnici vyvíjí právotvornou funkci. Protože podle jeho názoru jsou směrnice závazné pro podřízené soudy, dochází k závěru, že by měly být zrušeny jako instituce zbytečná, porušující soudcovskou nezávislost a poskytující Nejvyššímu soudu příliš širokou a ničím neodůvodněnou pravomoc právotvornou. Zrušení směrnic navrhuje i Wiśniewski⁵⁾ s odůvodněním, že ostatní formy, jimiž Nejvyšší soud působí na jednotnost soudcovského rozhodování (usnášení právních zásad a objasňování právních předpisů), plně dostačují.

Odchylné stanovisko zaujímá Stanisław Walczak.⁶⁾ Vyslovuje názor, že směrnice nemají charakter formy práva, ale jsou zvláštním druhem soudního výkladu práva, a připisuje jim významnou roli zejména při prosazování třídních hledisek při aplikaci práva soudy. Je proto pro jejich širší užívání.

Názor Walczaka, pokud jde o hodnocení charakteru směrnic, je nutno považovat za správný. V socialistickém státě mohou právní předpisy vydávat jen orgány k tomu výslovně ústavou nebo jiným zákonem zmocněné. Polská ústava ani jiné zákony však nezmocňují Nejvyšší soud k tvorbě práva. Směrnice Nejvyššího soudu je proto třeba hodnotit jako jeden z druhů interpretace právních předpisů.

Kromě působnosti ve funkci orgánu dozoru rozhoduje Nejvyšší soud o věcech, které jsou mu přikázány soudními řády nebo zvláštními zákony. Jde zejména o působnost ve funkci kárného soudu nad soudci a advokáty. Jako soud prvního stupně Nejvyšší soud podle platné úpravy nerozhoduje.

¹⁾ Andrzej Wiśniewski: Polemika w sprawie t. tv. prawotwórczej roli orzecznictwa Sądu Najwyższego; Państwo i prawo č. 11/1957, str. 863.

²⁾ Seznam polské právníkové literatury zabývající se touto problematikou viz čl. A Wiśniewského citovaný v pozn. 1.

³⁾ Leon Lustacz: O pozakonstytucyjnych formach działalności prawotwórczej, Państwo i prawo č. 7—8/1957, str. 3 a sl.

⁴⁾ Wiesław Lang: V sprawie prawotwórczej roli orzecznictwa Sądu Najwyższego; Państwo i prawo č. 4/1958, str. 666.

⁵⁾ Andrzej Wiśniewski: V článku uvedeném v pozn. 1.

⁶⁾ Stanisław Walczak: Teoria i praktyka wytycznych Sądu Najwyższego polskiej Rzeczypospolitej ludowej; Państwo i prawo č. 1/1955, str. 13.

Nejvyšší soud se skládá z prvního předsedy, předsedů a ze soudců.

Vnitřně se Nejvyšší soud dělí na komory; tč. u Nejvyššího soudu jsou dvě komory: občanskoprávní a trestní. V čele každé komory je předseda Nejvyššího soudu. Nejširším sborem je *plenární shromáždění*. Kromě toho působí u Nejvyššího soudu *správní kolegium*.

Nejvyšší soud rozhoduje zásadně v senátech složených ze tří soudců. Byla-li však podána mimořádná revize do rozhodnutí Nejvyššího soudu, rozhoduje o ní sedmičlenný senát složený ze soudců Nejvyššího soudu (čl. 400 tr. ř.).

U Nejvyššího soudu je zřízena kancelář pro rozhodnutí, obsazená právníky, která shromažďuje a vede v evidenci právní materiál týkající se rozhodovací činnosti Nejvyššího soudu.

Organizaci práce u Nejvyššího soudu upravuje jednací řád, který vydává ministr spravedlnosti ve formě nařízení.¹⁾

Vojenské soudy

34. Právní úprava organizace *vojenských soudů* je provedena dekretem Polského výboru národního osvobození z 23. 9. 1944 (Dz. U. částka 6, č. 29) o organizaci vojenských soudů a vojenské prokuratury ve znění pozdějších novel. Podle této úpravy jsou vojenské soudy jen soudy trestními. Tvoří samostatnou soustavu soudní a ve věcech soudní správy a dohledu podléhají ministerstvu národní obrany.

Jurisdikci vojenských soudů podléhají vojáci polského vojska, osoby povinné plnit vojenskou nebo pomocnou službu od doby povolání k výkonu této služby, vojenští zajatci a rukojmí, pokud jsou pod dozorem vojenské správy, a jiné osoby v případech stanovených právními předpisy (čl. 6. dekretu). Po omezení pravomoci vojenských soudů zákonem z 5. 4. 1955 rozhodují tyto soudy jen výjimečně o trestných činech civilních osob.

Sem patří zejména rozhodování o trestném činu špionáže podle čl. 7 dekretu z 13. června 1946 (Dz. U. částka 30, č. 192), který patří do pravomoci vojenských soudů bez ohledu na to, kdo jej spáchal.

Všechny vojenské soudy rozhodují v tříčlenných senátech složených buď ze tří soudců, nebo ze soudce a dvou soudců z lidu.

Soustavu vojenských soudů tvoří:

a) *vojenské soudy divizí, sborů, posádek a vojenské soudy námořní*

Jsou základním článkem soustavy vojenských soudů a rozhodují o všech trestných činech náležejících do pravomoci vojenských soudů, s výjimkou těch, které jsou dány do věcné příslušnosti vojenských soudů vyšších. Pokud jde o vojáky polského vojska, rozhodují o trestných činech řadových vojáků, poddůstojníků a důstojníků do hodnosti velitele praporu včetně a osob zaují-

¹⁾ V ČSSR si jednací řád vydává sám Nejvyšší soud.

majících rovnocenné služební postavení. Rozhodují také v jednotlivých věcech patřících jinak do věcné příslušnosti vyšších vojenských soudů, které jim tyto soudy přikáží podle čl. 29 a 34 dekretu.

b) *Vojenské soudy armád, okruhů a admirality*

Věcná příslušnost těchto soudů je určována buď služebním postavením pachatele, nebo povahou spáchaného trestného činu.

Do první skupiny náleží rozhodování o všech trestných činech důstojníků v hodnosti až do zástupce velitele divize včetně nebo v rovnocenném služebním postavení, kteří nepodléhají jurisdikci vojenských soudů divizí, sborů, posádek a vojenských soudů námořních, do druhé skupiny náleží trestné činy, uvedené v čl. 85—91, 100 a 185 trestního zákona vojenského, i když je spáchaly osoby, pro něž jsou jinak příslušné vojenské soudy divizí, sborů, posádek a vojenské soudy námořní.

Vojenské soudy armád, okruhů a admirality rozhodují dále ve věcech patřících jinak do věcné příslušnosti Nejvyššího vojenského soudu, které jim tento soud přikáže (čl. 34 dekretu), a ve věcech, které atrahovaly od nižších vojenských soudů (čl. 23 dekretu).

c) *Nejvyšší vojenský soud*

Rozhoduje jako soud první stolice se souhlasem vrchního velitele o trestných činech velitelů divizí a sborů a osob jim na roveň postavených, případně i jiných osob a o trestných činech osob služebně náležejících k vojenským jednotkám podléhajícím bezprostředně vrchnímu velitelství Polského vojska, které nemají oblastních útvarových soudů.

Jako nejvyšší soudní orgán v soustavě vojenských soudů vykonává Nejvyšší vojenský soud dozor na rozhodovací činnost všech ostatních vojenských soudů a zajišťuje jednotnost jejich rozhodování. Tuto funkci vykonává obdobnými metodami a právními prostředky jako Nejvyšší soud u soudů obecných.

Nejvyšší vojenský soud tvoří jeho předseda, náměstek předsedy a potřebný počet vojenských soudců.

Plenární shromáždění sdružuje všechny soudce Nejvyššího vojenského soudu. Jeho zasedání se účastní vrchní vojenský prokurátor, který však není oprávněn hlasovat a má jen právo podávat návrhy.

35. Vedle soustavy obecných a vojenských soudů existují ještě soudy sociálního pojištění (obvodové soudy sociálního pojištění a Tribunál sociálního pojištění), jejichž pravomoc a organizace je upravena zákonem z 28. 7. 1939 (Dz. U. částka 71, č. 476) ve znění zákona ze dne 17. 2. 1960 (Dz. U. částka 11, č. 70). Podle názoru některých polských právníků jsou tyto soudy zvláštní kategorií soudů správních.¹⁾

¹⁾ Viz např. *Stanisław Włodyka: Organizacja sądownictwa, Kraków 1959, str. 150.*

Formálně dosud existují, i když nevyvíjejí žádnou činnost, *Nejvyšší národní tribunál a občanské soudy*.

4. Předpisy o soudcích a soudcích z lidu

Soudci obecných soudů

36. Právní úprava ustanovování soudců obecných soudů je nejednotná. Zásada volitelnosti soudců obecných soudů vyhlášena v čl. 50 a 51 ústavy z r. 1952 je provedena jen ohledně soudců Nejvyššího soudu (čl. 51 odst. 3. ústavy). Soudci ostatních obecných soudů (okresních a vojvodských) jsou podle zákona o organizaci obecných soudů jmenováni. Jmenovací právo svěřené podle původního znění zákona o org. ob. soudů prezidentu republiky přešlo po nabytí účinnosti ústavy z r. 1952 na Státní radu, která soudce jmenuje na návrh ministra spravedlnosti, podaný v dohodě s předsedou Rady ministrů. Je tedy akt téhož orgánu (Státní rady), ustanovující soudce, jednou označován jako volba (jde-li o soudce Nejvyššího soudu), v ostatních případech jako jmenování.

Z této nedůsledné úpravy vznikají četné pochybnosti při aplikaci předpisů zákona o org. obecných soudů, který pochází z doby před vyhlášením zásady volitelnosti soudců a vztahuje se zásadně na všechny soudce obecných soudů. Je např. pochybné, zda lze uložit volenému soudci Nejvyššího soudu kárný trest propuštění ze soudní služby (čl. 87 lit. f. zák. o org. ob. soudů) aj.

Soudcem může být ustanoven plnoprávný polský státní občan bezúhonného charakteru, skýtající záruku, že bude náležitě vykonávat povinnosti soudce lidového Polska, který ukončil universitní právnická studia, absolvoval čekatelskou praxi, složil soudcovskou zkoušku, pracoval alespoň rok jako soudní asesor a dosáhl věku 26 let (čl. 57 zákona o org. obecných soudů ve znění zákona ze dne 29. května 1957).

Soudcovské čekatele jmenuje a zprošťuje předseda vojvodského soudu. Čekatelská praxe je dvouletá a po jejím absolvování musí čekatel složit soudcovskou zkoušku. Po úspěšném složení soudcovské zkoušky může ministr spravedlnosti jmenovat čekatele soudním asesorem, který má postavení pomocného soudce a může mu být ministrem spravedlnosti svěřen na určitou dobu výkon soudcovské činnosti. Při výkonu této činnosti podléhá jen zákonům (čl. 146, 160, 150 zák. o org. ob. soudů).

Organizaci a náplň čekatelské praxe a soudcovské zkoušky, vymezení rozsahu činnosti asesorů a jejich postavení upravuje ministr spravedlnosti nařízením.¹⁾

Od povinnosti absolvovat před ustanovením soudcem čekatelskou praxi,

¹⁾ Viz nařízení ministra spravedlnosti z 5. 9. 1957 (Dz. U. částka 49 č. 241).

složit soudcovskou zkoušku a pracovat jako asesor po dobu zákonem stanovenou jsou ze zákona osvobozeni profesori a docenti právních věd polských státních universit, advokáti, osoby, které zastávaly funkce stálých referentů v bývalé generální prokuratuře Polské republiky, prokurátoři a jejich náměstci, důstojníci, kteří zaujímali funkci soudců, prokurátorů nebo náměstků prokurátorů ve vojenské justiční službě, předsedové, jejich náměstci a konsultanti státních arbitrážních komisí, pokud zastávali tuto funkci alespoň tři léta.

Podmínka předchozí čekatelské praxe a praxe asesorské se nevyžaduje u osob, které alespoň tři léta vykonávaly funkci podprokurátorů a vyšetřovatelů prokuratury, a u důstojníků, pokud byli po dobu alespoň tří let činni jako podprokurátoři v justiční vojenské službě.

Výjimečně může být prominuta k návrhu ministra spravedlnosti čekatelská a asesorská praxe a soudcovská zkouška i jiným osobám. O prominutí rozhoduje orgán, který navrhovanou osobu jmenuje do soudcovské funkce (čl. 58 zák. o org. ob. soudů).

Soudce může být jmenován na jinou funkci nebo přeložen na jiné služební místo, jen dá-li k tomu souhlas. Bez jeho souhlasu k tomu může dojít jen tehdy, došlo-li ke změně soudní organizace, při níž byl zrušen soud u něhož soudce působí, nebo zrušena funkce, kterou vykonává, nastal-li mezi dvěma soudci téhož soudu příbuzenský vztah, který podle zákona je důvodem k přeložení jednoho z nich na jiné pracoviště (např. švagrovství), dále na základě rozhodnutí tříčlenného senátu vyššího soudu, je-li to v zájmu soudnictví nebo v zájmu vážnosti soudcovské funkce, a konečně na základě rozhodnutí kárného soudu. Přeložení v těchto případech zařizuje ministr spravedlnosti (čl. 65 zák. o org. obecných soudů).

Proti své vůli může být soudce dán do výslužby, jestliže nevykonával službu pro nemoc nebo pro zproštění povinnosti ze zdravotních důvodů po dobu delší jednoho roku, je-li trvale nezpůsobilý k výkonu své funkce pro tělesnou vadu nebo pro pokles svých duševních nebo fyzických sil nebo když o tom rozhodne vyšší soud ve sboru tří soudců, protože je to v zájmu soudnictví. V tomto posledním případě musí být dána soudci možnost vyjádřit se k návrhu na přeložení do výslužby, který podává předseda soudu, a jde-li o předsedu soudu, předseda soudu vyššího (čl. 71 zák. o org. ob. soudů).

Na vlastní žádost může být soudce přeložen do výslužby bez ohledu na věk, je-li pro tělesnou vadu nebo pro pokles fyzických nebo duševních sil trvale nezpůsobilý k výkonu služby, dále dosáhl-li věku 65 let nebo když nabyt práva na plný odpočivný plat a dosáhl věku 55 let (čl. 70 zák. o org. ob. soudů).

Soudce se může kdykoliv vzdát své funkce bez udání důvodů. Ministr spravedlnosti může odeprít souhlas se vzdáním se soudcovské funkce jen tehdy, bylo-li proti soudci zahájeno kárné nebo trestní řízení, nebo když soudce nesplnil dlužné služební závazky (čl. 73 zák. o org. ob. soudů).

Ztráta soudcovské funkce může nastat buď na základě výroku kárného

soudu (viz dále) nebo na základě odsuzujícího rozsudku v trestním řízení proti soudci zahájeném.

Trestní řízení (soudní i správní) může být proti soudci zahájeno, jen dále k tomu souhlas příslušný kárný soud. Do doby než je vydáno usnesení, jímž se vyslovuje souhlas se zahájením trestního řízení, mohou být proti soudci provedeny jen úkony neodkladné (čl. 56 § 1 zák. o org. ob. soudů). Soudce může být zadržen bez soudního rozkazu, jen byl-li přistižen při činu samém.

Při prvním nastoupení funkce musí každý soudce složit slib do rukou předsedy příslušného soudu podle předepsané formule.

Povinnosti soudců z povolání jsou vymezeny v čl. 76—85 zák. o org. ob. soudů.

Soudce je povinen věrně sloužit lidovému Polsku, zachovávat zásady lidové zákonitosti, vykonávat soudnictví v souladu se zájmy lidového státu, plnit své povinnosti svědomitě a horlivě, zachovávat služební tajemství a stále zvyšovat svou úroveň politickou a odbornou. Ve službě i mimo službu je povinen dbát vážnosti soudu a vystříhat se všeho, co by mohlo být na újmu důstojnosti soudce. Nesmí se zúčastnit takových vystoupení, která by mohla podlomit důvěru v jeho nestrannost nebo věrnost k zřízení nebo k demokratickým orgánům polského státu. Povinnost zachovávat služební tajemství trvá i po opuštění služby. Soudcům je dále uložena povinnost bydlet v sídle soudu. Výjimky povoluje u soudců Nejvyššího soudu první předseda tohoto soudu, u ostatních soudců předseda příslušného vojvodského soudu. Zákon o organizaci obecných soudů stanoví inkompatibilitu výkonu soudcovské funkce s výkonem jiného státního úřadu. Výjimku činí jen funkce učitele a vědeckého pracovníka, pokud jejich výkon nebrání soudci v plnění soudcovských povinností. Soudci nesmějí také vykonávat žádná jiná vedlejší povolání, která by byla na překážku plnění jejich soudcovských povinností nebo která by mohla ohrozit soudcovskou důstojnost nebo otrástit důvěrou v soudcovskou nestrannost. Při výkonu své funkce jsou soudci povinni nosit úřední stejnokroj (talár a baret).

Politicky významnou povinnost ukládá vojvodským a okresním soudům čl. 13 zák. o org. ob. soudů. Tyto soudy jsou povinny podávat periodické zprávy o své činnosti příslušným národním radám. Přesnější určení doby k podávání zpráv ani směrnice pro jejich obsahovou náplň zákon neuvádí.

Zákon o organizaci obecných soudů upravuje i *kárné řízení* se soudci (čl. 86—144 zák. o org. ob. soudů).

Soudci obecných soudů jsou kárně odpovědní za služební provinění a za poškození důstojnosti úřadu.

Soudce může být stíhán kárně jak v době aktivní služby, tak i ve výslužbě; v době výslužby lze kárné řízení zavést za kárné provinění spáchané v činné službě i ve výslužbě. Návrh na zavedení kárného řízení podávají orgány vykonávající dohled na soudy. Jsou to předsedové okresních i vojvodských soudů, první předseda Nejvyššího soudu a ministr spravedlnosti, jemuž náleží nejvyšší

dohled nad všemi soudci (čl. 104, 46, 47 zák. o org. ob. soudů). Kárné řízení nemůže již být zavedeno a bylo-li zavedeno, musí být zastaveno, jestliže od spáchání kárného provinění uplynulo pět let; jde-li však o jednání, které zakládá skutkovou podstatu trestného činu, nastane promlčení kárného stíhání teprve po uplynutí doby, stanovené pro promlčení trestního stíhání.

V polském kárném řízení neplatí zásada *ne bis in idem*. Může tedy soudce pro týž čin být odsouzen trestním soudem i kárným soudem a v řízení se pokračuje, i když soudce v průběhu kárného řízení vystoupí ze soudní služby.¹⁾

Jako kárný trest může být uloženo napomenutí, důtka, přeložení na jiné služební místo na útraty pokáraného, zbavení funkce předsedy nebo náměstka předsedy soudu, přeložení do výslužby a s ním spojené snížení odpočivného platu nejvýše o 50 % a jako nejtěžší trest — vyloučení ze soudní služby, které má za následek ztrátu soudcovského titulu a všech práv plynoucích ze služebního poměru.

Kárné soudy jsou:

a) *Kárný soud vojvodského obvodu* zřízený u každého vojvodského soudu jako kárný soud první stolice pro všechny okresní soudce příslušného vojvodského obvodu. V jeho čele je předseda vojvodského soudu, dalšími členy jsou soudci vojvodského soudu.

b) *Vyšší kárný soud*, který rozhoduje jako soud první stolice o kárných proviněních soudců vojvodských soudů a Nejvyššího soudu a v druhé stolici o opravných prostředcích podaných do rozhodnutí kárných soudů vojvodského obvodu.

c) *Nejvyšší kárný soud*, který je jen soudem druhé stolice a v této funkci rozhoduje o opravných prostředcích podaných do rozhodnutí vyšších kárných soudů jako soudů první stolice. Vyšší kárný soud a Nejvyšší kárný soud působí u Nejvyššího soudu. Předsedou vyššího kárného soudu je předseda Nejvyššího soudu. V čele Nejvyššího kárného soudu je první předseda Nejvyššího soudu. Dalšími členy obou těchto kárných soudů jsou soudci Nejvyššího soudu.

Soudci všech kárných soudů jsou voleni vždy na rok, a to soudci kárného soudu vojvodského obvodu plenárním shromážděním vojvodského soudu, soudci vyššího kárného soudu a Nejvyššího kárného soudu plenárním shromážděním Nejvyššího soudu. Kárný soud vojvodského obvodu a vyšší kárný soud rozhodují vždy v tříčlenných senátech, Nejvyšší kárný soud v senátech pětičlenných.

Funkci kárného zástupce u kárných soudů plní soudce určený ministrem spravedlnosti. Obviněný si může ustanovit obhájce z řad soudců.

Kárné řízení je tajné.

Proti odsuzujícímu nálezu kárného soudu rozhodujícího v první stolici může

¹⁾ Rozdíl od úpravy v ČSSR provedené zákonem č. 37/1957 Sb., kde je zásada *ne bis in idem* uplatněna důsledně.

potrestaný soudce vznést opravný prostředek s výjimkou případů, kdy mu byl uložen jen kárný trest napomenutí nebo důtky. Kárný zástupce je oprávněn napadnout opravným prostředkem rozhodnutí kárného soudu prvé stolice tehdy, jestliže navrhl kárný trest přísnější než napomenutí nebo důtka a soud obviněného osvobodil, nebo mu uložil mírnější kárný trest, než který byl navržen.

Zahlázení kárného trestu zařídí k návrhu odsouzeného soudce ministr spravedlnosti po uplynutí pěti let ode dne, kdy kárný nález nabyl právní moci. Z povahy věci plyne, že nemůže být zahlázen trest přeložení do výslužby a vyloučení ze soudní služby.

Soudci vojenských soudů

37. Soudci vojenských soudů jsou jmenováni, překládáni a zprošťováni své funkce vrchním velitelem (čl. 40 dekretu o organizaci vojenských soudů a vojenské prokuratury).

Důstojníkem nebo generálem justice mohou být jmenováni jenom ti důstojníci, kteří mají právnické vzdělání.

Při nastoupení své funkce skládají vojenští soudci přísahu do rukou důstojníka justice jim bezprostředně nadřízeného.

Vojenský soudce může být zproštěn své funkce nebo přeložen na nižší funkci jen na základě výroku kárného soudu, pokud není jinak stanoveno zvláštními předpisy.

K zahájení trestního stíhání vojenského soudce soudem se vyžaduje souhlas kárného soudu.

Vojenští soudci mohou být kárně stíháni pro provinění, jichž se dopustili při výkonu soudcovské služby nebo v souvislosti s tímto výkonem. Uplatnění kárné odpovědnosti vůči vojenskému soudci nevylučuje možnost zavést proti soudci trestní řízení (čl. 54 dekretu o org. voj. soudů a voj. prokuratury).

Kárné řízení nemůže být zahájeno a bylo-li zahájeno, musí být zastaveno, jestliže od doby kárného provinění uplynul jeden rok.¹⁾ Zakládá-li však kárné provinění skutkovou podstatu trestného činu, může dojít k promlčení kárného stíhání teprve tehdy, kdy nastalo promlčení trestního stíhání. Při zahájení řízení nebo v jeho průběhu může Nejvyšší vojenský soud kárně obviněného zprostit výkonu jeho služební činnosti.

Vojenským soudcům mohou být uloženy tyto kárné tresty: napomenutí, důtka, přeložení na nižší služební místo a zproštění soudcovské funkce.

Kárné řízení s vojenskými soudci provádí Nejvyšší vojenský soud, který rozhoduje v tříčlenném senátu složeném z předsedy Nejvyššího vojenského soudu nebo jeho náměstka a z dvou soudců Nejvyššího vojenského soudu.

¹⁾ Rozdíl od úpravy kárného řízení se soudci obecných soudů, kde platí pětiletá promlčecí lhůta.

Kárné řízení je neverejné. Obviněný si může ustanovit pouze obhájce z řad vojenských soudců nebo prokurátorů. Rozhodnutí vojenského soudu jako soudu kárného je konečné.

Soudci z lidu

38. Soudci z lidu okresních a vojenských soudů jsou voleni. (Viz volitelnost soudců a soudců z lidu pod. č. 27.)

Zákon o organizaci obecných soudů ukládá soudcům z lidu obdobné povinnosti jako soudcům z povolání (čl. 76—78). Soudci z lidu skládají také stejný slib jako soudci, a to při prvním povolání k výkonu funkce. Slib skládají dorukou předsedy příslušného obecného soudu (náčelníka příslušného soudu vojenského) nebo do rukou jiného soudce jím určeného (§ 13 nařízení Rady ministrů z 15. listopadu 1950 — Dz. U. částka 52, č. 481).

Proti své vůli nemůže být soudce z lidu povolán k výkonu své funkce častěji než jednou měsíčně a v průběhu jednoho roku nejdéle na dobu 12 dnů (§ 14 téhož nařízení). Povolávání na jednotlivé dny se v praxi neosvědčilo. Proto je de lege ferenda navrhována úprava umožňující povolávat soudce z lidu na souvislý časový úsek,¹⁾ která je úspěšně uplatňována již řadu let u soudů v NDR a ČSSR.

Soudci z lidu nemohou být nijak poškozeni ve svých právech výkonem soudcovské funkce. Náhrady, které soudcům z lidu přísluší z titulu výkonu funkce, jsou upraveny zákonem z 8. ledna 1951 (Dz. U. částka 5, č. 41). Ustanovení tohoto zákona platí pro soudce z lidu obecných i zvláštních soudů. Soudci z lidu kteří jsou v řádném pracovním poměru, mají po dobu výkonu soudcovské funkce nárok na mzdu od svého zaměstnavatele. Ostatní soudci z lidu obdrží na požádání náhradu ušlého výdělků ve výši svého průměrného denního výdělku, nejvíce však 30 zlotých denně.

Soudcům z lidu, kteří se bez řádného důvodu nedostaví k soudnímu jednání nebo se dostaví opožděně, uloží předseda soudu, u něhož vykonávají své funkce, pořádkový trest v minimální výši 60 zlotých a úhradu vzniklých soudních nákladů. Soudce z lidu může se do 7 dnů od vyrozumění o uložení pořádkového trestu a náhrady nákladů omluvit. Omluví-li se řádně, předseda soudu mu promine uložený pořádkový trest i úhradu soudních nákladů. Do rozhodnutí předsedy soudu, jimž nebyla omluva soudce z lidu uznána za dostatečnou, může se soudce z lidu odvolat k předsedovi nadřízeného soudu, jehož rozhodnutí je konečné.²⁾

Polští soudci z lidu nepoužívají při rozhodování soudcovský úbor.

¹⁾ Władysław Włodyka: Organizacja sądownictwa, Kraków 1959, str. 206.

²⁾ Ustanovení o možnosti uložit nedbalému soudci z lidu pořádkový trest a náhradu nákladů, které způsobil nedostavením se k soudu, není v praxi využíváno. Soudce z lidu, který zanedbává své povinnosti, je ze své funkce odvolán. Viz Zbigniew Krauze: Prawa i obowiązki ławnika; Ławnik ludowy č. 6/1958, str. 23.

39. Z výkladů o organizaci soudů Polské lidové republiky je patrné, že platná právní úprava orgánů justice, zejména soudů, je až dosud značně nejednotná a poměrně komplikovaná. Jednotlivé právní předpisy upravující otázky soudní organizace pocházejí z různých období vývoje polského státu, odlišných politicky i ekonomicky. Totéž platí i o justičních právních předpisech procesních i hmotněprávních.

Proto polský lid vyvíjí v posledních letech velké úsilí o vypracování nových justičních kodexů, které by byly v souladu s dnešní etapou výstavy socialismu a s úrovní právního vědomí polského lidu.

Při ministerstvu spravedlnosti byla nařízením č. 227 předsedy Rady ministrů vytvořena v r. 1956 kodifikační komise s hlavním úkolem vypracovat návrhy nových justičních právních předpisů, zejména zákona o organizaci soudů, trestního a občanského zákona, obou soudních řádů a zákona o advokacii.¹⁾

V souvislosti s kodifikačními pracemi je v polském právnickém tisku rozvíjena diskuse, zaměřená na vyjasnění sporné problematiky, s hlavním cílem přispět ke kvalitnímu splnění tohoto nepochybně závažného legislativního úkolu a dát tak do rukou polského lidu takové právní předpisy, které by byly účinným nástrojem při dovršování výstavby základů socialistické společnosti v zemi.

Poznámka: Zpracováno podle stavu ke dni 1. 8. 1960.

РЕЗЮМЕ

В первой части автор дает характеристику польского судостроительства между первой и второй мировыми войнами, урегулированного в правовом отношении, в частности, распоряжением президента республики от 6 февраля 1928 года (общие суды). Это была система капиталистического государства, построенная на принципе трех инстанций, с совершенно ограниченным участием народного элемента, судьи которой назначались президентом республики. После 1926 года, т. е. после установления диктатуры Пилсудского, устраняются буржуазно-демократические принципы, примененные в организации судостроительства, которое постепенно подвергается фашизации.

Вторая часть посвящена изменениям, происшедшим на первом этапе развития народно-демократической Польши. Главную задачу польского правосудия этого периода составляют: наказание преступлений, совершенных на территории Польши фашистскими оккупантами в период второй мировой войны и их пособниками, наказание выдающихся польских политических деятелей, ответственных за фашизацию государственной жизни и за сентябрьское поражение, а также борьба со всеми формами уголовной деятельности, направленной против послевоенного восстановления экономической и политической жизни страны. Для выполнения этих задач создавались новые суды с широким участием народа, постановлявшие, как правило, окончательные решения. Из них наиболее важными были: Верховный народный трибунал²⁾ и специальные уголовные суды.³⁾ Характер нового

¹⁾ Andrzej Burda, Romuald Klimowiecki: Prawo państwowe, Warszawa 1958, str. 123.

²⁾ См. декрет от 22 января 1946 г. (Дз. у., выпуск 5, № 45).

³⁾ См. декрет от 12 сентября 1944 г. (Дз. у., выпуск 4, № 21). Были отменены в 1946 г.

судебного органа носила до известной степени и Специальная комиссия,³⁾ учрежденная для преследования преступлений, направленных против экономической жизни государства.

Система общих судов, возобновленная после изгнания оккупантов, не претерпела в этот период времени более или менее существенных изменений. Польский народ пользуется старыми формами организации, из которых устраняет постановления, противоречащие измененным политическим условиям (например, запрещение политической деятельности судов) и предпринимает первые шаги на пути демократизации судов через предоставление народу возможности принимать участие в постановлении решений по некоторым уголовным делам. Было произведено также частичное проломление принципа трех инстанций.⁴⁾

Третья часть, посвящена изменениям, имевшим место на втором этапе развития народно-демократической Польши. По укреплении своей политической мощи польской рабочий класс приступает к принципиальным изменениям в организации судов, в частности к их последовательной демократизации, для того, чтобы обеспечить выполнение задач, вытекавших для судов из начатого строительства основ социализма.

Новелла к уголовно-процессуальному кодексу⁵⁾ распространила участие народа на постановление решений по всем уголовным делам, рассматривавшимся в первой инстанции у окружных и апелляционных судов. Для того, чтобы дать возможность лицам, принадлежащим к трудящимся классам, занимать и должности судей по профессии, было временно упущено от требования полного высшего юридического образования и учреждены юридические школы, выпускники которых могли занимать должности судей и прокуроров еще до окончания ими высшего образования при занятиях без отрыва от производства.

Качественные изменения в организацию общих судов внес закон от 20 июля 1950 года.⁶⁾ Он распространил участие народа на постановление решений по гражданско-правовым делам и в организации общих судов последовательно провел принцип двух инстанций. Судостроительство было существенным образом упрощено.

Весьма важными стимулами для регулировки организации судов были постановления XX съезда КПСС и выводы, сделанные из них ПОРП. Был принят ряд мероприятий, направленных на укрепление социалистической законности, на усиление авторитета общих судов и судейской независимости и на устранение всех недостатков, установленных в деятельности судов. Соответствующие правовые регулировки были проведены, в частности, в 1957—1958 гг.

В четвертой части автор рассматривает современное положение. Он останавливается на рассмотрении задач судов, принципов организации и деятельности, на собственной организационной структуре и правовом положении судей и народных заседателей.

Участие народа в отправлении правосудия (осуществленное в широком масштабе законом об организации общих судов 1950 года) при постановлении решений в первой инстанции, возведенное конституцией 1952 года в конституционный принцип, было частично ограничено новеллами к процессуальному кодексу от 28 марта 1958 года. Согласно этой регулировке председатель районного и воеводского суда может предписать, если дело касается особо затруднительного уголовного или гражданско-правового дела, чтобы решение по такому делу было постановлено без участия народных заседателей в составе трех судей. У районных судов председатель может исключить участие народных заседателей в любом спорном гражданско-правовом деле (за исключением семейных и трудовых дел)

³⁾ Декрет от 16 ноября 1945 г. (Дз. У., выпуск 53, № 302) в редакции позднейших новелл. Были отменены в 1954 году.

⁴⁾ См. Малый уголовный кодекс, опубликованный в качестве декрета от 16 ноября 1945 г., в редакции декрета от 13 июня 1946 года. (Дз. У., выпуск 30, № 192).

⁵⁾ Закон от 27 апреля 1949 года (Дз. У., выпуск 32, № 238).

⁶⁾ (Дз. У., выпуск 38, № 347). Этот закон в редакции позднейших новелл сохраняет силу до сего времени.

и тем, что такое дело поручит одному судье. Аналогично председатель районного суда может исключить участие народа из постановления решений по неспорным делам. Помимо этого народные заседатели не принимают участия в постановлении решений по уголовным делам, разрешаемым в упрощенном производстве. Проведенное ограничение участия народа автор расценивает как шаг назад, так как оно противоречит общей линии развития социалистической государственности, направленной на все более широкое включение масс в управление государством.

Выборное начало конституция провозгласила в отношении судей общих судов и народных заседателей общих и военных судов. Выборы судей были осуществлены только у судей Верховного суда, избираемых Государственным Советом на пятилетний срок полномочий. Судьи остальных судов назначаются. Условием для занятия должности судьи являются: польское гражданство, гражданская неопороченность, окончание высшего университетского юридического образования, стажировка, сдача судейского экзамена, годичный стаж в должности ассессора и достижение 26-летнего возраста.

Народные заседатели общих судов избираются соответствующими представительными органами (народными советами) на два года. Избранным может быть каждый полноправный польский гражданин, достигший 26-летнего возраста. Народные заседатели для военных судов назначаются командиром соединения, при котором учрежден военный суд. Народные заседатели при постановлении решений занимают равноправное положение с судьями. К отправлению своей должности они призываются, как правило, раз в месяц; в течение года не более чем на двенадцать дней.

Судьи и народные заседатели являются независимыми и подчинены только законам.

Процесс создания единой судебной системы, долженствующий завершиться Верховным судом, уполномоченным на выполнение надзора за отправлением собственной судебной деятельности всех судов, в Польше еще не закончился. Наряду с системой общих судов имеются еще военные суды во главе с Верховным военным судом.

Общие и военные суды построены по системе двух инстанций. Систему общих судов составляют суды районные, войводские и Верховный суд; военными судами являются военные суды дивизий, корпусов, гарнизонов и военные морские суды, далее военные суды армий, округов и адмиралтейства и Верховный военный суд. Территориальная организация общих судов соответствует территориальной организации народных советов.

В согласии с линией создания единого суда первой инстанции широко определяется компетенция районных судов первой инстанции. Они постановляют решения по всем делам, за исключением дел, предоставленных исключительной компетенции воеводских судов, действующих также как вторая инстанция в отношении районных судов. Поскольку речь идет о Верховном суде, польские правовые предписания создали довольно сложную систему юридических средств, при посредстве которых этот суд осуществляет надзор и обеспечивает единство судебной практики. Сюда относится, в частности, постановление решений по обжалованию решений воеводских судов, постановление решений по исключительным обжалованиям, в особенности по исключительной ревизии, возбуждаемой против вошедших в законную силу решений судов министром юстиции, первым председателем Верховного суда и генеральным прокурором, и ответы на юридические вопросы, возбуждающие серьезные сомнения, которые могут быть представлены Верховному суду воеводскими судами. Особо важным средством обеспечения единства судебной практики являются директивы для отправления правосудия и судебной практики, издаваемые Верховным судом. Автор указывает на полемику в польской специальной литературе о целесообразности и правовом характере директив и солидаризируется со взглядами, считающими директивы одним из видов толкования правовых предписаний.

Действующая правовая регулировка судостроительства отличается значительным отсутствием единства. Поэтому распоряжением председателя Совета министров была в 1956 году

создана кодификационная комиссия, имеющая своей главной задачей разработать проекты новых судебных кодексов, включая в это закон о судостроительстве.

ZUSAMMENFASSUNG

In dem ersten Teil der Studie gibt der Autor eine Charakteristik der polnischen Gerichtsorganisation zwischen dem ersten und dem zweiten Weltkrieg, welche rechtlich insbesondere durch das Dekret des Präsidenten der Republik vom 6. Feber 1928 bestimmt war (die allgemeinen Gerichte). Es handelte sich um ein Gerichtssystem eines kapitalistischen Staates, welches auf dem Dreinstanzenprinzip aufgebaut war. Der Anteil laischer Elemente an der Gerichtsbarkeit war ganz gering; die Richter wurden vom Präsidenten der Republik ernannt. Nach dem Jahre 1926, d. h. nach dem Beginn der Pilsudski-Diktatur, wurden die bürgerlich-demokratischen Prinzipien, welche bisher in dem Aufbau des Gerichtssystems galten, schrittweise abgeschafft und der Faschismus wirkte sich im Gerichtswesen immer mehr aus.

Im zweiten Teil widmet der Autor seine Aufmerksamkeit den Veränderungen, welche während der ersten Entwicklungsperiode des volksdemokratischen Polens eingetreten sind. Die Hauptaufgabe der polnischen Justiz dieser Zeitspanne war die Bestrafung der Verbrechen, die sich die faschistischen Okkupanten und deren Helfer auf polnischem Gebiet während des zweiten Weltkrieges zuschulden kommen liessen, die Bestrafung jener bedeutenden politischen Persönlichkeiten, die für die Faschisierung des Staatslebens und für die Septemberunterlage verantwortliche gewesen waren, weiters der Kampf gegen alle Formen von Straftaten, welchen den Nachkriegsaufbau des wirtschaftlichen und politischen Lebens bedrohten. Diese Aufgabe wurde neu errichteten Gerichten mit starkem Anteil des Volkes anvertraut, welche in der Regel mit Endgültigkeit entschieden. Die bedeutendsten waren das Höchste Nationaltribunal und die besonderen Straferichte. Den Charakter eines neuen Gerichtsorganes hatte in gewisser Beziehung auch die Spezialkommission, der die Aufgabe zustand Straftaten, welche das Wirtschaftsleben des Staates bedrohten, zu bestrafen.

Das System der allgemeinen Gerichte, welches nach der Vertreibung der Okkupanten erneuert worden war, blieb in dieser Periode ohne tiefere Veränderung. Das polnische Volk bediente sich der alten Organisationsformen, aus denen es die Bestimmungen ausmerzte, welche mit den veränderten politischen Verhältnissen in Widerspruch standen (z. B. das Verbot der politischen Tätigkeit der Richter) und machte die ersten Schritte zur Demokratisierung der Gerichte, in den die Anteilnahme des Volkes an der Entscheidung in gewissen Strafsachen eingeführt wurde. Auch in den Grundsatz der drei Instanzen wurde eine teilweise Bresche geschlagen.

Der dritte Teil der Studie ist den Veränderungen gewidmet, welche in der zweiten Entwicklungsperiode des volksdemokratischen Polens eingetreten sind. Die polnische Arbeiterklasse führte, nachdem ihre politische Macht gestärkt worden war, grundlegende Veränderungen in der Gerichtsorganisation durch, insbesondere die entscheidende Demokratisierung der Gerichte um hierdurch die Erfüllung der Aufgaben, welche für die Gerichte aus dem begonnenen Aufbau der Grundlagen des Sozialismus folgten, zu sichern.

Die Novelle zur Strafprozessordnung erweiterte den Anteil des Volkes an den Entscheidungen in Strafsachen, welche in erster Instanz bei den Bezirksgerichten und bei den Appellationsgerichten entschieden wurden. Um den Werktätigen die Möglichkeit zu geben auch das Amt von Berufsrichtern einzunehmen, wurde vorübergehend die Forderung vollständiger juristischer Hochschulbildung suspendiert; es wurden Rechtsschulen gegründet, deren Absolventen das Richteramt oder die Funktion eines Prokurators schon einnehmen konnten, bevor sie ihre Hochschulbildung im Fernstudium vollendet hatten.

Eine qualitative Veränderung in der Organisation der allgemeinen Gerichte bewirkte das

Gesetz vom 20. 7. 1950. Es erweiterte den Anteil des Volkes an den Entscheidungen in zivilrechtlichen Angelegenheiten und verwirklichte in der Organisation der allgemeinen Gerichte ausnahmslos das Zweinstanzenprinzip. Die Gerichtsorganisation wurde wesentlich vereinfacht.

Wichtige Triebfedern für die Reorganisation der Gerichte waren die Beschlüsse des XX. Kongresses der KPdUdSSR und die Schlußfolgerungen, welche die Polnische vereinigte Arbeiterpartei aus ihnen gezogen hat. Es wurden zahlreiche Maßnahmen zur Festigung der sozialistischen Gesetzmäßigkeit getroffen, weiters zur Stärkung der Autorität der allgemeinen Gerichte, zur Sicherung der Unabhängigkeit der Richter und zur Ausmerzung der in der Tätigkeit der Gerichte festgestellten Mängel. Die betreffenden rechtlichen Regelungen wurden in den Jahren 1957 und 1958 durchgeführt.

Im vierten Teil seiner Untersuchung befaßt sich der Autor mit dem gegenwärtigen Stand der polnischen Gerichtsbarkeit. Er widmet seine Aufmerksamkeit den Aufgaben der Gerichte, ihren Organisationsgrundsätzen und ihrer Tätigkeit, weiters der eigentlichen Organisationsstruktur und der rechtlichen Stellung der Richter und Schöffen.

Der Anteil des Volkes an der Gerichtsbarkeit, welcher in weitem Umfang durch das Gesetz über die Organisation der allgemeinen Gerichte aus dem Jahre 1950 verwirklicht worden war und betreffs der Entscheidungen in erster Instanz durch die Verfassung aus dem Jahre 1952 zum Verfassungsgrundsatz gemacht worden war, wurde durch die Novellen zur Prozessordnung vom 28. 3. 1958 wieder eingeschränkt. Diesen Bestimmungen gemäß kann der Vorsitzende des Bezirksgerichts oder der Vorsitzende des Woiwodschaftsgerichts anordnen, wenn es sich um eine besonders schwierige Straf- oder zivilrechtliche Sache handelt, daß ohne Schöffen durch einen aus drei Berufsrichtern bestehenden Senat entschieden werden soll. Bei den Bezirksgerichten kann der Vorsitzende die Beteiligung der Schöffen in jedem strittigen privatrechtlichen Verfahren (mit Ausnahme von Familien- und Arbeitssachen) auch dadurch ausschließen, daß er die Sache einem Einzelrichter zuteilt. In ähnlicher Weise kann der Vorsitzende des Bezirksgerichts die Beteiligung der Schöffen bei der Entscheidung über außerstrittige Sachen ausschließen. Außerdem beteiligen sich die Schöffen nicht bei Entscheidungen über Strafsachen, welche in vereinfachtem Verfahren erledigt werden. Die Einschränkung der Beteiligung des Volkes wertet der Autor als Rückschritt, denn sie steht in Widerspruch zur allgemeinen Entwicklungslinie der sozialistischen Staatsauffassung, welche nach immer weiterer Einbeziehung der Massen in die Staatsverwaltung strebt.

Das Wahlprinzip hat die Verfassung betreffs der Richter der allgemeinen Gerichte und der Schöffen der allgemeinen sowie der Militärgerichte verkündet. Die Wahl der Richter wurde nur bei den Richtern des Höchsten Gerichts ins Leben gerufen, welche der Staatsrat auf fünf Jahre wählt. Die Richter der übrigen Gerichte werden ernannt. Die Bedingungen für die Erlangung des Richteramtes sind polnische Staatszugehörigkeit, bürgerliche Unbescholtenheit, Vollendung der juristischen Hochschulstudien, Anwärterpraxis, die Richterprüfung, ein Jahr Praxis in der Funktion eines Gerichtsassessors und das Alter von wenigstens 26 Jahren.

Die Schöffen der allgemeinen Gerichte werden von den zuständigen Volksvertretungen, den Nationalräten, auf zwei Jahre gewählt. Die Schöffen für die Militärgerichte ernannt der Kommandant der Einheit, bei der das betreffende Militärgericht fungiert. Die Schöffen haben bei der Entscheidung dieselben Rechte wie die Berufsrichter. Sie werden zur Ausführung ihrer Funktion gewöhnlich einmal im Monat berufen, während eines Jahres höchstens zwölf Tage.

Die Berufsrichter und die Schöffen sind unabhängig und unterstehen nur dem Gesetze.

Der Prozeß der Ausbildung eines einheitlichen Gerichtssystems, welches in ein einziges Höchstes Gerichts ausmünden würde und dem die Aufsicht über die Tätigkeit aller Gerichte obliegen würde, ist in Polen bisher nicht vollendet. Neben dem System der allgemeinen Gerichte existieren Militärgerichte an deren Spitze das Höchste Militärgericht steht.

Das System der allgemeinen und Militärgerichte hat zwei Instanzen. Das System der allgemeinen Gerichte bilden die Bezirksgerichte, die Woiwodschaftsgerichte und das Höchste Gericht; die Militärgerichte sind die Divisions-, die Korps- und die Besatzungsgerichte, weiters die Militärmarinegerichte, die Militärgerichte der Armeen, der Kreise und der Admiralität und das Höchste Militärgericht. Die Gebietsorganisation der allgemeinen Gerichte steht mit der Gebietsorganisation der Nationalräte im Einklang.

Der Bestrebung entsprechend, ein einheitliches Gericht für die erste Instanz zu schaffen, ist die Kompetenz der Bezirksgerichte als Gerichts erster Instanz sehr breit abgesteckt. Sie entscheiden über alle Sachen mit Ausnahme jener Fälle, welche den Woiwodschaftsgerichten eingeräumt sind. Diese Gerichte haben auch die Funktion der zweiten Instanz über den Bezirksgerichten. Was das Höchste Gericht betrifft haben die polnischen Rechtsvorschriften ein verhältnismäßig kompliziertes System von Rechtsmitteln geschaffen, mittels welchen dieses Gericht die Aufsicht über die Gerichte vollzieht und die Einheitlichkeit der Rechtsprechung sichert. Hierher gehören insbesondere die Entscheidungen über die ordentlichen Rechtsmittel gegen die Entscheidungen der Woiwodschaftsgerichte, die Entscheidungen über die außerordentlichen Rechtsmittel, besonders über die außerordentliche Revision, welche gegen rechtskräftige Entscheidungen der Gerichte durch den Justizminister, den ersten Vorsitzenden des Höchsten Gerichtes und den Generalprokurator eingelegt werden können; das Höchste Gericht beantwortet auch Rechtsanfragen über strittige Fragen, welche ihm die Woiwodschaftsgerichte vorlegen können. Eine besonders wichtige Methode, die Einheitlichkeit der Judikatur zu sichern, sind die Richtlinien für das Vorgehen und die Praxis der Gerichte, welche das Höchste Gericht herausgibt. Der Autor macht auf die in der polnischen Fachliteratur geführte Polemik über die Zweckmäßigkeit und den rechtlichen Charakter dieser Richtlinien aufmerksam und schließt sich der Meinung an, welche diese Richtlinien als eine Art von Auslegung der Rechtsvorschriften ansieht.

Die gültige rechtliche Regelung der Gerichtsorganisation ist recht uneinheitlich. Deswegen wurde durch Beschluß des Vorsitzenden des Ministerrats im Jahre 1956 eine Kodifikationskommission gebildet, welche die Aufgabe hat, neue Entwürfe der Justizgesetzbücher vorzubereiten und unter diesen auch ein Gesetz über die Gerichtsorganisation.

ZMĚNA ÚČASTNÍKA V OBČANSKOPRÁVNÍM ŘÍZENÍ

ПЕРЕМЕНА СТОРОНЫ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

DER PARTEIWECHSEL IM ZIVILPROZESS

JOSEF FIALA

O změně účastníka v občanskoprávním řízení mluvíme tehdy, jestliže během řízení vstoupí na místo dosavadního účastníka jako nový účastník osoba jiná.

Tato změna může pojmově nastat jen v řízeních zahájených na návrh, kde od samého začátku řízení jsou účastníci přesně určeni již v samém návrhu na zahájení řízení (srov. § 43 odst. 1 písm. b) o. s. ř.) a kde je účast těchto účastníků během celého řízení nutná. Nelze o ní mluvit v řízení zahájeném z úřední povinnosti. V tomto řízení je totiž povinností soudu, aby zapojil do řízení všechny účastníky podle okamžiku, v jakém se řízení právě nachází. Proto se tu účastníci v pravém slova smyslu nemění, nýbrž účastníci vstupují do řízení podle okamžitého stavu řízení nezávisle na jiných účastnících.

Změna účastníka může nastat jak v řízení nalézacím, tak i v řízení exekucním.

Občanský soudní řád obecně otázku změny účastníka řízení neupravuje. Nevypočítává případy, kdy může nastat změna účastníků řízení, ani obecně neupravuje účinky nastalé změny. O změně účastníků má pouze některá speciální ustanovení. Je to § 415 a § 425 odst. 3 v řízení o ostatních věcech občanskoprávních, § 436 odst. 2 o smrti vymáhajícího věřitele nebo dlužníka v řízení exekucním a § 579 písm. b) o pokračování v řízeních zahájených dlužníkem při nařízení exekuční likvidace. Změny účastníků se týká též ustanovení § 277 o možnosti pokračování v řízení o zjištění otcovství po smrti žalobce nebo žalovaného. O účincích, které má smrt účastníka na průběh řízení, jednají § § 80 až 83. Speciální ustanovení obsahují § 239, § 241 a § 277.

Nedostatek obecné úpravy otázky změny účastníka způsobuje závažné obtíže. Ani dosavadní literatura, pokud se touto otázkou zabývala, ani praxe se nedovedly se změnou účastníka vypořádat tak, aby řešení bylo uspokojivé jak z hlediska práva procesního, tak i z hlediska práva hmotného.

Proto je obecné zpracování této otázky velmi žádoucí.

Je žádoucí předně z hlediska teoretického, neboť je třeba, aby bylo obecně vymezeno, ve kterých případech změna účastníka nastává, jak k ní dochází a jaké jsou procesní a hmotněprávní účinky této změny.

Dále je žádoucí z hlediska praxe. Postup praxe je v této tak běžné otázce naprosto nejednotný a odporuje většinou jak právu procesnímu, tak právu hmotnému. Usměrnit a sjednotit postup praxe může jen obecné zpracování

této otázky, které tím dá praxi návod, tak v jednotlivých případech správně postupovat.

Konečně je žádoucí i z hlediska pedagogického. Obecné zpracování této otázky může pomoci při výkladu a při pochopení jednoho z nejtěžších institutů procesního práva, totiž institutu účastníka řízení.

Obecné zpracování změny účastníka řízení by mělo obsáhnout jak řízení nalézací, tak i řízení exekuční. Protože však těžiště otázky změny účastníka leží v řízení nalézacím, zabývá se tato práce vzhledem k danému rozsahu pouze řízením nalézacím. Změně účastníka v řízení exekučním bude věnován samostatný článek, čímž bude podáno obecné zpracování této otázky v celé šíři.

I.

KDY DOCHÁZÍ KE ZMĚNĚ ÚČASTNÍKA

V řízení nalézacím mohou být uplatněna majetková a osobní práva občanů a majetková práva a zákonné zájmy státu a socialistických právnických osob (§ 1 odst. 1 o. s. ř.). Tato práva se mohou během řízení měnit, popřípadě mohou zaniknout. Změna, popřípadě zánik práv se nutně odráží v zahájeném řízení. Může vyvolat potřebu změny účastníka řízení, která plyne někdy z práva hmotného, někdy z práva procesního.

A. Na základě práva hmotného dochází ke změně účastníka řízení v těchto případech:

1. Je-li předmětem řízení majetkové právo, dojde ke změně účastníka, jestliže účastník zemře nebo jestliže zanikne právnická osoba, jejíž jmění převzala jiná právnická osoba nebo stát. V těchto případech dochází k právnímu nástupnictví, k tzv. universální sukcesi na dědice nebo stát, resp. jinou právnickou osobu. Universální sukcese je vždy důvodem ke změně účastníka řízení, neboť na místo zemřelého účastníka nebo zaniklého účastníka vstoupí jeho právní nástupce.

Podobná situace nastává při propadnutí jmění vysloveném trestním soudem podle § 47 zák. č. 86/1950 Sb., ve znění zák. č. 63/1956 Sb. a propadnutí věci vysloveném ať soudem, ať orgánem správním. Vlastníkem propadlého jmění i věci se stává stát.

2. Je-li předmětem řízení nárok na dávky důchodového zabezpečení, vstoupí po smrti navrhovatele na jeho místo osoby uvedené v § 75 odst. 1 zák. č. 55/1956 Sb.

3. Je-li předmětem majetkové právo, může dojít ke změně účastníka, jestliže se právním úkonem stran změnil oprávněný nebo zavázaný, tedy v případě tzv. singulární sukcese (§ 415 o. s. ř.).

4. Ryze osobní práva, která se zásadně týkají fyzických osob, zanikají smrtí a nepřecházejí na dědice (§ 335 obč. zák.). V těchto případech tedy zásadně nenastává změna účastníka, protože tu není nikoho, kdo by mohl do zahájeného řízení vstoupit.

Změna účastníka může v ryze osobních právech výjimečně nastat jen v těch případech, kde podle zvláštního zákonného ustanovení je takové pokračování možné. Tomu tak je v případech:

a) V řízení zahájeném na návrh manžela o neplatnost manželství lze po smrti navrhovatele nebo odpůrce pokračovat za podmínek uvedených v § 12 odst. 3. zák. o pr. rod.

b) Zjištění otcovství se může po smrti jednoho oprávněného žalobce podle § 277 odst. 1 o. s. ř. domáhat druhý oprávněný, a zemřelo-li dítě, mohou do 6 měsíců po jeho smrti vstoupit do řízení potomci dítěte, jestliže prokáží právní zájem na tomto zjištění. Po smrti žalovaného vstoupí podle § 277 odst. 2 o. s. ř. do zahájeného řízení opatrovník, kterého soud ustanoví.

c) U popření otcovství je situace rozdílná podle toho, zda otcovství popírá manžel nebo matka anebo zda je popírá generální prokurátor.

Podle §§ 50 a 51 zák. o pr. rod. mají popěrné právo manžel matky dítěte a matka. Popře-li otcovství manžel, musí toto právo vykonat proti matce a proti dítěti, jsou-li oba na živu; nežije-li matka, vůči dítěti. Nežije-li ani matka, ani dítě, manžel popěrné právo nemá. Popře-li otcovství matka dítěte, musí vykonat popěrné právo proti otci a dítěti, a nežije-li otec, vůči dítěti. Nežije-li ani otec, ani dítě, matka popěrné právo nemá. Z tohoto hmotněprávního ustanovení plyne, že v tom případě, jestliže zemře žalobce otec nebo matka, nemůže druhý oprávněný nabýt jeho popěrného práva, protože, je-li na živu, musí být žalován. Jelikož popěrné právo je právem ryze osobním, zaniká toto právo smrtí oprávněného. Nemůže proto po smrti žalobce nastat změna účastníka v řízení o popření otcovství. Stejně tak nemůže nastat změna účastníka, zemře-li některý ze žalovaných, protože řízení pokračuje proti zbylému účastníkovi. Jestliže zemřou oba žalovaní, ztratí žalobce své popěrné právo, protože toto právo podle hmotného práva zaniká.¹⁾

Jinak je tomu v případě popěrného práva generálního prokurátora. Týž může po uplynutí lhůt stanovených k popření otcovství pro oprávněné a zřejmě i po zániku práva k popření otcovství z důvodu smrti osoby oprávněné nebo osob pasívně legitimovaných popřít otcovství, má-li za to, že to vyžaduje obecný zájem (§ 280 odst. 2 o. s. ř.). Pasívně legitimováni jsou otec, matka a dítě. Není-li některý z nich na živu, jsou pasívně legitimováni ostatní, a není-li z nich na živu již žádný, pak je k žalobě pasívně legitimován opatrovník, kterého soud určí. Z toho plyne, že zemře-li jen některý ze žalovaných, nenastává změna v osobě zemřelého účastníka, nýbrž řízení se vede se zbylými účastníky.

¹⁾ Komentář k zákonu o právu rodinném, 1954, str. 234, vyslovuje opačný názor, který odůvodňuje tím, že pro popěrné právo je rozhodný okamžik podání žaloby. Tento názor však nemá opory v zákoně o právu rodinném. Kdyby tomu tak bylo, musel by zákon o právu rodinném mít podobné ustanovení jako má § 335 obč. zák., druhá věta, ohledně bolestného a nároku na bolestné. Není-li takového ustanovení, pak druhá věta § 50 zák. o pr. rod. platí obecně, tedy i na případ úmrtí obou žalovaných během řízení.

Jestliže však zemřou během zahájeného řízení všichni žalovaní, nastane změna v osobě účastníků tak, že na místo zbylého žalovaného nastoupí soudem zřízený opatrovník. Tuto různost situace lze odůvodnit tím, že generální prokurátor hájí obecný zájem, který smrtí pasívně legitimovaných účastníků nezaniká.

d) Je-li nejistota, zda určité manželství vůbec vzniklo, lze ji k návrhu některého z manželů odstranit určovacím výrokem, zda tu je či není manželství. Účastníky tohoto řízení jsou manželé (§ 231 odst. 1 o. s. ř.). Nárok na toto určení není však ryze osobním právem manželů. Na tomto určení je dán v první řadě obecný zájem a mimo to má toto určení dalekosáhlý majetkový význam i pro dědice manželů. Proto občanský soudní řád nevylučuje možnost tuto otázku řešit v jiném řízení jako otázku předběžnou. Smrtí některého z manželů není odstraněna nejistota o tomto osobním vztahu a nezanikl obecný zájem na tomto zjištění, ani majetkové důsledky pro dotčené osoby. Z toho důvodu je třeba mít za to, že právo manželů domáhat se tohoto určení smrtí některého z nich nezaniká a že proto lze v zahájeném řízení pokračovat, aby tato otázka byla rozhodnutím soudu s účinkem právní moci pro každého vyřešena. Vzhledem ke kategorickému znění § 231 odst. 1 o. s. ř., že účastníky mohou být jen manželé, nemůže však na místo zemřelého manžela vstoupit jeho právní nástupce (dědic), nýbrž jen opatrovník soudem stanovený analogicky podle ustanovení § 277 odst. 2 a § 280 odst. 2 o. s. ř., která se rovněž týkají řízení o osobním stavu. Jde o značný nedostatek zákona, když tuto důležitou otázku neupravil výslovným ustanovením, a při nové kodifikaci o. s. ř. by mělo být na tuto otázku pamatováno.¹⁾

e) Mezi nemajetková práva, která smrtí oprávněného nezanikají, patří také osobní právo autorské. Po smrti autora, který se již domáhal uznání, že mu přísluší určitá autorská práva nebo se domáhal záповědi jejich dalšího rušení a odklizení následků porušení těchto práv (§ 63 odst. 1 zák. č. 115/1953 Sb. o právu autorském), se mohou této ochrany dále domáhat manžel a děti autora, a není-li jich, jeho rodiče. Mimo to se mohou ochrany domáhat vždy též autorské svazy nebo ochranné organizace autorské (§ 63 odst. 3 aut. zák.). Proto je i po smrti autora možná změna účastníka řízení.

f) U nároků plynoucích ze zákona o vynálezech, objevech a zlepšovacích návrzích jsou nemajetkovým právem jen spory o původství vynálezu nebo objevu (§§ 7 a 29 zák. č. 34/1957 Sb.). V řízeních o těchto nárocích je také možná změna účastníka.

B. Na základě práva procesního dochází ke změně účastníka řízení v těchto případech:

¹⁾ Docela jiná je situace u rozvodu manželství. Zde je změna účastníka pojmově vyloučena, protože smrtí zrušené manželství nelze ještě jednou zrušovat rozvodem. Proto nařizuje § 241 o. s. ř., že v případě úmrtí některého z manželů soud řízení zastaví a vynesena snad nepravomocná rozhodnutí zruší.

1. Podala-li žalobu věcně nelegitimovaná osoba nebo byla-li žaloba podána proti nelegitimované osobě, může ke změně účastníka dojít podle § 415 o. s. ř. Tím chce procesní zákon umožnit zachování výsledků dosavadního řízení a tak uskutečňuje zásadu hospodárnosti řízení.

2. Podal-li žalobce žalobu proti osobě nelegitimované, resp. osobě, která tvrdí, že není legitimována, a byl-li k jeho návrhu proti této osobě vydán platební rozkaz, může žalobce, jakmile byl soudem vyrozuměn, že žalovaný podal proti platebnímu rozkazu odpor, navrhnout, aby soud vydal nový platební rozkaz proti novému žalovanému. Tím dojde ke změně účastníka (§ 425 odst. 3 o. s. ř.).

3. Dojde-li k pravomocnému zabavení peněžité pohledávky nebo platu během řízení zahájeného dlužníkem, může nastat změna v osobě žalobce tak, že na jeho místo nastoupí vymáhající věřitel. Podle § 543 odst. 1 o. s. ř. má totiž pravomocné zabavení peněžité pohledávky nebo platu za následek, že na vymáhajícího věřitele přechází oprávnění uplatnit právo na zabavenou pohledávku nebo plat. Toto právo vykonává vymáhající věřitel svým jménem, takže okamžikem právní moci usnesení povolujícího exekuci přechází na vymáhajícího věřitele procesní legitimace. Opačně dojde ke změně účastníka, jestliže řízení po právní moci povolujícího usnesení bylo zahájeno na návrh vymáhajícího věřitele (tzv. poddlužnická žaloba) a během tohoto řízení došlo k pravomocnému zrušení exekuce. V tomto případě zase na místo dosavadního žalobce — vymáhajícího věřitele — vstoupí dlužník (exekut).

Totéž platí při exekuci odepsáním z účtu, kde se ustanovení § 543 odst. 1 o. s. ř. použije obdobně (§ 527 a odst. 5 o. s. ř.).

4. Byla-li povolena exekuce zabavením pohledávky ze směnky nebo jiného cenného papíru podle § 547 o. s. ř. a byl-li již exekutem nárok uplatněn, nastoupí na jeho místo exekučním soudem zřízený opatrovník.

5. Jestliže bylo pravomocně zabaveno jiné majetkové právo, např. právo poživací, o kterém bylo již na návrh exekuta před tím zahájeno řízení, vstupuje vymáhající věřitel na místo exekuta do řízení (§ 550 první věta o. s. ř.).

6. Nařízení exekuční likvidace má podle § 579 písm. b) o. s. ř. na řízení o žalobách, ve kterých se vymáhají majetkové nároky dlužníkem nebo proti dlužníkovi, ten účinek, že se tato řízení ze zákona přerušují a správce podstaty může vstoupit do zahájeného řízení na místo dlužníka. Tím nastane změna účastníka v osobě dlužníka.

II.

JAK DOCHÁZÍ KE ZMĚNĚ ÚČASTNÍKA

V předešlé kapitole byly vypočteny případy, kdy dochází ke změně účastníka v řízení nalézacím zahájeném na návrh na základě ustanovení práva hmotného a kdy ke změně dochází na základě práva procesního. Zkoumáme-li blíže tyto případy, je patrné, že ke změně účastníka nedochází stejným způsobem. Je

zřejmý rozdíl mezi případem, kdy účastník řízení zemře a kdy tedy nastává universální sukcese, a např. mezi případem, kdy účastník není k řízení pasívně legitimován. V prvním případě není nic jiného možné než to, že na místo zemřelého účastníka řízení nastoupí jeho právní nástupce, protože jinak by nebylo vůbec možné v řízení pro nedostatek účastníka pokračovat. Ke změně tu proto dochází samočinně a soud nemá žádnou ingerenci v tom směru, zda chce nebo nechce změnu připustit. Naproti tomu v případě druhém, kde účastníku chybí věcná legitimace, není nutné, aby došlo ke změně účastníků řízení. Proces je možné dovést do konce s původními účastníky a vynést rozhodnutí ve věci. Má-li v takovémto případě dojít ke změně, je nutné, aby soud takovou změnu připustil a dosavadního účastníka, který má být nahrazen jinou osobou, z řízení propustil a tak jeho zahájením řízení založený procesněprávní poměr ukončil.

Tak se vytvářejí dvě skupiny případů změny účastníka. V jedné dochází ke změně přímo ze zákona jako následek určitých zákonem stanovených skutečností, kdežto do druhé skupiny je třeba zařadit případy, kdy ke změně účastníka je třeba rozhodnutí soudu o připuštění takové změny.

Avšak i případy, kdy ke změně účastníka dochází přímo ze zákona, nemají stejnou povahu. V některých případech dochází ke změně bez dalšího, samočinně, aniž je třeba nějakého projevu vůle toho, kdo má v řízení pokračovat nebo proti komu se má v řízení pokračovat. V jiných případech je takového projevu vůle zapotřebí, jinak ke změně nedojde.

Pokusíme se vymezit, ve kterých případech dochází ke změně účastníka přímo ze zákona samočinně a kdy k ní dochází po projevu vůle pokračovat v řízení a ve kterých případech ke změně dochází rozhodnutím soudu.

A. Změna účastníka řízení, ke které dochází přímo ze zákona samočinně

Jde o tyto případy:

a) *Smrt účastníka řízení v majetkoprávních řízeních*

Občanský soudní řád nemá obecného ustanovení o změně účastníka v případě jeho smrti. V ustanovení § 80 odst. 1 jen praví, že zemře-li účastník, který není zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí, soud posoudí, jaké vhodné opatření má učinit. O. s. ř. tedy rozeznává případy, ve kterých je zemřelý účastník zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí, a případy, kdy takový účastník zmocněnce nemá. Pro případ, že zemřelý účastník byl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí, nemá žádného ustanovení. Pouze pro případ druhý, že zemřelý účastník nemá zmocněnce s procesní plnou mocí, stanoví v odstavci druhém, že soud může řízení přerušit anebo ustanovit opatrovníka a v řízení pokračovat. Tohoto opatrovníka má stanovit tehdy, jestliže by přerušením řízení byl zmařen účel řízení anebo jestliže by vznikla ostatním účastníkům nepoměrná újma.

Z doslovného znění § 80 o. s. ř. zdá se podávat obecný závěr, že v zaháje-

ných řízeních, kde účastník byl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí, a v řízeních, kde soud ustanovil opatrovníka, se pokračuje, kdežto ostatní zahájená řízení se přeruší. Takový závěr by však byl nesprávný. Uvedené procesní ustanovení je totiž třeba vykládat v nejužším vztahu k právu hmotnému. Toto procesní ustanovení nám totiž nic neříká o tom, s kým se pokračuje v řízení, kdo je dále účastníkem na místo zemřelého účastníka. V tom směru předpokládá jako samozřejmé, že o tom, kdo je účastníkem řízení v těchto případech, je rozhodné právo hmotné a že tedy jsou dále účastníky řízení právní nástupci zemřelého. Kusost uvedeného ustanovení je pramenem omylů, k nimž dochází při výkladu tohoto ustanovení i v praxi. Tato většinou vykládá ustanovení § 80 o. s. ř. doslovně a pokládá zemřelého, resp. jeho procesního zmocněnce za osobu, se kterou se dále řízení vede.

Vykládáme-li však ustanovení § 80 o. s. ř. v souvislosti s právem hmotným, pak je ihned zřejmé, že toto ustanovení nelze vykládat doslovně. Nemůže se pokračovat v řízení, ve kterém se uplatňuje ryze osobní nárok nebo závazek, ať byl účastník zastoupen procesním zmocněncem nebo jím zastoupen nebyl. V těchto řízeních nikdy nemůže dojít k jejich přerušení ani ke zřízení opatrovníka. Nemůže se tak stát prostě proto, že uplatněný nárok nebo závazek zanikl smrtí oprávněného nebo zavázaného a že tu není po smrti účastníka osoby, která by mohla v řízení pokračovat. Tato řízení musí být soudem zastavena, přičemž dosavadní náklady tohoto řízení se podle § 136 první věty zrušují.

Vyloučíme-li použití § 80 o. s. ř. v ryze osobních nárocích, které smrtí oprávněného nebo zavázaného zanikají, pak je dále zřejmé, že se toto ustanovení vztahuje jen na nároky majetkové, které jsou předmětem dědění a u kterých nastává universální sukcese. Proto jen z ustanovení o universální sukcesi můžeme vyčíst, kdo je po smrti účastníka dále účastníkem řízení. Z těchto hmotně-právních ustanovení plyne, že to je buď dědic (§ 511 obč. zák.), nebo stát v případě odúmrti (§ 513 obč. zák.). Protože se podle hmotného práva dědictví nabývá dnem smrti zůstavitele (§ 509 obč. zák.), nastává změna v osobě zemřelého účastníka dnem jeho smrti, a to ve všech případech zahájených řízení, ve kterých jsou uplatňovány nároky, které jsou předmětem dědění. Proto není vůbec rozhodné pro otázku, kdo je dále účastníkem řízení, zda zemřelý byl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí nebo zda mu byl zřízen opatrovník.

Z uvedeného plyne tento závěr:

V řízeních, ve kterých jsou uplatňována majetková práva, nastává změna účastníka okamžikem smrti některého dosavadního účastníka ze zákona samostatně tak, že na místo dosavadního účastníka nastupují jeho právní nástupci (dědicové nebo stát). Tito jsou nadále v řízení zastupováni buď zmocněncem zemřelého, nebo soudem zřízeným opatrovníkem. Bylo-li řízení soudem přerušeno, mohou tito právní nástupci zemřelého ve smyslu § 82 odst. 1 o. s. ř. „vstoupit do řízení“, což správně znamená, že mohou navrhnout pokračování

v řízení anebo může být odpůrcem navrženo pokračování v řízení proti těmto právním nástupcům.

Při výkladu ustanovení § 80 o. s. ř. musí však být respektováno i ustanovení § 559 obč. zák., podle kterého musí být nabytí dědictví státním notářem (zák. č. 52/1954 Sb.) potvrzeno. Do té doby, než je nabytí dědictví státním notářem pravomocně potvrzeno, nebo do doby, než je dědictví pravomocně odevzdáno jako odúmrtí státu, právní nástupci zemřelého, i když jsou v konkrétním případě známí, jsou podle hmotného práva nejistí. Tato nejistota, trvající od doby smrti zůstavitele až do pravomocného rozhodnutí výše uvedeného, se musí projevit i v zahájeném řízení, pokud jde o osoby účastníků řízení. Podle ustanovení § 80 o. s. ř. je možné po smrti účastníka pokračovat v řízení s těmito nejistými účastníky, jestliže zemřelý byl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí nebo jestliže těmto nejistým účastníkům byl zřízen opatrovník. Pokračování v řízení však neznamená a ani nemůže znamenat, že by bylo též možné řízení ukončit rozhodnutím ve věci. Není to možné proto, že rozhodnutí ve věci samé se musí stát podle práva hmotného. Podle hmotného práva dědicové nenabývají jmění zůstavitele společně tak, že by společně nabyli všechna aktiva zůstavitele i vstoupili společně do všech jeho závazků. Veškerého majetku nabývá jen dědic jediný. Je-li dědiců více, nabývají jen poměrného dílu anebo i jen jednotlivé věci nebo práva (§ 511 obč. zák.). Závazky pak přecházejí na dědice jen do výše nabytého dědictví, a je-li více dědiců, jen podle poměru ceny nabytého dědictví k ceně úhrnu toho, čeho se jim dědictvím dostalo (§ 514 obč. zák.). V tomto poměru nabývají dědici dědictví již okamžikem smrti (§ 509 obč. zák.). Jakým poměrem dědici nabývají dědictví, určí však až pravomocné usnesení státního notáře o potvrzení nabytí dědictví (§ 334 písm. d o. s. ř.). I v této otázce je tedy nejistota do doby nabytí právní moci uvedeného usnesení. Protože nabytí dědictví musí být podle hmotného práva dědici potvrzeno soudem, dnes státním notářem, po provedeném k tomu potřebném řízení o projednání dědictví (srov. hlava šestá druhé části o. s. ř.), nemůže si tuto otázku řešit soud jako otázku předběžnou a musí vždy vyčkat rozhodnutí státního notáře. Proto nemůže před právní mocí usnesení státního notáře rozhodnout ve věci. Tu je vázán ustanovením § 150 odst. 1 o. s. ř., že pro rozsudek je rozhodný stav v době jeho vynesení. Kdyby chtěl soud vynést rozhodnutí ve věci před právní mocí usnesení o potvrzení nabytí dědictví, byl by tu však ten stav, že v době rozhodnutí je tu právní nástupnictví, které je jak co do osob právních nástupců tak i co do rozsahu právního nástupnictví dosud nejisté. Tato nejistota co do účastníka řízení i jeho oprávnění nebo jeho závazku by se musela nutně přenést do výroku soudního rozhodnutí, což by bylo v příkrém rozporu s ustanovením § 434 o. s. ř., že exekuční titul musí obsahovat označení oprávněného i zavázaného a vymezení nároku, který má být exekucí vymožen.

Respektujeme-li korelaci práva hmotného a procesního v otázce změny účastníka řízení v případě smrti účastníka zahájeného řízení, pak se podává tento

další závěr. Po dobu nejistoty stran právního nástupnictví po smrti zůstavitele co do osoby právních nástupců i co do rozsahu jejich právního nástupnictví je sice možné v řízení zahájeném se zemřelým účastníkem pokračovat s nejistými dědici, zastoupenými zmocněncem zemřelého s procesní plnou mocí nebo s opatrovníkem soudem zřízeným, není však možné ukončit řízení rozsudkem ve věci samé. Soud v této době může řízení přerušit podle § 70 odst. 2 o. s. ř. až do doby, kdy nabude právní moci usnesení o potvrzení nabytí dědictví. Situace, že je sice možné v řízení po určitou dobu pokračovat, avšak není možné v této době vynést rozhodnutí, kterým se řízení končí, není v procesu neznámá. Podobně je tomu v případech § 27 odst. 2 a § 39 odst. 2 o. s. ř., kdy rovněž je možné sice v řízení pokračovat, ale není dovoleno je ukončit rozhodnutím, kterým se končí řízení.¹⁾

b) Smrt navrhovatele v řízení o dávce důchodového zabezpečení (pojištění)

Nárok na dávky v důchodovém zabezpečení (pojištění) není nárokem občanskoprávním, na který by se vztahovala ustanovení občanského zákoníku o dědění. Zemře-li navrhovatel po té, když uplatnil nárok na dávku, vstupují do řízení a nabývají nároku na částky splatné do dne smrti oprávněné osoby

¹⁾ Ani praxe ani skrovná literatura o této otázce k těmto závěrům nedospěla. Praxe ve většině případů pokračuje se zemřelým a rozhoduje podle stavu, který tu byl před smrtí účastníka, aniž respektuje ustanovení hmotného práva o právním nástupnictví. Této očividně nesprávné praxi chce čelit Komentář k občanskému soudnímu řádu, I. díl, str. 384, kde doporučuje, aby z výroku rozhodnutí bylo patrné, že účastník zemřel, protože jinak by se rozsudek dostal do rozporu s ustanovením § 150 odst. 1 o. s. ř. Sám vyslovuje v této otázce názor, že po smrti zůstavitele je v řízení pokračováno se zmocněncem zemřelého pro dědice vůbec a na jejich účet, a že teprve v řízení exekucním bude třeba dokázat, kterému dědici byl nárok přiznán, nebo který z dědiců je v rozsudku zavázán. Dodává, že ovšem bude možné, aby po projednání dědictví dědic, jemuž sporný nárok byl potvrzen nebo který sporný závazek převzal, vstoupil do řízení a vypověděl plnou moc zmocněnci ustanovenému zůstavitelem. Z těchto vývodů Komentáře je zřejmé, jaká nejasnost a nejistota v této otázce dosud panuje. Komentář přehlíží, že uvedený názor není v souladu s ustanoveními práva hmotného a není ani v souladu s ustanovením § 150 odst. 1 o. s. ř., jehož se sám dovolává. Neuvědomuje si, že názorem o „dědicích vůbec“ zavádí novou formu jakési hereditas iacens, v níž dědicové představují zůstavitele, místo toho, aby podle zásad práva hmotného dědicové byli už od okamžiku smrti právními nástupci zemřelého v rozsahu určeném právem hmotným. Pro přesunutí rozhodnutí otázky, který dědic a v jakém rozsahu je oprávněn nebo zavázán, do řízení exekucního není zákonného podkladu, naopak takové přesunutí odporuje § 150 odst. 1 a § 434 o. s. ř. Potřebu plně respektovat ustanovení práva hmotného hájí Rubeš v článku: Smrt účastníka za nalézacího řízení ve věcech občanskoprávních, Socialistická zákonost, 1954, str. 32 a násl. Z toho však vyvozuje nesprávný závěr, když tvrdí, že proto, dokud dědicové nejsou známi, musí být vždy řízení přerušeno podle § 80 odst. 2 o. s. ř., a to i tehdy, je-li zemřelý zastoupen procesním zmocněncem s procesní plnou mocí. Halouska v článku: Legitimace k ochraně práv dosud nezjištěných dědiců v občanskoprávním řízení; Socialistická zákonost, 1955, str. 109 a násl. vytýká nesprávnost Rubešova názoru o přerušení řízení podle § 80 odst. 2 o. s. ř. a proti němu zastává názor, že se v řízeních zahájených ať před smrtí zůstavitele nebo po jeho smrti pokračuje s neznámými dědici a že lze vydat v této době rozhodnutí ve prospěch nebo proti neznámým dědicům, zastoupeným opatrovníkem. Dále uvádí, že právní zájem osob, ze kterých přicházejí v úvahu účastníci řízení, je dostatečně chráněn ustanovením § 416 o. s. ř. Má tedy patrně za to, že nejistí dědicové mají v řízení vystupovat jako vedlejší účastníci. Z tohoto článku je nejlépe patrný chaos, který v této otázce panuje. Je přece jasné, že nejistý dědic nemůže mít právní zájem na vítězství neznámých dědiců, protože neznámý dědic, jak se to snaží konstruovat autor, není nikdo jiný než sám nejistý dědic.

uvedené v ustanovení § 75 odst. 1 zák. č. 55/1956 Sb. Tyto osoby tedy vstupují také do zahájených řízení podle hlavy desáté druhé části o. s. ř. ze zákona samočinně a s nimi se pokračuje v zahájeném řízení, aniž je třeba jeho přerušení. Soud totiž dotazem u Státního úřadu sociálního zabezpečení (Slovenského úřadu sociálního zabezpečení) zjistí, kdo nabyt nároku na dávku, a s ním pak pokračuje v řízení.

c) *Zánik právnické osoby*

Zánik právnické osoby lze do jisté míry přirovnat ke smrti fyzické osoby. Vstupuje-li do jejích práv a povinností jiná právnická osoba nebo stát, nastává změna účastníka tak, že na místo zaniklé právnické osoby nastupuje nový subjekt ze zákona samočinně. Postup soudu je tu obdobný jako při úmrtí fyzické osoby.

Nepřebírá-li jiný subjekt práva a povinnosti zrušené právnické osoby, pak je situace podstatně jiná. Zánik právnické osoby nemá v tomto případě za následek právní nástupnictví a změnu v osobě účastníka, nýbrž má za následek jen provedení likvidace majetku zrušené právnické osoby. Dokud tato likvidace není úplně provedena, nelze právnickou osobu považovat za neexistující. Pro proces existuje dále jako právnická osoba v likvidaci, zastoupená buď likvidačními orgány, nebo soudem zřízeným opatrovníkem.¹⁾

d) *Propadnutí jmění nebo věcí*

Propadnutí jmění nebo věcí má za následek změnu účastníka ze zákona, a to změnu samočinnou. Na místo odsouzeného v rozsahu vysloveného propadnutí vstupuje stát. Zde nelze použít ustanovení § 80 o. s. ř. vůbec, protože vlastnictví, případně oprávnění nebo závazek spojené s těmito vedlejšími tresty, přecházejí na stát ze zákona, takže není třeba nějakých procesních opatření a je možné ihned dále pokračovat v řízení se státem.

e) *Pravomocné zabavení peněžité pohledávky nebo platu*

Uplatnil-li vymáhající věřitel na zabavenou pohledávku nebo plat dlužníka práva dlužníka vlastním jménem podle § 543 odst. 1 o. s. ř. a podal-li tedy poddlužnickou žalobu, dojde ke změně účastníka na straně žalobce okamžikem pravomocného zrušení exekuce. Tímto okamžikem vstoupí exekut na místo

¹⁾ I v této otázce panuje nejasnost v praxi i literatuře. *Halouska* ve výše zmíněném článku má za to, že v případě zániku právnické osoby stává se účastníkem na místo zaniklé právnické osoby neznámý právní nástupce zrušené právnické osoby. S tím ovšem souhlasit nelze, protože analogie s neznámými, popřípadě nejistými dědici tu není možná, neboť právní nástupce, pokud ovšem vůbec k právnímu nástupnictví dochází, musí být při zániku právnické osoby jistý. Podobná nejasnost je zřejmá z glosy *Ludka Macha*: Může dojít k promlčení při záměně účastníků řízení podle § 415 o. s. ř., uveřejněné v *Právniku* 1957 str. 745 a násl. Autor uvádí případ, že národní podnik byl zrušen a vymazán z rejstříku a byl mu ustanoven jako právní nástupce jiný podnik, jako příklad § 415 o. s. ř., tedy příklad pro singulární sukcesi, ačkoliv jde o sukcesi univerzální při zániku právnické osoby, tedy o podobnou situaci, jako je při úmrtí fyzické osoby.

vymáhajícího věřitele ze zákona samočinně, protože se zrušením exekuce spojila procesní legitimace dlužníkovou s jeho legitimací věcnou, takže po zrušení exekuce jen on nadále uplatňuje svou pohledávku, o kterou v poddlužnické žalobě jde.

f) Totéž platí v *exekuci odepsáním z účtu u peněžitého ústavu*, došlo-li tu k poddlužnické žalobě a byla-li během řízení exekuce zrušena.

g) *Exekuce na pohledávky ze směn a jiných cenných papírů*

Podal-li podle § 547 odst. 2 o. s. ř. žalobu za směnky nebo jiného cenného papíru soudem zřízený opatrovník a došlo-li ke zrušení exekuce během tohoto řízení, nastoupí ze zákona samočinně na místo opatrovníka exekut.

h) *Exekuce na jiná majetková práva*

Zde platí obdobně to, co bylo řečeno pod písm. e).

ch) *Exekuční likvidace*

V řízení o žalobách, v nichž je správce podstaty účastníkem, nastane samočinně změna účastníka ze zákona, jakmile došlo k pravomocnému zrušení exekuční likvidace. Tím okamžikem totiž zaniknou účinky spojené s nařízením exekuční likvidace a dlužník nabude zase plné oprávnění nakládat jménem náležejícím do likvidační podstaty.

B. Změny účastníka řízení, ke které dochází přímo ze zákona po projevu vůle pokračovat v řízení.

Jde o tyto případy:

a) *Neplatnost manželství, o kterém se řízení zahajuje na návrh*

Neplatnost manželství na návrh některého z manželů lze vyslovit pro švagrovství, duševní poruchu a nedostatečný duševní vývin a nedostatek věku.

Bylo-li již zahájeno řízení o neplatnost manželství na návrh jednoho z manželů a zemřel-li odpůrce navrhovatele, lze neplatnost manželství vyslovit i po smrti druhého manžela. V řízení o neplatnost manželství může soud pokračovat však jen tehdy, jestliže o to navrhovatel požádá. K tomuto závěru nutí jednak užité slovo „lze“ v § 12 odst. 2 zák. o pr. rod., jednak úvaha, že soud nebude pokračovat v řízení o neplatnost sám z úřední povinnosti, protože v těchto případech není obecný zájem na vyslovení neplatnosti manželství. Správnost tohoto závěru plyne i z důvodové zprávy k uvedenému ustanovení, která v tom směru praví, že o „vydání výroku o neplatnosti manželství může i po smrti druhého manžela žádat (podtrženo mnou — J. F.) jednak manžel, na jehož žádost řízení bylo zahájeno...“. Žádá-li tedy po smrti odpůrce navrhovatel o pokračování v řízení, znamená to, že musí dojít ke změně v osobě odpůrce. Povaha procesu s sebou nese, že řízení nelze provádět jen s jedním účastníkem,

ustanovuje-li zákon, že účastníky řízení jsou oba manželé (§ 231 odst. 1. o. s. ř.). Zákon sám nemá žádného ustanovení o tom, s kým se po smrti odpůrce pokračuje v řízení. Protože však jde o ryze osobní právo, u kterého není právní nástupnictví možné, musí soud chybějícího účastníka nahradit orgánem, který je s to hájit zájmy osob, kterých se může rozhodnutí přímo dotýkat. Takovým orgánem je opatrovník soudem zřízený. Nastává tedy po žádosti navrhovatele změna účastníka, odpůrce, ze zákona tak, že na místo zemřelého manžela vstoupí opatrovník soudem zřízený.

Zemře-li po zahájení řízení navrhovatel, mohou podle § 12 odst. 3 zák. o pr. rod. žádat o pokračování v řízení jeho potomci, a to i tehdy, jestliže již před tím odpůrce zemřel a navrhovatel žádal o pokračování v řízení. Žádost může podat každý potomek. V tomto případě tedy dojde ke změně účastníka jen tehdy, požádá-li potomek navrhovatele o pokračování v zahájeném řízení. Soud vyzve oprávněné osoby, aby ve lhůtě jim dané se vyjádřily, zda chtějí pokračovat v řízení. Vyjádří-li se zamítavě nebo se nevyjádří, soud dosavadní řízení podle § 238 o. s. ř. zastaví a snad vynesené již nepravomocné rozhodnutí zruší.¹⁾

b) *Zjištění otcovství*

Smrt některého účastníka v řízení o zjištění otcovství má tyto následky:

Jestliže podali žalobu oba oprávnění, tedy dítě i matka (§ 47 odst. 1 zák. o pr. rod.), nemá smrt jednoho z oprávněných za následek změnu v osobě zemřelého účastníka, protože se v řízení pokračuje jen s druhým žalobcem bez přerušení řízení (arg. § 277 odst. 1 o. s. ř.). Jestliže žalobu podala jen jedna z oprávněných osob (dítě nebo matka), má smrt žalobce za následek přerušení řízení ze zákona. Druhý oprávněný k žalobě může pokračovat v řízení. To znamená, že druhý oprávněný vstoupí do řízení na místo zemřelého žalobce po projevu vůle pokračovat v zahájeném řízení. Nastane tu tedy změna v osobě žalobce ze zákona po projevu vůle druhého oprávněného k žalobě. Vstoupil-li druhý oprávněný do zahájeného řízení ještě za života žalobce jako vedlejší účastník (srov. § 276 odst. 2 o. s. ř.), nastane ten zajímavý případ, že vedlejší účastník po smrti hlavního účastníka může vstoupit do zahájeného řízení jako hlavní účastník. Soud určí lhůtu druhému oprávněnému k prohlášení, zda

¹⁾ Neplatnost manželství může také být vyslovena z úřední povinnosti z důvodu bigamie a příbuzenství (§ 8 zák. o pr. rod.). V tomto případě může být vyslovena neplatnost manželství i po smrti manžela (§ 12 odst. 1 zák. o pr. rod.). Bylo-li zahájeno řízení o neplatnost manželství z úřední povinnosti ještě za života obou manželů, lze vyslovit jeho neplatnost i po smrti jednoho z manželů, tedy lze v tomto řízení rovněž pokračovat po smrti manžela. Ačkoliv tento případ nespadá mezi případy námi zkoumané proto, že tu jde o řízení z úřední povinnosti, přece je třeba o něm se zmínit proto, že nastává podobný případ jako u změny účastníka. Soud tu sice sám rozhodne, zda bude pokračovat v řízení (srov. Komentář k občanskému soudnímu řádu, díl II., str. 36), avšak rozhodne-li se pro pokračování, musí i zde na místo zemřelého manžela dosadit nového účastníka řízení, kterým i tu bude opatrovník, protože jinak by vedl ústní jednání jen s jedním účastníkem, tj. se zbylým manželem, po případě s žádným účastníkem, kdyby bylo řízení prováděno po smrti obou manželů. To je však pojmově vyloučeno, neboť pak by již nešlo o občanskoprávní proces.

vstupuje do řízení. Prohlásí-li druhý oprávněný v dané mu lhůtě, že do řízení nevstupuje, pak nastane situace různá podle toho, zda zemřela matka dítěte nebo dítě. Zemřelo-li totiž dítě a matka nevstoupila do řízení, mají právo navrhnout potomci dítěte do 6 měsíců po smrti dítěte, aby se v řízení pokračovalo, prokáží-li právní zájem na zjištění otcovství. Tento případ ovšem bude velmi řídký. Předpokládá, že žalobu o zjištění otcovství podala osoba dospělá, která má potomky. V tomto případě, zemřela-li tato dospělá osoba, která v řízení vystoupila jako žalující dítě, nastane přerušení řízení ze zákona. Nenavrhnou-li do šesti měsíců od smrti žalobce jeho potomci pokračování v řízení, soud po uplynutí této lhůty řízení zastaví. Navrhnou-li pokračování v řízení a prokáží-li právní zájem na zjištění, nastane po tomto jejich prohlášení a prokázání právního zájmu změna v osobě žalobce ze zákona. Jinak, neprohlásí-li druhý oprávněný v dané mu lhůtě, že navrhuje pokračování v řízení, soud rovněž řízení zastaví, protože oprávněný projevil právní nezájem na pokračování v řízení.

Je-li se žalobou o zjištění otcovství spojen návrh na určení povinnosti k úhradě osobních potřeb dítěte nebo došlo-li ke spojení takových řízení, zachovává si toto řízení dále svůj ráz řízení z úřední povinnosti, a proto se nevztahují na toto řízení naše úvahy o změně účastníka řízení.

c) Viděli jsme, že v řízení o *popření otcovství*, které bylo zahájeno na návrh manžela nebo matky dítěte, není možná změna účastníka. Popřel-li otcovství generální prokurátor, nastane změna na straně žalované tehdy, když zemřeli otec, matka i dítě. V takovém případě nastoupí na jejich místo soudem ustanovený opatrovník. K takové změně dojde sice ze zákona, ale jen tehdy, navrhne-li pokračování v řízení generální prokurátor. Jemu je totiž jen vyhrazeno, aby posoudil, zda je ještě dán obecný zájem na popření otcovství, když zemřeli otec, matka i dítě.

d) *Určení, zda tu je nebo není manželství*

V případě smrti manžela během zahájeného řízení o určení, zda tu je či není manželství, nastane změna účastníka na straně zemřelého tak, že na jeho místo nastoupí soudem ustanovený opatrovník jen tehdy, je-li na pokračování v řízení obecný zájem nebo mají-li právní zájem na určení právního nástupce zemřelého manžela. Proto musí v tomto případě učinit návrh na pokračování v řízení prokurátor, který tím vstoupí do řízení podle § 6 odst. 1 o. s. ř., nebo musí učinit takový návrh právního nástupce zemřelého. Tito ovšem do řízení tím nevstoupí. Mohou však do řízení vstoupit jako vedlejší účastníci. Nebude-li takový návrh učiněn ve lhůtě k tomu soudem dané, soud řízení zastaví.

e) *Osobní právo autorské*

Po smrti žalobce musí učinit návrh na pokračování v řízení manžel a děti autora, a není-li jich, jeho rodiče. Soud jim k tomu dá přiměřenou lhůtu. Učiní-li návrh na pokračování v řízení, nastane změna účastníka ze zákona,

jinak po marném uplynutí lhůty soud řízení zastaví, ledaže by v této lhůtě učinily návrh autorské svazy nebo ochranné organizace autorské. V takovém případě nastoupí na místo zemřelého autora tyto organizace.

f) *Spory o původství vynálezu nebo objevu*

I když vzniká v případě vítězství žalobce povinnost žalovaných vrátit přijatou odměnu, nelze tyto spory považovat za spory ryze majetkové. Proto nenastává v nich změna účastníka po smrti žalobce ze zákona samočinně, nýbrž je třeba mít za to, že je tu potřeba návrhu dědiců nebo státu na pokračování v řízení. Odmítnou-li tyto subjekty vstoupit v dané jim lhůtě do řízení, soud rovněž řízení zastaví.

g) *Změna žalovaného v rozkazním řízení podle § 425 odst. 3 o. s. ř.*

Uplatňuje žalovaný v odporu proti platebnímu rozkazu, že žaloba neměla být proti němu podána, může žalobce navrhnout, aby soud vydal platební rozkaz proti novému žalovanému. Zde tedy dochází ke změně ze zákona k návrhu žalobce. Bližší k tomu viz při výkladech o § 415 o. s. ř.

h) *Pravomocné zabavení peněžité pohledávky nebo platu*

Přechod procesní legitimace na vymáhajícího věřitele, který je důvodem pro změnu účastníka ze zákona, ke změně sám nestačí. Bylo-li zahájeno řízení na návrh dlužníka před tím, než se usnesení o povolení exekuce stalo pravomocným, je třeba k pokračování řízení, aby vymáhající věřitel výslovným prohlášením vstoupil do zahájeného řízení. Je to nutné proto, že vymáhající věřitel právní mocí usnesení o povolení exekuce získává oprávnění uplatňovat zabavenou pohledávku vlastním jménem, neukládá se mu však povinnost tuto pohledávku uplatnit. Nevykoná-li toto své právo a poškodí-li tím dlužníka, je pouze odpověden za škodu, kterou tím dlužníku způsobil (§ 544 odst. 2 o. s. ř.). Proto nelze s ním pokračovat v řízení bez jeho souhlasu. Ovšem nesouhlas vymáhajícího věřitele s pokračováním v řízení by ve své podstatě znamenal zpětvzetí návrhu podaného dlužníkem, k čemuž není vymáhající věřitel oprávněn. Takový projev vymáhajícího věřitele by vyjadřoval naprostý právní zájem vymáhajícího věřitele na pokračování v exekuci. Tím by vymáhající věřitel dával najevo, že nevede exekuci za tím účelem, aby docílil uspokojení svého nároku, nýbrž za účelem jiným. K tomu však exekuční řízení neslouží, jak je zřejmé z ustanovení § 439 odst. 1 o. s. ř. Nemá-li vymáhající věřitel právní zájem na vymožení zabavení dlužnickovy pohledávky a trvá-li přes to na jejím zabavení, je taková exekuce nepřipustná. Exekučního řízení nelze zneužívat k šikanování dlužníka. Neupustí-li od takové exekuce vymáhající věřitel sám (§ 445 odst. 1 písm. f) o. s. ř.), musí exekuční soud takovou exekuci zrušit pro její nepřipustnost podle § 445 odst. 1., písm. b) o. s. ř. Musí proto procesní soud dát vymáhajícímu věřiteli přiměřenou lhůtu k tomu, aby se vyjádřil, zda chce pokračovat v řízení zahájeném dlužníkem. Odmítne-li v řízení pokračovat

nebo nevyjádří-li se v dané lhůtě, dá podnět exekučnímu soudu ke zrušení této exekuce a po jejím pravomocném zrušení pokračuje v řízení s dlužníkem.

ch) To, co bylo řečeno pod písm. h), platí při *exekuci odepsáním z účtu* obdobně.

i) U *exekuce zabavení pohledávky ze směnky nebo jiných cenných papírů* dochází ke změně účastníka v řízení zahájeném dlužníkem podobně jako u exekuce zabavením peněžité pohledávky nebo platu. Rozdíl je tu jen v tom, že není třeba, aby usnesení o povolení exekuce nabylo právní moci a že aktivní legitimace přechází na opatrovníka tím okamžikem, kdy byl soudem ustanoven k pokračování v řízení. Tímto okamžikem je dán důvod ke změně účastníka ze zákona a změna nastane, jakmile opatrovník prohlásí, že vstupuje do zahájeného řízení. Situace, která je uvedena pod h), že by opatrovník nechtěl vstoupit do řízení, tu přirozeně nastat nemůže.

j) *Exekuce na jiná majetková práva* — zde platí obdobně to, co bylo řečeno u písm. h).

k) *Nařízení exekuční likvidace* má za následek, že se přerušují ze zákona všechna řízení o žalobách, ve kterých je dlužník účastníkem, pokud se týkají jmění podstaty (§ 579 písm. b) o. s. ř.). Ve věcech, které se tedy jmění podstaty nedotýkají, např. zjištění otcovství, se pokračuje dále s dlužníkem v řízení. Jakmile nastane přerušování řízení, soud vyzve správce podstaty, aby prohlásil v určené lhůtě, zda vstupuje do řízení. Prohlásí-li správce podstaty, že do řízení vstupuje, nastane okamžikem tohoto prohlášení změna účastníka řízení tak, že do zahájeného řízení nã místo dlužníka vstupuje správce podstaty. Prohlásí-li správce podstaty, že do řízení nevstupuje, je třeba rozeznávat dva případy. Jde-li o řízení, kde je dlužník žalobcem nebo kde je žalován o vydání věci mu nepatřící, pokračuje dlužník dále v řízení. V ostatních případech, kde je dlužník žalovaným, řízení zaniká.

C. Změna účastníka řízení, ke které dochází rozhodnutím soudu.

Změnu účastníka řízení, ke které dochází ze zákona, o níž bylo pojednáno výše, je třeba přesně rozlišovat od změny účastníka řízení, ke které dochází rozhodnutím soudu. Tato změna je možná jen v řízení v ostatních věcech občanskoprávních nebo v těch řízeních, kde je třeba užít ustanovení o řízení v ostatních věcech občanskoprávních, pokud to povaha tohoto řízení ovšem dovoluje. Tuto změnu účastníka odlišujeme i jejím označením. Tento případ změny účastníka na rozdíl od změny ze zákona nazýváme *záměnou účastníka*.

a) Během řízení v ostatních věcech občanskoprávních se může ukázat:

1. že žalobu podala osoba, která vůbec neměla žalovat, nebo že žaloba byla podána proti osobě, která vůbec neměla být žalována;
2. že žalobu podala pouze jedna z osob, které měly žalobu podat společně,

nebo že žaloba byla podána pouze proti jedné z osob zavázaných, ačkoliv měly být žalovány společně;

3. že sice žalovala nebo byla žalována osoba, která žalovat nebo žalována být měla, že však během řízení byl právní nárok nebo závazek převeden na jinou osobu, která je nyní dále legitimována.

Z uvedeného výčtu je patrné, že ve všech případech jde o nedostatek věcné legitimace ke sporu, ať aktivní nebo pasivní. V případech uvedených pod 1. a 2. jde o počáteční nedostatek legitimace, který tu je již při zahájení řízení, v případě uvedeném pod 3. jde o následný nedostatek legitimace, který nastal teprve během řízení. V posléze uvedeném případě jde o případ právního nástupnictví podle hmotného práva, který nastal dodatečnou změnou oprávněného nebo zavázaného za řízení, tedy o singulární sukcesí nastalou za řízení.

Občanský soudní řád připustil záměnu účastníků řízení ve všech těchto případech v § 415 tak, že se souhlasem soudu může dosavadní účastník z řízení vystoupit a na jeho místo nastoupit účastník nový.¹⁾

b) Příklad záměny účastníka řízení se souhlasem soudu je třeba odlišovat od pouhé opravy nebo upřesnění označení účastníka řízení. V tomto případě

¹⁾ Ustanovení § 415 o. s. ř. bylo u nás vytvořeno podle vzoru čl. 166 sovětského G. P. K., který připouští záměnu stran v případě počátečního nedostatku věcné legitimace. Následný nedostatek této legitimace nastalý singulární sukcesí znamená podle panujícího mínění změnu strany ze zákona, *Abramov: Občiansky proces SSSR*, 1951, str. 81, *K. S. Judelson: Sovětský občanský proces*, 1956, str. 71. Naproti tomu *M. A. Gurvič: Pravo na isk*, 1949, str. 203—209, považuje za změnu ze zákona jen universální sukcesí, kdežto singulární sukcesí během řízení považuje za záměnu podle již uvedeného čl. 166 G. P. K. Proti tomu *A. F. Kleinman: Sovětský občanský proces*, 1954, str. 121, poznámka 1.

V jiných procesních systémech je otázka záměny stran z důvodu nedostatku věcné legitimace řešena různě. Bývalé československé procesní právo (a spolu s ním právo rakouské) upravilo jen změnu při singulární sukcesí provedené během procesu v § 234 c. ř. s. Jde o tzv. *zeizien rei litigiosae*. Změna byla možná jen se souhlasem odpůrce tím, že nabyvatel vstoupil do procesu. Záměna při počátečním nedostatku věcné legitimace nebyla možná. Bývalé uherské právo při počátečním nedostatku věcné legitimace, který spočíval v tom, že žalobce žaloval pouze některou z více osob oprávněných nebo zavázaných, umožňovalo rozšířit žalobu i na osoby původně nežalované až do konce jednání, které předchází rozhodnutí ve věci. V polském právu je možná záměna jen při následném nedostatku věcné legitimace (čl. 205 bod. 3 K. p. c.). Německé procesní právo otázku záměny stran při nedostatku věcné legitimace neupravuje. Praxe i teorie však takovou možnost záměny shodně připouštějí. Ovšem právní povaha takové záměny pro nedostatek výslovného zákonného ustanovení je sporná. Nauka i praxe Německé demokratické republiky považují takovou záměnu za změnu žaloby (srov. *Das Zivilprozeßrecht der Deutschen demokratischen Republik*, sv. I. str. 376). Naproti tomu nauka i praxe Německé spolkové republiky je rozdělena. Jedni hájí názor, že záměna je změnou žaloby. Druzí (*Wilhelm Kisch* v knize: *Parteiänderung im Zivilproceß*) jsou toho mínění, že jde o zpětvzetí žaloby se současným podáním nové žaloby. Třetí (*Hans Otto de Boor* v knize: *Zur Lehre vom Parteiwechsel und vom Parteibegriff*) učí, že taková záměna má samostatnou procesní povahu a že není ani změnou, ani zpětvzetím žaloby. Jak velice je v německé procesní nauce tato otázka pochybná, je patrné z toho, že německý procesní teoretik *dr. Leo Rosenberg* se v prvních šesti vydáních své učebnice procesního práva přidržoval názoru, že jde o zpětvzetí žaloby, v sedmém vydání se připojil k odpůrcům tohoto názoru a vyslovil názor, že jde o změnu žaloby, a posléze v článku: „*Die gewillkürte Parteiänderung im Zivilproceß*“, uveřejněném v časopisu *Zeitschrift für Zivilproceß*, sv. 70, str. 1 a násl., podrobil kritice dosavadní své názory a dospěl k závěru, že při záměně strany pro nedostatek věcné legitimace se nemůže jednat ani o změnu žaloby, ani o její zpětvzetí se současným podáním nové žaloby, nýbrž že jde o samostatnou procesní instituci, která vyvolává odlišné hmotné a procesněprávní účinky než jaké vyvolávají změna žaloby a zpětvzetí žaloby.

totiž vůbec nejde o záměnu v osobě účastníka řízení a není také zapotřebí přivolení soudu.

Žalobce je povinen v žalobě (§ 405 o. s. ř.) uvést jméno a příjmení, zaměstnání a bydliště (pracoviště) své i žalovaného, (§ 43 odst. 1 písm. b) o. s. ř.). Jde-li o osobu právnickou, je povinen uvést její název (§ 19 obč. zák.). Neuvede-li žalobce přesně tyto náležitosti, jde o vadu podání resp. návrhu (žaloby). Soud se má pokusit vždy tuto vadu odstranit. Nelze-li jinak, tedy podání žalobci vrátí, aby ve lhůtě mu dané tuto vadu odstranil. Neodstraní-li žalobce tuto vadu, soud žalobu odmítne bez ústního jednání, protože neurčitost v osobě účastníka je vadou, která brání věcnému vyřízení žaloby (§ 45 odst. 3 o. s. ř.).

Od zřejmé vady podání (žaloby) dlužno lišit tyto jiné případy:

1. Označení účastníka v žalobě se jeví na první pohled dostatečným k individualizování žalobce nebo žalovaného, avšak ve skutečnosti tomu tak není, protože za účastníka řízení je v žalobě označena osoba v době dojití žaloby na soud již zemřelá, tedy neexistující. Soud o této skutečnosti neví a nařídí ústní jednání. Obsílku převezme např. syn zemřelého, který má stejné jméno, zaměstnání a bydliště. Teprve při ústním jednání vyjde najevo, že se věc týká zemřelého a nikoliv jeho syna.

2. Žalobce žaluje osobu, kterou nesprávně označí, např. žalovaného označí jako Františka Bitnera, ačkoliv taková osoba na udané adrese neexistuje, nýbrž existuje tam František Pitner.

3. Žalobce žaluje osobu sice označenou správně, ale za daných okolností nedostatečně. Např. žaluje Karla Novotného, dělníka v Brandýse n. L., čp. 75. Na uvedené adrese jsou však dvě osoby stejného jména i zaměstnání, otec a syn.

Je plně v dispozici žalobce, koho chce žalovat. Jen toho, koho žalobce skutečně chce žalovat, můžeme považovat za účastníka řízení. Při tom je ovšem pro určení vůle žalobcovy rozhodným pouze projev vůle žalobcovy, určující žalovaného za účastníka řízení, nikoliv snad sama vůle, která není přímo poznatelná. Přihodil-li se tedy žalobci při projevu vůle omyl v osobě žalovaného (error in persona), označil-li za žalovaného osobu, která není legitimována, je takový omyl žalobcův z tohoto hlediska nerozhodný. Nejde tu o nesprávné resp. nedostatečné označení žalovaného, nýbrž o omyl v osobě.

Vycházíme-li z této úvahy, je nepochybné, že v našem prvním případě byl žalován zemřelý, nikoliv osoba nesprávně nebo nedostatečně označená. Skutečnost, že syn žalovaného přijal žalobu a dostavil se k soudu, neučinila z něj účastníka tohoto řízení. Po vysvětlení věci při ústním jednání nemůže na základě původní žaloby být v řízení pokračováno se synem zemřelého, i kdyby byl jediným dědicem zemřelého žalovaného. To proto, že tu již při zahájení řízení byl nedostatek procesní podmínky, neboť žalovanému chyběla způsobilost být účastníkem řízení, kterýžto nedostatek je neodstranitelný. Nemůže tu

nastat ani změna v osobě žalovaného ze zákona a nelze se synem žalovaného pokračovat ani podle § 80 o. s. ř. jako s právním nástupcem zemřelého, ani nelze tento nedostatek napravit pouhou opravou jména žalovaného, ani nelze provést záměnu žalovaného podle § 415 o. s. ř. Lze tu pouze opravit celou původně podanou žalobu, což ovšem znamená ve své podstatě podání nové žaloby.

Jiný je případ druhý. Tam chtěl žalobce žalovat Františka Pitnera a pouze jej nesprávně označil jako Františka Bitnera. I když si žalobce myslel, že se žalovaný jmenuje Bitner a záměrně označil žalovaného jménem Bitner, nevadí mu tento omyl, protože tu nejde o omyl v osobě žalovaného, nýbrž jen o omyl v jeho označení. Proto tento omyl může žalobce bez dalšího napravit a nepotřebuje k tomu ani souhlasu nebo přivolení soudu.

Od těchto dvou případů se liší případ třetí. Žalobce uvedl žalovaného na prvý pohled dostatečně. Avšak dodatečně se ukázalo, že toto označení není dostatečným, protože na udané adrese jsou dvě osoby stejného jména i zaměstnání, takže je potřebí dalšího rozlišení. Zde se vzhledem k této situaci neví, koho vlastně žalobce chce žalovat. Jde o vadu, kterou musí žalobce na výzvu soudu odstranit tím, že uvede, koho vlastně žaluje. Rozhodná je v tomto případě jen dodatečně projevená vůle žalobcova. Byla-li tedy žaloba doručena jedné z osob, o níž žalobce prohlásí při jednání, že ji žalovat nechtěl a nárok proti ní neuplatňuje, nýbrž že chtěl žalovat druhou osobu stejného jména na stejné adrese, pak osoba, které bylo omylem doručeno, se doručením žaloby a dostavením se k soudu nestala žalovaným a ani se jím stát nemohla. Žalovaným je druhá osoba žalobcem jako žalovaný označená, již je proto třeba žalobu doručit (po jejím bližším označení, např. číslem bytu, označením mladší — starší apod.) a předvolat ji k novému jednání. Náklady, které tímto postupem vznikly tomu, komu byla původně žaloba nesprávně doručena a kdo se dostavil k soudu, musí žalobce této osobě podle anal. § 132 o. s. ř. nahradit, protože vznikly náhodou přihodivší se žalobci, pro kterou byla tato osoba považována omylem za účastníka.

Vidíme tedy, že jde o opravu jen v případě druhém a třetím, kde došlo k nesprávnému označení žalovaného, a nikoliv o omyl v osobě žalovaného (error in persona).

Stejné případy by se ovšem mohly přihodit i na straně žalobce, kdyby např. zmocněnec žalobcův podal žalobu jménem zemřelého zmocnitele v době, kdy již zmocnitel byl mrtev, nebo kdyby se zmýlil v označení žalobce, např. by uvedl nesprávné jméno žalobce jako Bitnera, ačkoliv se žalobce jmenuje Pitner.

Totéž platí i u právnických osob. I zde je rozhodné, koho chtěl žalobce určit jako svého odpůrce. Uvede-li jen nesprávně název právnické osoby, pak dodatečně správné označení názvu právnické osoby není změnou žalované právnické osoby, nýbrž jen opravou jejího názvu. Zejména jsou praktické případy, když

žalobce označil žalovanou právnickou osobu tak, že uvedl její organizačně nižší správu. V takovém případě nelze pochybovat o tom, že žalobce chtěl žalovat právnickou osobu a nikoliv její správu a že označení správy mělo sloužit jen k bližšímu určení, které organizační složky se věc týká. Pochybné by mohly být případy, kde žalobce uvedl jako žalovaného účastníka provozovnu právnické osoby, která nemá právní subjektivitu. Jestliže označení zní tak, že vedle názvu právnické osoby je uvedena i provozovna této právnické osoby, pak nemůže být pochyby o tom, že žalovanou osobou je právnická osoba a že i tu označení provozovna jen blíže určuje složku právnické osoby, jíž se věc týká. Jestliže je uvedena jen provozovna, nelze předpokládat, že by žalobce chtěl záměrně žalovat např. prodejnu místo právnickou osobu. Proto při označování právnických osob jako žalovaných bude namístě, aby soud nepostupoval formalisticky a neodmítal žaloby tam, kde jde jen o nesprávné označení. Jen tam, kde by žalobce setrval přes poučení soudu na tom, aby jako žalovaný vystupovala prodejna nebo jiná nesamostatná hospodářská složka nebo rozpočtová organizace, nezbylo by nic jiného než postupovat podle analogie § 27 o. s. ř.¹⁾

4. Dalším případem, který nelze počítat mezi záměnu subjektu řízení, je upřesnění označení účastníka řízení. Tento případ se liší od opravy označení účastníka řízení tím, že při opravě označení účastníka řízení účastník chce, aby se řízení konalo s určitou osobou, kterou však omylem nebo nějakým jiným nedopatřením nesprávně nebo neúplně označil, kdežto při upřesnění označení účastníka řízení je účastníkem řízení subjekt určitého právního poměru, který však nemůže účastník přesně individualizovat, nýbrž ho může označit jen určitými obecnými znaky.

Nepřesná individualizace účastníka je výjimkou. O. s. ř. totiž v § 43 odst. 1 písm. b) vyžaduje zásadně řádnou individualizaci účastníka řízení. Proto nepřesná individualizace účastníka řízení je přípustná jen tam, kde hmotné právo takovou nepřesnou individualizaci osoby oprávněné nebo zavázané výslovně připouští. Takovou nepřesnou individualizaci osoby účastněné na nějakém právním poměru připouští např. § 61 odst. 2 obč. zák., když nařizuje, aby byl ustanoven opatrovník osobám, které jsou zúčastněny na nějakém právním poměru, ale nejsou známy, dále dětem, které jsou počaty, ale nejsou dosud narozeny, a dále § 519 odst. 2 a § 521 odst. 2 obč. zák., pokud mluví o neznámých dědicích. Zde není známo, která konkrétní osoba je nositelem práv nebo povinností. Je tu sice jisto, že v určitém okamžiku tu nositelé práv a povinností jsou, ale nedá se v tomto okamžiku určit, která konkrétní osoba to je.

Účastníky řízení jsou tedy v tomto případě osoby neznámé, které jsou zastoupeny zákonným zástupcem, opatrovníkem.

¹⁾ Je tu ovšem třeba mít na paměti ustanovení § 7 vl. nař. č. 47/1953 Sb. o státní arbitráži ve znění vl. nař. č. 28/1959 Sb., podle kterého i rozpočtové organizace mohou za určitých podmínek být účastníky soudního řízení.

Jestliže se během řízení stanou neznámé osoby zúčastněné na nějakém právním poměru známými, vstoupí do řízení, aniž tu nastává změna v osobách účastníků řízení ze zákona nebo záměna účastníků rozhodnutím soudu. Tak je tomu např., jestliže se počaté dítě narodilo během řízení živé. Narozené dítě vstoupí do řízení. Narodí-li se počaté dítě mrtvé, ukázalo se dodatečně, že tu není více subjekt způsobilý být účastníkem řízení. Dosud provedené řízení musí být zrušeno a žaloba odmítnuta podle anal. § 27 odst. 2 o. s. ř. Obtížnější se zdá být situace u neznámých nebo nepřítomných dědiců. Neučiní-li tito dědicové ve lhůtě dané jim notářem prohlášení, zda dědictví odmítají nebo ne, má se podle § 519 odst. 2 obč. zák. za to, že zůstavitel žádné takové dědice nezanechal. Platí tu tedy u neznámých dědiců právní domněnka a u nepřítomných dědiců právní fikce, že tu v době smrti zůstavitele nebyli. Nastane-li během řízení tento případ, vstoupí do řízení jiní zákonní dědicové nebo stát. Ani tu však nejde o změnu v osobě účastníka ze zákona nebo o záměnu v osobě účastníka uskutečněnou rozhodnutím soudu. Jde jen o dodatečnou individualizaci účastníka řízení přípustnou podle hmotného práva.

Další případ dodatečné individualizace účastníka tu je tehdy, jestliže dědicové jsou sice známi a přítomní, ale neprošla dosud lhůta jim daná k odmítnutí dědictví (§ 519 odst. 1 obč. zák.). I zde uplatňuje nárok jeho nositel nebo se uplatňuje nárok proti jeho nositeli, přičemž k individualizaci může teprve později dojít. Odmítne-li totiž dědictví, vytváří tu zákon fikci, že se takový dědic smrti zůstavitele nedožil (§ 524 obč. zák.). Na jeho místo nastupují jiní dědicové nebo stát. Byl-li nárok proti takovému dědici uplatněn, lze pouhou individualizací upřesnit žalovaného účastníka jako osobu zavázanou, aniž tu jde o změnu (záměnu) v osobě účastníka řízení.

Konečně o stejný případ jde, jestliže nárok uplatnili dědicové nejistí nebo jestliže byl nárok uplatněn proti takovým dědicům. Nejistými dědici, jak již bylo výše vyloženo, rozumíme dědice, kteří dědictví neodmítli, ale jejichž dědické právo je sporné (§ 331 odst. 2 o. s. ř.) nebo jejichž dědické právo nebylo dosud potvrzeno. Odstraní-li se během řízení spornost resp. nejistota dědického práva, budou nadále účastníky řízení jen dědicové, jejichž dědické právo bylo pravomocně zjištěno, aniž tu je zapotřebí, aby soud usnesením povolil, aby ti, jejichž dědické právo nebylo uznáno a před tím v řízení vystupovali, z řízení vystoupili. I tu jde o dodatečnou individualizaci účastníka řízení určeného jen určitými znaky, nikoliv o změnu v osobě účastníka. Totéž přirozeně platí i v případě, že dědické právo bude potvrzeno jiné osobě, než která původně jako dědic v řízení vystoupila.

Dojde-li však dodatečně ke zrušení usnesení o potvrzení nabytí dědictví, protože se dodatečně zjistilo, že zůstavitel žije nebo bylo-li zrušeno jeho prohlášení za mrtvého (§ 341 o. s. ř.), pak nejde o individualizaci v osobě účastníka řízení zahájeného dědicem, nýbrž tu jde o změnu v osobě účastníka řízení

ze zákona, neboť v těchto případech domněle zemřelý zůstavitel vstoupí bez dalšího do řízení zahájených dědicem nebo proti dědici.

Výslovnou zákonnou úpravu opravy označení účastníka a upřesnění účastníka nemáme. Přípustnost opravy i upřesnění účastníka lze však dovodit jednak z ustanovení § 43 o. s. ř., jednak z ustanovení § 434, že exekuční titul má vždy obsahovat označení oprávněného a zavázaného. Opravu je v první řadě povinen provést žalobce, protože je jeho věcí, aby určil, kdo je v procesu žalobcem nebo žalovaným. Ovšem nejde o výhradné právo žalobcovo. Protože tu nejde o záměnu v subjektech řízení, nýbrž jen o správné označení subjektů žalobcem uvedených a také chtěných, je i soud oprávněn a dokonce i povinen provést opravu nebo upřesnění v označení subjektů řízení sám, jakmile zjistí okolnosti pro takovou opravu nebo upřesnění důležité. To může učinit ovšem jen potud, pokud jde o pouhé označení nepochybného žalobce nebo žalovaného, nikoliv jde-li o určení některého účastníka, ohledně jehož osoby vznikla pochybnost.

Opravu v označení účastníka nelze považovat za zřejmou nesprávnost podobnou chybám v psaní a počtech, jak o nich mluví § 159 odst 1 o. s. ř. Proto není možné takto opravit doručené rozhodnutí, nýbrž je možné opravu navrhnout jen do skončení ústního jednání v první stolici a soud ji může pak nejpozději provést ve vydaném rozhodnutí. Pozdější oprava se může stát jen v řízení oprávněném. Nabylo-li rozhodnutí právní moci, může se oprava stát jen novým rozhodnutím nebo projevem obou účastníků ve veřejné nebo veřejně ověřené listině. K tomuto výkladu je třeba dojít extenzivním výkladem § 435 odst. 1 a 436 odst. 1 o. s. ř. Tato ustanovení vyjadřují obecnou zásadu, že každé doplnění exekučního titulu, podle kterého by jinak nemohla být povolena exekuce ve prospěch nebo proti určité osobě, je třeba vždy provést veřejnou nebo veřejně ověřenou listinou, ve které je prokázáno, že vymáhající věřitel nebo dlužník jsou oprávněnou nebo zavázanou osobou z exekučního titulu.

5. Po vymezení opravy a upřesnění označení účastníka řízení možno teprve přistoupit k vlastnímu zkoumání otázky záměny účastníka řízení, zejména jak k ní dochází.

V § 415 o. s. ř. se praví, že „ukáže-li se za řízení, že žalobu podala osoba, která neměla žalovat, nebo že žaloba byla podána proti osobě, která neměla být žalována, může soud povolit, aby původní žalobce nebo žalovaný z řízení vystoupil a aby ho nahradil pravý žalobce nebo žalovaný”.

Při pouhém doslovném gramatickologickém výkladu tohoto ustanovení by se došlo k závěru, že ustanovení § 415 o. s. ř. upravuje jen dva případy záměny v osobách účastníků řízení, totiž případy, kdy byl v době zahájení řízení nedostatek věcné legitimace buď aktivní nebo pasivní. Avšak již z důvodové zprávy k tomuto ustanovení je zřejmé, že nejde jen o uvedené dva případy záměny v osobě účastníka řízení, nýbrž že do tohoto ustanovení je třeba zahrnout i případ záměny z důvodu následného nedostatku věcné legitimace. Důvodová zpráva totiž praví, že „§ 415 o. s. ř. umožňuje se svolením soudu

záměnu kterékohoiv účastníka třetí osobou vždy, kdykoliv se ukáže, že některý dosavadní účastník není věcně legitimován“. Důvodová zpráva správně na rozdíl od zákona užívá již přítomného času, čímž dává najevo, že vykládá ustanovení § 415 o. s. ř. ve výše uvedeném směru.

Vztahuje se tedy ustanovení § 415 o. s. ř. na tyto případy:

a) Některý z účastníků řízení nebyl věcně legitimován (ať tedy aktivně nebo pasívně) již v okamžiku zahájení řízení. K takovému určení účastníka řízení mohlo dojít omylem žalobce jak v osobě samého žalobce tak, v osobě žalovaného tím, že žalobce považoval sám sebe za oprávněného, ačkoliv oprávněným nebyl, nebo že považoval žalovaného za zavázaného, ačkoliv zavázaným je někdo jiný. Je ovšem také možné, že žalobce předstírá nárok, ačkoliv ví, že tu takový nárok vůbec není. Žalobní právo umožňuje žalobci i podání takové žaloby. Ovšem takové případy nespadají pod ustanovení § 415 o. s. ř., protože tu záměna v osobě žalobce i žalovaného není možná.

Při společných právech a závazcích, je-li splnění nedělitelné, je třeba, aby žalovali všichni oprávnění, nebylo-li ujednáno, že kterýkoliv z věřitelů může žádat celé splnění (§ 245 odst. 1 a § 246 obč. zák.), nebo aby byli žalováni všichni zavázaní (§ 239 obč. zák.). Podá-li žalobu jen některý z oprávněných nebo bude-li podána žaloby jen proti některému ze zavázaných, je tu rovněž nedostatek věcné legitimace na straně žalobce nebo žalovaného.

b) Během řízení mohou strany právního poměru svými právními úkony přivodit změnu v osobě věřitele nebo dlužníka. Tak může žalobce jako věřitel během řízení postoupit svou pohledávku třetí osobě a oznámit postup žalovaného. V tomto případě může postupitel uplatňovat dále pohledávku ve prospěch postupníka, jen souhlasí-li s tím postupník (§ 265 odst. 2 obč. zák.). Nesouhlasí-li s tím postupník, ztrácí postupitel i svou formální aktivní legitimaci. Převezme-li někdo na základě dohody s dlužníkem písemně dluh žalovaného se souhlasem žalobce, nastoupí na místo dlužníka (tzv. privativní intercese). Tím žalovaný ztratil svou pasívní legitimaci.

c) Mohou však nastat i případy, že má žalobce zájem na tom, aby vedle původního žalovaného byl na řízení účasten i další žalovaný. Tak např. převezme-li někdo dluh žalovaného smlouvou s věřitelem bez dohody s dlužníkem, stane se dlužníkem vedle původního dlužníka. Je to případ tzv. kumulativní intercese. Zde žalovaný neztratil svou pasívní legitimaci ke sporu. Tato legitimace se však rozšířila i na jiné osoby. Podobný případ tu bude, jestliže v řízení o náhradu škody žalobce dodatečně zjistí, že další osoba je spoluškůdcem, nebo byl-li žalován jen jeden ze solidárně zavázaných a žalobce chce rozšířit svou žalobu na další solidárně zavázané. Jiný podobný případ tu bude, jestliže žalobce žaloval jednoho ze spoluzavázaných a chce dále na místě nynějšího žalovaného žalovat jiného ze spoluzavázaných.

Jde v těchto případech o záměnu v osobě účastníka nebo o novou žalobu?

Tam, kde původní žalovaný setrvává dále v řízení jako samostatně věcně legitimovaná osoba a má se pouze rozšířit počet osob, na kterých se oprávněný domáhá svého nároku, o záměnu účastníků podle § 415 o. s. ř. pojmově nemůže jít. Zde jde o další samostatné žaloby proti těmto účastníkům, protože nároky proti jednotlivým dalším žalovaným jsou na sobě neodvislé. V tom případě, že žalobce chce dodatečně žalovat jinou osobu ze spoluzavázaných osob, tedy chce-li jen vyměnit žalované, rovněž nejde o záměnu podle § 415 o. s. ř. Zde totiž chybí podmínka, že se výměna děje proto, že dosavadní účastník není věcně legitimován.

Naproti tomu tam, kde uplatnil *nedělitelný* nárok pouze jeden z více spoluoprávněných, nebo tam, kde byl uplatněn společný nedělitelný závazek je vůči některému ze spoluzavázaných, jde o případy nedostatku věcné legitimace. Je-li podle § 415 o. s. ř. možná úplná záměna účastníků tak, že na místo osoby nelegitimované vstoupí osoba legitimovaná (tj. jejíž legitimace se tvrdí), je nutné připustit i částečnou záměnu, která spočívá v tom, že se doplní legitimace na straně některého z účastníků vstupem dalších spoluoprávněných nebo dalších spoluzavázaných osob. Tato částečná záměna plyne z logického argumentu „minus in maiore continetur“.

6. Ustanovení o záměně účastníků řízení na základě povolení soudu je umístěno mezi ustanovení hlavy jedenácté, která pojednává o ostatních věcech občanskoprávních. Jde o zvláštní ustanovení týkající se jen řízení o žalobách, a může proto být ustanovení o záměně účastníků použito jen v řízeních, která se řídí ustanoveními hlavy jedenácté. Znění § 415 o. s. ř. není v tomto směru nijak omezeno. Přesto však nelze ustanovení § 415 o. s. ř. použít ve všech řízeních, kde se postupuje podle hlavy jedenácté.

a) Nelze ho předně použít ani na všechny případy upravené přímo v hlavě jedenácté.

aa) V řízení směnečném a šekovém podle § 423 odst. 1 o. s. ř. může žalobce navrhnout, aby jeho žaloba byla vyřízena platebním rozkazem. Platební rozkaz je soudním rozhodnutím, které se podanými námitkami neruší. Je odložena jen jeho účinnost. V rozsudku, který se po námitkách vydá, soud vysloví, zda se platební rozkaz zrušuje nebo zda se ponechává v platnosti a v jakém rozsahu. Z toho je zřejmé, že po vydání platebního rozkazu, který již upravil práva a povinnosti mezi určitými subjekty, nemůže dojít k záměně v osobách žalobce nebo žalovaného podle § 415 o. s. ř. vůbec. Záměna v osobách účastníků by znamenala změnu platebního rozkazu, což však není možné, když předmětem řízení může být jen otázka účinnosti vydaného platebního rozkazu.

bb) Jinak je tomu ovšem v řízení rozkazním. Překážky, které znemožňují záměnu v osobě účastníků v řízení směnečném a šekovém, tu nemohou mít místa. Na rozdíl od řízení směnečného a šekového včasné podané odpor proti platebnímu rozkazu v řízení rozkazním ruší ze zákona vydaný platební roz-

kaz (srov. § 425 odst. 3 o. s. ř. ve znění zák. č. 46/1959 Sb.). Ovšem i tu je třeba si ujasnit, že záměna v osobě účastníka není po vydání platebního rozkazu vždy možná. Proti platebnímu rozkazu, může odpor podat jen žalovaný. Řádný opravný prostředek, nehledíme-li ke stížnosti do výroku o nákladech řízení, není možný. Záměna v osobě účastníka v době, kdy běží lhůta k podání odporu žalovanému je tedy vyloučena, protože by předpokládala změnu vydaného platebního rozkazu, což není možné. Jde totiž o soudní rozhodnutí, kterým je soud vázán. Může proto záměna v osobě účastníka přicházet v úvahu jen po podání odporu. Po podání odporu, kdy vydaný platební rozkaz je zrušen a kdy nastoupí normální řízení o žalobě, není více překážky, aby soud povolil záměnu v osobě účastníka řízení podle § 415 o. s. ř., jsou-li pro ni dány zákonné podmínky, jako v každém jiném řízení o žalobě v ostatních věcech občanskoprávních.

Od tohoto případu je však třeba přesně rozlišovat případ, kdy žalovaný ve včasném podaném odporu proti vydanému platebnímu rozkazu uplatňuje, že žaloba neměla být proti němu podána. Tento případ nyní upravil § 425 odst. 3, věta druhá o. s. ř. ve znění zák. č. 46/1959 Sb. Podle tohoto ustanovení uvědomí soudce o obsahu tohoto odporu žalobce. Žalobce má buď možnost setrvat na své dosavadní žalobě, což oznámí soudu ve lhůtě, kterou mu soud k tomu určí, a pak se v řízení pokračuje s dosavadním žalovaným. Nebo má možnost ve výše uvedené lhůtě soudu podat návrh, aby byl vydán platební rozkaz proti jiné osobě. Učiní-li žalobce takový návrh, vydá soud bez dalšího nový platební rozkaz proti osobě žalobcem uvedené, která se podáním návrhu žalobcem stává novým žalovaným. V tomto případě tedy nastane změna v osobě žalovaného již dojitím návrhu žalobce na vydání nového platebního rozkazu k soudu. Nejde tedy o záměnu v osobě žalovaného podle § 415 o. s. ř., třebaže sám zákon toto ustanovení v závorce cituje. O záměnu tu jít nemůže, protože se záměna v osobě žalovaného neděje rozhodnutím soudu, nýbrž již podáním návrhu žalobcem u soudu. Proto soud o návrhu žalobce na změnu v osobě žalovaného nerozhoduje, nýbrž k návrhu žalobce *musí* vydat nový platební rozkaz proti novému žalovanému. Proto také ani nezjišťuje, zda dosavadní žalovaný se záměnou souhlasí. Podáním návrhu žalobcem u soudu řízení proti dosavadnímu žalovanému zaniká. Nejde tedy o záměnu v osobě účastníka řízení podle § 415 o. s. ř., nýbrž o *specifický případ v osobě žalovaného ze zákona, který nastane podáním návrhu žalobce u soudu na vydání nového platebního rozkazu proti jinému žalovanému*. Nelze tedy odkazu zákona na § 415 o. s. ř. rozumět jinak, než jen tak, že se tím dává najevo, že se mění žalovaný, což je však zbytečné a jen mýlivé.

b) Ustanovení hlavy jedenácté se užívá v řízení o zjištění otcovství s doplňky uvedenými v hlavě třetí, dílu druhém. Zvláštní povaha tohoto řízení vylučuje, aby ustanovení § 415 o. s. ř. bylo použito ohledně žalobce. Žalobcem tu je dítě nebo matka nebo oba společně (§ 47 odst. 1 zák. o pr. rod.). Podá-li jen některý

z nich žalobu, nemůže být žaloba rozšířena i na druhého žalobce. Tomu vadí ustanovení § 276 odst. 2 o. s. ř., které pouze dovoluje dalšímu oprávněnému, aby do zahájeného řízení vstoupil jako vedlejší účastník. Jinak není myslitelné, že by v těchto případech mohl přicházet v úvahu nedostatek aktivní legitimace v tom smyslu, že by mohl být legitimován někdo jiný než dítě nebo matka. Proto u žalobce případ § 415 o. s. ř. nastat nemůže. Jiná je však věc u žalovaného. Legitimován je muž, který s matkou dítěte obcoval v kritické době (§ 47 odst. 2 o pr. rod.). Vyjde-li však v řízení najevo, že žalovaný není mužem, který s matkou v kritické době obcoval, nýbrž že je to jiný muž, nebo že žalovaný je z otcovství vyloučen, např. krevní zkouškou, je záměna žalovaného podle § 415 o. s. ř. možná.

c) Řízení podle hlavy jedenácté se koná i v řízení o nechráněných nájmech, jestliže byl podán včas odpor proti výpovědi ať soudní nebo mimosoudní nebo proti rozkazu k odevzdání nebo převzetí předmětu nájmu. Avšak v řízení po odporu nelze § 415 použít. Tu je totiž předmětem řízení po podaném odporu soudní rozkaz. Tento rozkaz je soudním rozhodnutím a v řízení se má rozhodnout, zda se rozkaz ponechává v platnosti nebo zda se zrušuje. Platí tu totéž, co bylo řečeno u směnečného a šekového platebního rozkazu.

d) V jiných řízeních než těch, kde se jedná podle hlavy jedenácté, ustanovení § 415 o. s. ř. použít nelze a to ani tehdy, jestliže jsou účastníci k sobě v poměru odpůrců. To zejména platí v řízení o chráněných nájmech, kde by případy obdobné těm, které jsou uvedeny v § 415 o. s. ř., se mohly snadno přihodit. Leč pro analogické použití § 415 o. s. ř. tu není důvodu, když toto ustanovení je speciálním ustanovením určeným jen pro žaloby, takže je nelze povýšit na obecnou zásadu platnou pro všechny případy, kdy účastníci k sobě stojí v poměru odpůrců. Protože však jde o velmi důležitou a praktickou otázku, měla by být možnost záměny účastníků v řízení o chráněných nájmech při nové úpravě výslovně legislativně upravena.

e) Ustanovení § 415 o. s. ř. stanoví pro záměnu účastníků jediný předpoklad, totiž, že soud tuto záměnu povolí. Kdy tak soud může učinit, uvedené ustanovení přímo neříká. Ukazuje na to jen doslov uvedeného ustanovení, kde se říká, že záměnu soud povolí, má-li dosavadní žalobce nebo žalovaný být nahrazen „pravým“ žalobcem nebo žalovaným.

1. Toto ustanovení není přesně formulováno. Mluví-li § 415 o. s. ř. totiž o „pravém“ žalobci nebo o „pravém“ žalovaném, bylo by se možno domnívat, že má na mysli toho, kdo je skutečně aktivně nebo pasívně legitimován. Otázku aktivní nebo pasívní legitimace nelze však řešit mezitímně zvláštním rozhodnutím, nýbrž jen ve spojitosti s věcí samou a podle stavu ke dni vynesení rozhodnutí. Z toho plyne, že usnesení soudu o povolení záměny v osobě účastníka nemůže prejudiciálně řešit otázku aktivní nebo pasívní legitimace.

Kdo je tedy „pravým“ žalobcem nebo „pravým“ žalovaným?

Řízení v ostatních věcech občanskoprávních, které je řízením o žalobách,

je ovládáno zásadou dispoziční. Účastníkem řízení v těchto řízeních je žalobce a žalovaný (§ 411 o. s. ř.) a jím může být jen ten, koho žalobce za účastníka označí. Tedy jen ten, kdo nějaké právo jako žalobce před soudem uplatňuje, a jen ten, proti němuž jako žalovanému žalobce toto právo uplatňuje, může být pravým žalobcem a pravým žalovaným. Otázka, zda tento žalobce je skutečně hmotněprávně oprávněn nebo zda žalovaný je skutečně hmotněprávně zavázán, může být rozřešena teprve v odpovědi soudu na žalobcův návrh, tedy jen v rozhodnutí ve věci samé. Žalobce a žalovaný jsou pojmy procesněprávní. Obrat zákona o pravém žalobci a pravém žalovaném není přesný, protože nepravého žalobce a nepravého žalovaného z hlediska procesněprávního neznáme. Tímto obratem může zákon proto mířit jen do práva hmotného. Obratem o pravém žalobci a pravém žalovaném chtěl zákon zřejmě vyjádřit, že účastník má být nahrazen jen tehdy účastníkem jiným, jestliže tento jiný účastník se jeví v době, kdy soud rozhoduje o navržené záměně, podle obsahu spisů věcně legitimován. Nejeví-li se věcně legitimován, nemá soud záměnu povolit, i kdyby záměnu oba účastníci shodně navrhovali.

2. Ačkoliv § 415 o. s. ř. stanoví pro záměnu v osobách účastníků řízení jen jediný předpoklad, totiž povolení záměny soudem, není tento předpoklad ve skutečnosti jediným předpokladem. Povolení záměny soudem vzhledem k dispoziční zásadě se nemůže stát z úřední povinnosti, nýbrž předpokládá návrh. Tuto myšlenku vyjadřuje důvodová zpráva když praví, že se předpokládá, že dosavadní i nový účastník tuto změnu souhlasně žádají. Tato žádost je návrhem, a proto soud teprve k návrhu může rozhodnout, zda žádanou záměnu povolí nebo nepovolí.

Kdo může návrh na záměnu učinit? Může jej učinit kterýkoliv z účastníků nebo i třetí osoba, která má za to, že je aktivně nebo pasívně legitimována?

a) Ze zásady dispoziční plyne, že roli navrhovatele, tj. žalobce, a roli jeho odpůrce, tedy žalovaného, určuje zásadně žalobce. Odpůrce ani soud nemohou nikomu vnutit roli žalobce.

Je tedy otázkou, zda návrh na záměnu účastníka může podat jen žalobce. Na tuto otázku je třeba odpovědět záporně. Zahájením řízení vznikl mezi žalovaným a žalobcem procesněprávní poměr, který ukládá žalovanému nejen procesněprávní povinnosti, ale dává mu i procesní práva. A jedním z těchto práv, a to právem nejdůležitějším, je, aby založený procesněprávní poměr byl urychleně skončen spravedlivým rozhodnutím, a to pokud je to možné rozhodnutím ve věci samé. Žalovaný má právo se dovědět, zda je povinen splnit na něm požadovaný závazek nebo zda tvrzené právo nebo právní poměr existují. Tohoto jeho práva ho zásadně nemůže žalobce zbavit tím, že navrhne, aby se řízení konalo s jiným žalovaným. Z toho plyne, že návrh žalobcův na záměnu účastníků, a to ať na straně žalobce nebo na straně žalovaného, předpokládá bezpodmínečně souhlas žalovaného.

b) Skutečnost, že žalobce nemůže již sám disponovat tím, kdo bude v zahá-

jeném řízení dále účastníkem řízení, musí mít za následek, že žalovaný jako strana procesněprávního poměru musí mít v tomto směru rovné právo jako žalobce. To je důsledek zásady rovnosti účastníků, která platí v našem procesu. Má-li žalobce právo navrhnout záměnu účastníků, musí mít stejné právo i žalovaný. Samozřejmě za stejných podmínek jaké platí pro žalobce. To znamená, že učiní-li takový návrh žalovaný, je bezpodmínečně k příznivému rozhodnutí soudem nutný souhlas žalobců.

Dospíváme tedy k názoru, že návrh na záměnu účastníků mohou učinit žalobce i žalovaný.

c) Třetí osoby, které se domnívají, že jsou ke sporu legitimovány, takový návrh učinit nemohou. Návrh na záměnu účastníků je procesním úkonem, který má za následek rozhodnutí soudu o tomto návrhu. Procesní úkony, které se týkají procesněprávního poměru, mohou být jen úkony účastníků. Není proto možné, aby návrh na záměnu účastníků činily osoby třetí. Jejich projev v tomto směru nemůže vyvolat povinnost soudu rozhodnout o jejich návrhu.

d) S tím souvisí i otázka, zda takový úkon může učinit i prokurátor?

Podle § 6 odst. 1 o. s. ř. je prokurátor, který vstoupil do řízení, oprávněn ke všem procesním úkonům, které může podle stavu řízení učinit účastník, kromě úkonů dispozitivních. Nemůže proto prokurátor učinit návrh na záměnu účastníků řízení v těch případech, kde vstoupil do řízení podle § 6 odst. 1 o. s. ř. Jestliže prokurátor učinil sám návrh na zahájení řízení podle § 6 odst. 3 o. s. ř., není rovněž bez omezení oprávněn k dispozitivním úkonům, jimiž se nakládá se založeným procesněprávním poměrem mezi žalobcem a žalovaným. V případech § 6 odst. 3 o. s. ř. bude třeba rozlišovat případy, kdy se řízení zahájeného prokurátorem osoba, za kterou prokurátor návrh podal, aktivně účastnila, a případy, kdy se řízení aktivně ještě nezúčastnila. Dovoluje-li totiž zákon prokurátorovi v případě, kde toho vyžaduje ochrana zájmů státu nebo pracujících, aby učinil sám návrh na zahájení řízení za navrhovatele, pak musí být prokurátorovi dovoleno, aby tam, kde se ještě navrhovatel aktivně nezúčastnil řízení, sám učinil též návrh na záměnu účastníka na místě navrhovatele. Přirozeně i zde musí se změnou souhlasit odpůrce navrhovatele. Není však třeba, aby v tomto případě souhlasil i nový navrhovatel (žalobce). V tomto případě jeho souhlasu není třeba, protože návrh za něj činí prokurátor, který k zahájení řízení podle § 6 odst. 3 o. s. ř. rovněž nepotřebuje souhlasu navrhovatelova. Tam však, kde se po zahájení řízení k návrhu prokurátor-navrhovatel činně účastnil již řízení, tam již prokurátor nemůže tento návrh sám učinit. Mohl by jej učinit jen společně s navrhovatelem (žalobcem) nebo s jeho výslovným souhlasem. To proto, že v tomto případě se již navrhovatel ujal svého postavení v řízení a je dále jen on navrhovatelem oprávněným k dispozitivním úkonům, nikoliv již prokurátor. Ten sice může vzít svůj návrh na zahájení řízení zpět, ale jen s tím účinkem, že sám přestává být účastníkem řízení podle § 6 odst. 3 o. s. ř., nikoliv s účinkem pro navrhovatele.

e) Vedlejší účastník nemůže sám disponovat s řízením, tedy ani nemůže navrhnout záměnu účastníků řízení. Tím by nepomáhal účastníku, ke kterému přistoupil k vítězství v projednávané věci, jak to žádá § 416 o. s. ř. To nemůže učinit ani tehdy, má-li postavení nerozlučného společníka v rozepři podle § 418 odst. 3 o. s. ř., neboť nerozlučný společník není oprávněn sám k dispozitivním úkonům, leda s výslovným souhlasem všech nerozlučných společníků (§ 414 odst. 3 o. s. ř.). Proto ani vedlejší účastník s postavením nerozlučného společníka v rozepři nemůže sám učinit návrh na záměnu účastníků; může tak učinit jen s výslovným souhlasem všech nerozlučných společníků.

f) Záměna účastníků řízení je tedy záležitostí všech účastníků řízení. Proto se žádá souhlas odpůrcův.

Z této zásady lze připustit jen jedinou výjimku. Je-li navrhována záměna účastníků proto, že během řízení došlo právním úkonem ke změně v osobě oprávněného nebo zavázaného, např. k postupu pohledávky, nemůže účastník, který skutečnost, že k postupu došlo, doznává, takže tato skutečnost není pochybná, svůj souhlas odepřít jen proto, aby dosáhl pro sebe příznivého rozhodnutí ve věci z důvodu nastalého nedostatku věcné legitimity. Odpírání souhlasu by tu bylo zneužíváním práva.

Z toho plyne závěr, že zásadně je k záměně účastníků třeba souhlasu odpůrce a že návrh účastníka stačí jen tam, kde odepření souhlasu druhého účastníka k podání návrhu na povolení záměny by se jevilo jako zneužití práva za účelem poškození druhého účastníka.

g) Jinak se jeví otázka, zda je též potřebí souhlasu třetí osoby, která má do řízení vstoupit. Řekli jsme, že třetí osoba nemá práva učinit návrh na záměnu dosavadních účastníků, protože toto právo přísluší jen účastníkům řízení. Něco jiného však je, zda může být v řízení pokračováno s třetí osobou bez jejího souhlasu. Důvodová zpráva uvádí, že dosavadní účastník i nový účastník musí tuto záměnu souhlasně žádat. V tomto směru je třeba důvodovou zprávu upřesnit.

Nutno totiž rozlišovat dva případy:

aa) Předně případ, kdy do řízení má vstoupit nový žalobce. V tomto případě je nutné, aby třetí osoba, která má do řízení vstoupit jako nový žalobce, se záměnou výslovně souhlasila. Ani účastníci ani soud nemohou třetí osobě vnutit postavení žalobce v řízení. Takový postup by odporoval zásadě dispoziční, která dává žalobci oprávnění uplatňovat nárok podle svého uvážení. Výjimka platí jen v případě, kde návrh na záměnu učinil podle § 6 odst. 3 o. s. ř. prokurátor, jak bylo výše dovozeno.

bb) Má-li však do řízení vstoupit nový žalovaný, je situace zcela jiná. K zahájení řízení není nikdy souhlasu žalovaného zapotřebí. Není proto potřebí ani souhlasu třetí osoby, která má vstoupit do řízení jako nový žalovaný.

Je tedy důvodová zpráva správná, jen pokud se týče vstupu nového žalobce do dosavadního řízení.

h) Je třeba ještě uvažovat o tom, zda a popř. do kdy je možné návrh na záměnu účastníků vzít zpět a zda je možné odvolat souhlas se záměnou.

Jak návrh na záměnu tak i souhlas se záměnou se týkají věci samé. Nejde však o návrh na zahájení řízení. Proto tu nemůže přicházet v úvahu ustanovení § 73 o. s. ř. Jde o dispozitivní úkony svého druhu, které je možno vzít zpět nebo odvolat, ovšem jen do té doby, než o nich soud rozhodl. Pozdější jejich odvolání je neúčinné.

ch) O otázce, zda je možné navrhnout a povolit záměnu účastníka i ve stoli druhé, bude pojednáno až v oddílu pojednávajícím o účincích, které vyvolává změna účastníků řízení v nejširším smyslu pojmaná. To proto, že odpověď na tuto otázku lze spolehlivě nalézt jen s přihlédnutím k účinkům změny účastníka řízení.

i) Rozhodnutí o povolení záměny účastníka je rozhodnutím, které se netýká věci samé, které má na mysli § 148 o. s. ř. Proto se rozhodnutí děje formou usnesení. Toto usnesení se však netýká pouze vedení rozepře. Je tudíž soud tímto rozhodnutím vázán a je proti němu zásadně přípustná stížnost.

j) Stížnost proti usnesení o záměně jsou zásadně oprávněni podat účastníci a prokurátor (§ 174 a § 196 o. s. ř.).

Záměna znamená, že na místo dosavadního účastníka vstoupí osoba třetí. Povolením záměny se stane třetí osoba buď žalobcem nebo žalovaným. V tomto případě třetí osoba, která se povolením záměny stává žalobcem, je oprávněna k podání stížnosti do tohoto usnesení, protože rozhodnutí o povolení záměny se přímo dotýká jejího práva dispozičního (§ 5 o. s. ř.). Stane-li se třetí osoba žalovaným, rozhodnutí soudu o povolení záměny se jejich práv přímo nedotýká. Třetí osoba totiž nemá práva rozhodovat o tom, zda může být žalována či nikoliv. Jinak třetí osoby nejsou účastníky úseku řízení o povolení záměny, protože se tu nerozhoduje o jejich právech nebo povinnostech. Proto se jim usnesení, kterým se žádaná záměna nepovoluje, nedoporučuje.

Pokud jsme zde uvažovali o oprávnění ke stížnosti, měli jsme na mysli formální legitimaci k podání stížnosti. Tuto legitimaci mají účastníci, prokurátor a třetí osoba, jestliže po povolení záměny se má stát žalobcem.

Máme-li však na mysli věcnou legitimaci ke stížnosti, o které mluví § 179 odst. 1 (§ 196) o. s. ř., pak se ukáže, že věcně oprávněné jsou výše uvedené osoby při povolení záměny jen zcela výjimečně. Věcně oprávněným je účastník jen tehdy, jestliže napadané rozhodnutí vyznělo v jeho neprospěch. To znamená, že oprávný prostředek může podat jen ten, jehož návrhu nebylo vyhověno. Je-li zásadním předpokladem pro povolení záměny v osobě účastníka návrh účastníka a souhlas odpůrce a třetí osoby, která má do řízení vstoupit na místo žalobce, pak, jsou-li tyto předpoklady splněny, nevzniklo rozhodnutí, kterým byla záměna povolena, v neprospěch žádného z účastníků. Proto nemohou mít tyto osoby ani právního zájmu na změně nebo zrušení vydaného rozhodnutí, takže nemají věcné legitimace k podání stížnosti do usnesení povolujícího zámě-

nu podle jejich návrhu, resp. s jejich souhlasem. Jen tehdy, když by soud vydal usnesení o povolení záměny bez návrhu účastníka nebo bez souhlasu odpůrce a třetí osoby, která má vstoupit na místo žalobce, mohou takové osoby podat stížnost proti usnesení o povolení záměny. Tento případ bude praktický jen v těch případech, kde se účastník bránil záměně a jeho bránění se jevílo jako zneužívání práva souhlasu ke škodě svého odpůrce.

k) Třetí osobou, která má vstoupit do řízení, může být pojmově jen osoba rozdílná od účastníků řízení. Třetí osobou může být i vedlejší účastník, který přistoupil k některému účastníku.

Není také vyloučeno, aby vystupující účastník přistoupil k nově vstupujícímu účastníku jako vedlejší účastník, jestliže bude dán právní zájem vystupujícího účastníka na tom, aby nově vstupující účastník v řízení zvítězil. Tak tomu může být např., jestliže se věcná legitimace změnila po zahájení řízení právním úkonem, postupem, a postupitel odpovídá za dobytost pohledávky apod.

III.

ÚČINKY, KTERÉ VYVOLÁVÁ ZMĚNA ÚČASTNÍKA ŘÍZENÍ

A. Změna účastníka řízení je právě tak jako instituce účastníka řízení ryzí institucí procesní. Znamená, že na místo dosavadního účastníka vstupuje do řízení nový účastník. Vstup nového účastníka do zahájeného již řízení nevyvolává vždy stejné účinky procesní i hmotněprávní.

Změna účastníka ze zákona, a to ať samočinná nebo nastalá po určitém procesním úkonu, má zásadně pro nastupujícího účastníka za následek procesní právní nástupnictví. Procesní právní nástupnictví, tzv. procesní sukcese, je tu tehdy, když za dosavadní procesní subjekt (sukcedenta) nastupuje nový procesní subjekt (sukcesor), přičemž dosavadní procesní subjekt vystupuje z procesu a všechna jeho dosavadní práva a povinnosti procesní přecházejí na nový procesní subjekt tak, že proces zůstává jediným a jednotným. To znamená, že sukcedentova procesní práva a povinnosti přecházejí na sukcesora, který proto přejímá proces v tom stavu, v jakém se nacházel v době sukcese.

Procesní právní nástupnictví se projevuje tak, že všechny procesní účinky zahájeného řízení zůstávají zachovány, že se na nich nic nemění. Trvá tedy založená příslušnost a soud nemůže otázku příslušnosti zkoumat ani z úřední povinnosti ani k námitce žalovaného (§ 14 o. s. ř.). Účinek zahájení řízení (litispence) je založen okamžikem zahájení řízení, to je okamžikem, kdy došel soudu návrh na zahájení řízení. Soud může po změně účastníka řízení zkoumat jen otázku existence těch procesních podmínek, které je povinen zkoumat během celého řízení. Může proto zkoumat otázku způsobilosti být účastníkem řízení a otázku procesní způsobilosti nového účastníka, otázku pravomoci apod. Procesní úkony dosavadního účastníka je třeba považovat

za procesní úkony nového účastníka. Dosavadní přednesy i nabídnutí důkazů podržují svou účinnost. Nový účastník má přirozeně právo tyto přednesy svého předchůdce doplnit, opravit i odvolat, právě jako může nabízet další důkazy. Toto právo není ovšem nic specifického pro změnu účastníka, protože i předchůdce, kdyby se řízení dále účastnil, mohl by tak učinit. Dispozitivní úkony dřívějšího účastníka jsou dále účinné a pro nového účastníka stejně závazné, jako byly závazné pro předchůdce. Může proto nový účastník tyto úkony odvolat jen v tom případě, kdyby tak mohl učinit i dřívější účastník. Tvoří tedy zásadně při změně účastníka ze zákona dosavadní řízení s řízením následujícím po nastalé změně jeden celek. Jde o jediné řízení, ve kterém se pouze vyměnili účastníci. Proto se i otázka nákladů řízení posuzuje tak, jakoby k žádné změně nedošlo. Rozhodné tu je, který z účastníků měl nakonec úspěch ve věci, rozhoduje jeho sociální a třídní profil. Za zavinění nebo náhodu, které postihly dřívějšího účastníka a které způsobily odpůrci náklady odpovídá procesní nástupce jako za zavinění vlastní anebo za náhodu jemu se přihodivší.

Osvobození od soudních poplatků a záloh se vždy posuzuje podle osobních poměrů toho, kdo o osvobození žádá. Proto se osvobození povoluje jen určité osobě (ať fyzické nebo právnické) a toto osvobození končí změnou účastníka osvobozeného např. jeho smrtí nebo zánikem právnické osoby, které bylo osvobození povoleno. Nepřechází tedy osvobození od poplatků a záloh na procesního právního nástupce účastníka; nový účastník musí sám žádat o osvobození, jestliže chce takového dosáhnout.

Byl-li osvobozený dřívější účastník zastoupen soudem ustanoveným zástupcem (§ 142 o. s. ř.), pak okamžikem změny, např. smrtí účastníka nebo zánikem právnické osoby, zaniká i zákonné zmocnění udělené úředně stanovenému zástupci a je třeba na dřívějšího účastníka hledět tak, jakoby nebyl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí.

Hmotněprávní účinky spojené se zahájením řízení zůstávají i po změně účastníka řízení zachovány. Posuzuje se tedy promlčení, prekluze i prodlení zavazného podle okamžiku zahájení řízení a nastalá změna účastníka řízení nemá na posuzování těchto účinků vliv. To platí v případech změny účastníka ze zákona, pokud tyto otázky mohou přicházet v úvahu. Platí to tedy nejen při změně nastalé z důvodů univerzální sukcese, ale i v případě změny z důvodu pravomocného zabavení peněžitě pohledávky a platu, odepsání z účtu, zabavení pohledávky ze směnek a jiných cenných papírů, zabavení jiných majetkových práv a nařízení exekuční likvidace. Důvod toho spočívá v tom, že nastalá změna nemá vliv na hmotněprávní poměr, který je předmětem řízení, takže z tohoto hlediska jde o tutéž věc. Výjimku z uvedeného pravidla zde tvoří změna ze zákona nastávající podle § 425 odst. 3 o. s. ř. Jde o zvláštní případ změny ze zákona, ve kterém nenastává procesní sukcese. U této změny je v podstatě podobná situace jako u záměny z důvodu počátečního nedostatku věcné legitimace. Zde nejde o tutéž věc, také nejde o hmotněprávní právní

nástupnictví, a proto nemůže jít ani o procesněprávní nástupnictví. Jde o dvě různé věci, a proto účinky zahájení řízení ohledně druhé věci se nemohou řídit okamžikem dojití návrhu na zahájení řízení (žaloby) k soudu, nýbrž až dojitím návrhu žalobce na vydání nového platebního rozkazu k soudu. Podáním tohoto návrhu žalobcem zaniká řízení ohledně prvního žalovaného, a proto má též nárok na náhradu nákladů, protože k zániku tohoto řízení došlo zaviněním žalobce.

B. Při záměně účastníka není situace jednoznačná. Zde záleží na tom, zda k záměně účastníka došlo z důvodu singulární sukcese nebo zda k ní došlo z důvodu počátečního nedostatku věcné legitimace dosavadního účastníka řízení.

1. Došlo-li k záměně účastníka z důvodu hmotněprávní singulární sukcese, je v dalším řízení uplatňován též nárok resp. závazek pouze s tím rozdílem, že právním úkonem stran se změnil oprávněný nebo zavázaný. V takovém případě hmotněprávní sukcese vyvolává nutně i sukcesi procesní. Dosavadní subjekt rozhodnutím soudu z procesu vystupuje a na jeho místo nastupuje subjekt nový, který dále v řízení pokračuje na místě dosavadního subjektu tak, že dosavadní sukcedentova práva a povinnosti přecházejí na sukcesora. Např. původně uplatněný nárok z důvodu nedoplatku kupní ceny byl za řízení postoupen třetí osobě, která rozhodnutím soudu vstoupí do řízení za současného propuštění dosavadního žalobce. Singulární sukcese zde musí mít za následek procesní sukcesi, protože nadále jde v procesu o nárok z nedoplatku kupní ceny žalovaného právnímu předchůdci žalobce. Skutečnost, že nyní žalobce uplatňuje na něj postoupený nárok na tom nic nemění.

2. Naproti tomu při nedostatku věcné legitimace, který tu je již v okamžiku zahájení řízení, je věc podstatně jiná. Tam nejde o věc, která byla během řízení převedena na jinou osobu, tam jde o zcela jinou věc. Věc, např. nárok na náhradu škody, je tu individualisována nejen právním důvodem, nýbrž též stranami hmotně právního poměru, oprávněným a zavázaným. Jiný právní důvod nebo jiný hmotně právní subjekt znamená vždy, že jde o jinou věc, o jiný nárok nebo závazek. Změna právního důvodu mezi týmiž účastníky proto znamená změnu návrhu, nebo-li uplatnění jiného nároku. Stejně tak i subjektivní změna znamená vždy v takovém případě uplatnění jiného nároku, jinou žalobu. Změní-li se tedy v námi uvedeném příkladu nárok na náhradu škody právní důvod tak, že se nadále požaduje zaplacení z důvodu nedoplatku kupní ceny, jde o jiný nárok. Stejně tak, jestliže se původně nárok na náhradu škody požadoval od osoby A, a později se požaduje od osoby B. Tu nejde o totožnou věc, což je patrné z toho, že zahájení řízení o věci proti A nevádí dalšímu zahájení řízení proti B. Povolí-li tedy soud záměnu žalovaného A za nově žalovaného B, jde nadále o zcela jinou věc samu. Musí proto povolením záměny skončit procesně právní poměr osoby A a vzniknout úplně nový procesně právní poměr osoby B, který je na procesně právním poměru osoby A zcela nezávislý. Tato

naprostá nezávislost těchto procesně právních poměrů na sobě má za následek, že nemůže nastat procesní sukcese, nový účastník nemůže vstoupit v práva dřívějšího účastníka, i když se v zahájeném řízení dále pokračuje. Mezi těmito procesně právními poměry není žádné jiné souvislosti než té, že časově následují za sebou v jediném řízení.

3. Z řečeného plyne, že v případě záměny účastníka z důvodu následného nedostatku věcné legitimace (z důvodu singulární sukcese) nastává zásadně i sukcese procesní, kdežto při počátečním nedostatku věcné legitimace k procesní sukcesi nedochází.

4. Účinky záměny se projevují jednak v poměru k dosavadním účastníkům, kteří z řízení vystupují, jednak k účastníkům, se kterými se po povolené záměně dále v řízení pokračuje.

Účastník, který z řízení vystupuje z důvodu nastalé singulární sukcese, má stejnou posici jako účastník, který byl nahrazen v řízení při změně účastníka ze zákona. Zaniká jeho procesně právní poměr se všemi účinky zahájení řízení. Tento zánik procesně právního poměru nastalý vystoupením dosavadního účastníka z řízení nemá však stejnou povahu jako zánik nastalý zpětvzetím návrhu. Kdežto při zpětvzetí návrhu se má za to, že navrhovatel nikdy takový návrh nepodal, při vystoupení z důvodu následného nedostatku věcné legitimace je naopak předpokladem záměny, že navrhovatel takový návrh podal.

Naproti tomu u účastníka, který z řízení vystupuje z důvodu počátečního nedostatku věcné legitimace, sice povolenou záměnou také nastane zánik jeho procesně právního poměru, ale tento zánik má stejné účinky jako má zpětvzetí návrhu, jemuž soud přiznal účinnost podle § 73 o. s. ř. Má se za to, že návrh ohledně tohoto účastníka podán nebyl. Jaké to má důsledky nákladové, bude rozvedeno níže.

Jde-li při záměně o procesní právní nástupnictví (tedy při následném nedostatku věcné legitimace), jsou účinky záměny, a to jak procesně právní tak i hmotněprávní u účastníků, kteří v řízení pokračují, stejné, jako bylo uvedeno výše při změně účastníků ze zákona.

U záměny, ve které nenastává procesní sukcese, je řízení mezi novým účastníkem a dosavadním účastníkem zahájeno teprve okamžikem povolení záměny, to je okamžikem, kdy bylo usnesení o povolení záměny účastníkům doručeno. V těchto řízeních máme tedy dvojí zahájení řízení. Jednak zahájení řízení podáním návrhu na zahájení řízení (žaloby) u soudu (§ 41 odst. 2 o. s. ř.) mezi původními účastníky, jednak zahájení řízení nastalé doručením usnesení o povolení záměny účastníkům mezi novými účastníky. Tato zvláštní situace je způsobena tím, že jde vlastně o dvě zcela různá řízení spojená v jednom řízení. Soud nemůže znovu zkoumat svou příslušnost z úřední povinnosti, protože rozhodnutím o povolení záměny z důvodu věcné legitimace se pustil do jednání ve věci samé (§ 54 odst. 1 o. s. ř.). Pokud jde o účastníka, musíme rozlišovat:

Vstoupil-li do řízení nový žalobce, nemůže otázku příslušnosti soudu vůbec uvést na přetřes. Souhlas se vstupem do řízení již zahájeného přijal ten soud, který původní řízení zahájil jako soud příslušný pro sebe. Nemůže proto žádat, aby soud takové zahájené řízení snad postoupil jinému soudu, např. soudu sídla právnické osoby podle § 408 o. s. ř. Pokud by tu byly podmínky, mohl by jen navrhnout delegaci jiného soudu. Ani dosavadní žalovaný nemůže po zahájení řízení s novým žalobcem namítat nepříslušnost. Svým souhlasem se záměnou pustil se do jednání ve věci samé již před novým zahájením řízení, a mimo to tímto souhlasem dal jasně najevo, že souhlasí, aby se pokračovalo u toho soudu, u kterého již bylo předchozí řízení zahájeno. Trvá tedy v tomto případě příslušnost podle § 14 o. s. ř.

Jiná je však situace, vstoupí-li do řízení nový žalovaný. Jeho souhlasu k záměně není třeba. Řízení se proti němu zahájí doručením usnesení o povolení záměny do jeho vlastních rukou, a to i proti jeho vůli. Proto může týž při prvním procesním úkonu, který mu přísluší, než se pustí do jednání ve věci samé, namítat nepříslušnost soudu (§ 55 odst. 1 o. s. ř.). Při jiném výkladu by byl nový žalovaný zbaven tohoto svého práva a byla by tak porušena zásada rovnosti účastníků.

Jinak však jsou se zahájením řízení nastalým okamžikem doručení usnesení o povolení záměny účastníkům spojeny jak procesněprávní tak i hmotněprávní účinky spojené se zahájením řízení podle § 41 o. s. ř. Jak otázka litispence, tak i otázka promlčení, prekluze a prodlení se tedy vždy posuzují podle okamžiku doručení usnesení o povolení záměny. O nějaké zpětné účinnosti tohoto zahájení řízení k datu původního zahájení řízení nemůže být řeči, protože jde o dvě zcela různé věci, o rozdílné nároky, které byly uplatněny u soudu v různé době. Prvý nárok byl uplatněn podáním žaloby u soudu, druhý nárok byl uplatněn teprve povolením záměny.¹⁾

Je-li povolena záměna účastníka, jsou tu vlastně dva procesy v jednom řízení. Výsledky prvního procesu zůstávají zachovány pro druhý proces, ve kterém se jich může použít, pokud to odpovídá procesní situaci a pokud jejich

¹⁾ To zřejmě nepochopil *Luděk Mach* ve své již citované glosse: „Může dojít k promlčení práva při záměně účastníků podle § 415 o. s. ř.“, uveřejněné v *Právniku* 1957, str. 745 a násl., když dochází k názoru, že při záměně účastníků zpravidla žalovaný nebude mít možnost úspěšně namítat, že před záměnou, ale po zahájení řízení došlo k promlčení. Nehledíme-li k jím uváděnému prvnímu příkladu, který vůbec není záměnou podle § 415 o. s. ř., nýbrž změnou účastníka ze zákona, a to změnou samočinnou — jde o zánik právnické osoby —, jeho pokus odůvodnit, že při záměně nebude mít zpravidla žalovaný možnost úspěšně namítat, že došlo po zahájení řízení, ale před povolením záměny k promlčení, tvrzením, že je podle § 97 obč. zák. nerozhodné pro promlčení, proti komu byla žaloba žalobcem podána, je naprosto nesprávný. Domáháním se nároku podle § 97 obč. zák. se rozumí jeho uplatnění proti hmotně zavázanému a nikoliv snad proti komukoliv, tedy i proti osobě nezavázané. Při promlčení nezáleží na interní vůli oprávněného domáhat se svého nároku, nýbrž na jejím procesním projevu, to je na podané žalobě. A u ní je pouze rozhodné, proti komu byla tato žaloba podána. Jen je-li podána proti zavázanému, byl nárok řádně uplatněn. Na tom nemůže nic změnit ani povolená záměna účastníka.

výsledek nebyl dalším řízením opraven. Nový účastník není v žádném směru vázán procesními úkony dřívějšího účastníka.

5. Je třeba rozřešit otázku, zda je možné navrhnout a povolit záměnu jen v řízení ve stolici první nebo zda lze tak učinit i v řízení ve druhé stolici.

Proti přípustnosti záměny ve druhé stolici se namítá, že by po připuštění záměny jednal odvolací soud o jiné věci, než o které jednal soud stolice první.²⁾

Správná odpověď na tuto otázku závisí na tom, zda záměna vyvolává procesní právní nástupnictví nebo zda takové procesní právní nástupnictví nevyvolává.

Záměna, kterou soud povolil z důvodu singulární sukcese nastalé během zahájeného řízení, vyvolává procesní právní nástupnictví osoby, která nově do procesu vstupuje. To znamená, že vstupující osoba přejímá práva a povinnosti svého předchůdce, takže zahájení řízení se v tomto případě připíná k okamžiku dojití návrhu na zahájení řízení k soudu. Jde tu o jediné a jednotné řízení, a situace je tu stejná jako u změny účastníka z důvodu universální sukcese. Při této změně účastníka nemůže nastat pochybnost v tom směru, že důvod pro takovou změnu může nastat i během odvolacího řízení (smrt účastníka, zánik právnické osoby atd.). Stejně tak může nastat během odvolacího řízení i případ singulární sukcese. V případě singulární sukcese nepovažujeme subjektivní změnu oprávněného nebo zavázaného za skutečnost, která by měla za následek změnu uplatněného nároku. Proto je tu situace úplně stejná jako při universální sukcesi. Povolením záměny ve druhé stolici nejedná odvolací soud o jiné věci než jednal soud stolice první. Opačný názor, že po povolení záměny jde o jinou věc, by vedl ke zcela neudržitelným důsledkům, které by byly v rozporu s hmotněprávním stavem způsobeným singulární sukcesí.

Jinak tomu je však v případech, kde jde o počáteční nedostatek věcné legitimace. Tam povolením záměny dochází k uplatnění jiné věci než byla uplatňována mezi původními účastníky. Uplatnění této věci je procesně teprve zahájeno okamžikem povolení záměny, tj. tedy doručením povolujícího usnesení účastníkům. Řízení však může být mezi určitými procesními subjekty zahájeno, nejde-li o výjimečný případ procesního právního nástupnictví, jen ve stolici první. Jako nelze podat novou žalobu přímo u odvolacího soudu, tak nelze ani povolením záměny přivodit obdobnou situaci. Proto záměna účastníka podle § 415 o. s. ř. z důvodu nedostatku počáteční věcné legitimace není ve druhé stolici možná.

6. Povolením záměny vystupuje dosavadní účastník z řízení. Tímto vystoupením je pro dosavadního účastníka zahájená věc úplně vyřízena. Vzniká proto otázka, jak má být rozhodnuto o dosud vzniklých nákladech řízení. Tato otázka činí potíže, protože máme co činit se dvěma subjekty, buď na straně žalobce nebo na straně žalovaného, kteří v řízení nestojí vedle sebe jako spo-

²⁾ Srov. Komentář k občanskému soudnímu řádu, II. díl, str. 669.

lečníci v rozepři, nýbrž kteří stojí v řízení za sebou. Jeden vystupuje v jedné části řízení, druhý v druhé části téhož řízení. Pro tento případ nemáme výslovného ustanovení zákona o nákladech řízení, ale ani ustanovení o nákladech řízení obsažená v dílu sedmém v první části o. s. ř. s takovou situací zřejmě nepočítají.

Musíme tu rozlišovat jednak případy singulární sukcese za řízení, jednak případy počátečního nedostatku legitimace některého účastníka.

a) Nastal-li případ záměny z důvodu singulární sukcese, pak se nám jeví otázka nákladů takto:

Ať vystoupil žalobce nebo žalovaný z řízení, pokračuje nový účastník na jejich místě, protože po povolení záměny uplatňuje žalobce obsahově stejný nárok a jde proto o jediné a jednotné řízení. Konečný výsledek podle rozhodnutí ve věci samé zde bude rozhodný i pro řešení otázky nákladů řízení. Zvítězí-li žalobce nebo žalovaný, má nárok na náklady řízení bez ohledu na to, zda jde o účastníky dosavadního nebo o účastníka nového. Vypořádání se stran nákladů mezi původním a novým účastníkem je jejich vnitřní záležitostí, je věcí jejich dohody při hmotněprávní změně.

V těchto případech tedy není a nemůže být vystoupení některého z účastníků z řízení důvodem pro samostatné rozhodování o nákladech řízení vystoupivšího účastníka podle § 137 o. s. ř.

b) Vystoupí-li z řízení žalobce nebo žalovaný z důvodu počátečního nedostatku legitimace, je zřejmé, že žalobce nesprávně žaloval buď proto, že si osoboval legitimaci, kterou neměl, nebo tvrdil legitimaci žalovaného, ačkoliiv týž nebyl legitimován. Žalobce s tvrzeným svým nárokem v tomto úseku řízení vždy podlehl, i když nedošlo dosud k rozhodnutí ve věci samé. Usnesením soudu, kterým se připouští záměna v osobě účastníka řízení a vystoupením dosavadního účastníka z řízení, je pro dosavadní účastníky věc zcela vyřízena. Věc je tu podobná zpětyzetí návrhu. Proto je žalobce, který tuto situaci způsobil tím, že podal žalobu, povinen nahradit žalovanému všechny dosavadní náklady řízení.

Je ovšem možné, aby soud při rozhodování o nákladech při záměně účastníků použil i ustanovení § 130 o. s. ř. a aby uložil žalovanému, aby nesl bez nároku na náhradu své dosavadní náklady, jsou-li tu důvody zvláštního zřetele hodné. Zde bude možno plně použít třídního hlediska.

I při záměně účastníků je samozřejmě možné použít § 132 o. s. ř. všude tam, kde vznikly náklady dosavadního řízení náhodou, která se přihodila žalovanému, nebo které vznikly dokonce jeho vinou. V tomto případě je možné snížit o tyto náklady náhradu nákladů, které má zaplatit žalobce žalovanému, nebyly-li ovšem přiznány samostatným usnesením.

Pokud jde o osvobození od soudních poplatků a záloh a ustanovení zástupce, platí tu totéž, co bylo řečeno výše.

РЕЗЮМЕ

О перемене стороны в гражданском процессе говорим тогда, когда вместо прежней стороны вступит в процесс другое лицо в качестве новой стороны. Эта перемена возможна логически только в процессе, возбужденном по ходатайству стороны, но не в процессе, возбужденном по инициативе суда.

Гражданский процессуальный кодекс не урегулировал вопроса о перемене в общей форме. Он содержит только несколько специальных постановлений. В результате этого возникают значительные сомнения, отражающиеся не только в скромной литературе, опубликованной у нас до сего времени по этому вопросу, но и в особенности в практике.

Эта работа касается только перемены стороны в производстве по постановлению решения по существу дела, где лежит центр тяжести всего вопроса. Перемена стороны в производстве по принудительному взысканию будет посвящена самостоятельная статья.

В работе рассматриваются прежде всего случаи, когда перемена стороны имеет место, далее как эта перемена происходит и, наконец, какие последствия влечет за собой такая перемена как с процессуальной, так и материально-правовой точек зрения.

В первом разделе мотивируется то положение, что перемена стороны в производстве по постановлению решения по существу может иметь место как по основаниям материального права, так и по основаниям процессуального права. Согласно материальному праву основанием для перемены стороны являются случаи универсального правопреемства и случаи ему подобные и могут быть основанием для перемены стороны случаи преемства в отдельном правоотношении. В чисто личных правоотношениях, которые в результате смерти управомоченного или обязанного принципиально прекращаются, перемена стороны происходит только в совершенно исключительных случаях там, где закон это допускает. Это имеет место в производстве о недействительности брака, при установлении отцовства, при оспаривании отцовства ген. ральным прокурором, в производстве об установлении наличия или отсутствия брака, в отношении авторских прав и в отношении прав, вытекающих из закона об изобретениях, открытиях и рационализаторских предложениях. Согласно процессуальному праву перемена стороны может произойти в случае недостатка материально-правовой легитимации, в случае вошедшего в законную силу ареста денежного требования и заработной платы, в случае принудительного исполнения в форме списания со счета, ареста требований по векселям и другим ценным бумагам, в случае ареста других имущественных прав и в случае предписания принудительной ликвидации.

Во втором разделе указывается, что перемена стороны происходит или прямо на основании закона, или на основании решения суда. Перемена на основании закона происходит или автоматически, или только после совершения процессуального действия управомоченного лица, но конечно без какого бы то ни было постановления решения суда о допустимости перемены.

а) Прямо на основании закона автоматически происходит перемена в следующих случаях:

В случае смерти стороны в имущественно-правовых делах, в случае смерти сторон в делах пенсионного обеспечения, в случае прекращения существования юридического лица в имущественно-правовых делах, если был установлен правопреемник юридического лица, прекратившего свое существование, в случае конфискации имущества или вещи, в случае вошедшего в законную силу ареста денежного требования или заработной платы, если во время производства, возбужденного взыскателем против субдолжника, принудительное исполнение было отменено, при тех же условиях в случае принудительного исполнения в форме списания со счета, в случае принудительного взыскания в форме ареста требования по векселю или по другой ценной бумаге и при принудительном взыскании, обращении на другие имущественные права, и, наконец, при отмене принудительной ликвидации, если ликвидатор перед этим возбудил процесс от имени ликвидационной массы.

б) Прямо на основании закона, но после процессуального действия управомоченного лица, перемена происходит в следующих случаях:

В случае недействительности брака, если один из супругов умер, в случае установления отцовства, если истец или ответчик умер, в случае оспаривания отцовства генеральным прокурором, если все легитимированные лица умерли, в случае определения наличия или отсутствия брака, если один из супругов умер, в случае личных авторских прав, если автор умер, в случае личных прав, вытекающих из закона об изобретениях, открытиях и рационализаторских предложениях, если управомоченный умер, в приказном производстве, если по состоявшемуся отзыве истца сделал заявление о выдаче судебного приказа против другого лица, в случае ареста денежного требования или заработной платы, если еще до этого было возбуждено производство по ходатайству должника, при тех же условиях в случае принудительного взыскания в форме ареста денежного требования по векселям и другим ценным бумагам и в случае принудительного взыскания, обращенного на другие имущественные права, и, наконец, в случае принудительной ликвидации, если производство было возбуждено до предписания принудительной ликвидации по ходатайству должника.

в) Перемена стороны на основании решения суда имеет место, если налицо недостаток активной или пассивной материально-правовой легитимации, а именно, или недостаток, имевшийся налицо еще при возбуждении производства, или недостаток легитимации, наступивший в течение производства как последствие преемства в отдельном правоотношении. Эту перемену стороны, разрешенную решением суда, называем заменой.

Замену следует отличать от одного только исправления названия стороны, которое имеет место в случае, когда сторона ошиблась в обозначении стороны производства. Далее следует отличать замену от уточнения стороны, которое имеет место в случаях, когда согласно материальному праву стороной в процессе является субъект определенного правоотношения, которого нельзя точно индивидуализировать, если этот субъект дополнительно станет определенным, например неизвестные лица, участвующие в правоотношении, станут известными.

Замена возможна только в производстве согласно главе одиннадцатой второй части ГПК. Однако даже во всех случаях согласно указанной главе замена не является возможной. Она невозможна в вексельном и чековом производстве. Далее она невозможна в самом приказном производстве, т. е. с момента издания судебного приказа до его отмены во время поданным отзывом. Однако после отмены судебного приказа замена возможна. В производствах, производимых согласно главе одиннадцатой, замена возможна только в производстве по установлению отцовства в отношении ответчика; она невозможна в производстве по неохраемым арендам, так как здесь речь идет уже о том, остается ли изданный приказ в силе, или он отменяется.

Замену возможно разрешить по ходатайству истца или ответчика. Но условием разрешения замены является согласие противной стороны. Согласия стороны не требуется только в случае, когда приобретение согласия означало бы злоупотребление правом. Согласие третьего лица необходимо только в случае, когда оно должно вступить в процесс в качестве истца. Прокурор может сделать предложение о замене, если подал заявление о возбуждении процесса согласно ч. 3 § 6 ГПК. В таком случае согласие истца и ответчика необходимо только в случае, если они принимают активное участие в процессе. Однако согласия третьего лица здесь ни в каком случае не требуется, а именно даже тогда, когда оно должно стать истцом. Подобный участник не имеет права ходатайствовать о замене; если он занимает положение нераздельного соучастника, он может возбудить ходатайство только с прямого согласия всех нераздельных соучастников.

Решение о замене принимается в форме определения, подлежащего обжалованию. Формально легитимированы для обжалования стороны и прокурор; в случае разрешения замены — и новый истец. Однако при разрешении замены стороны и новый истец будут в ма-

териально-правовом отношении легитимированы только в исключительных случаях, а именно в случаях, когда для разрешения замены согласие противной стороны не требуется.

В третьем разделе излагаются последствия перемены стороны в наиболее широком смысле. Перемена согласно закону принципиально имеет своим последствием процессуально-правовое преемство, так что последствия, связанные с возбуждением процесса, а именно как материально-правовые, так и процессуально-правовые, сохраняются и в отношении нового участника. Процесс в данном случае является всегда единственным и единым. Таким образом, поскольку в таком случае выбывает сторона из процесса, например, лицо, против которого обращено принудительное взыскание, в производстве по иску к субдолжнику, его процессуально-правовое отношение, правда, прекращается, но не так, как если бы оно никогда в отношении его не возникло, а только так, что на его место вступает взыскатель.

Исключение составляет перемена ответчика согласно ч. 3 § 425 ГПК, где процессуально-правовое преемство не имеет места.

Замена стороны влечет за собой такие же последствия, как перемена стороны по закону, только при замене на основании преемства в отдельном правоотношении. Дело в том, что только в этом случае имеет место процессуальное правопреемство. В остальных случаях замены процессуальное правопреемство места не имеет. Это значит, что у выбывающего субъекта его выбытие из процесса влечет за собой такие же последствия, какие имеет снятие ходатайства о возбуждении процесса. У прежней и новой стороны разрешение замены означает предъявление нового права в прежнем производстве вместо прежнего права между другими сторонами. Поэтому последствия возбуждения процесса в этом случае возникают только с момента разрешения замены. По этим соображениям замену в таком случае возможно разрешить только в первой инстанции, тогда как замену на основании преемства в отдельном правоотношении, которое причиняет процессуальное правопреемство, возможно разрешить и во второй инстанции.

Вопрос об издержках производства очень прост в случае, когда замена вызывает процессуальное правопреемство. Здесь вопрос об издержках решается так же, как при перемене стороны по закону, то есть в соответствии с окончательными результатами дела. В случаях же, когда замена не вызывает процессуального правопреемства, вопрос об издержках выбывающей стороны необходимо решить на момент его выбытия из процесса, а у других сторон — в соответствии с результатами процесса по существу, по аналогии с § 134 ГПК.

ZUSAMMENFASSUNG

Von dem Wechsel des Beteiligten (der Partei) im zivilrechtlichen Verfahren sprechen wir dann, wenn an die Stelle des bisherigen Beteiligten während des Verfahrens eine andere Person als neuer Beteiligter eintritt. Diese Veränderung der Subjekte ist begrifflich nur in auf Antrag eingeleiteten Verfahren möglich, nicht aber in Verfahren, welche aus Amtspflicht eingeleitet wurden.

Die Zivilprozeßordnung hat die Frage des Wechsels der Beteiligten nicht allgemein geregelt. Sie enthält nur einige spezielle Bestimmungen. Hierdurch werden ernste Zweifel hervorgerufen, welche sowohl in der über diese Frage veröffentlichten Literatur als auch insbesondere in der Praxis zutage treten.

Diese Arbeit befaßt sich hauptsächlich mit dem Wechsel von Beteiligten im Erkenntnisverfahren, wo der Schwerpunkt der ganzen Problematik liegt. Der Wechsel von Beteiligten im Exekutionsverfahren wird in einem selbständigen Aufsatz untersucht werden.

Die Studie befaßt sich in erster Linie mit der Frage, wann der Wechsel eines Beteiligten zustandekommt, weiters wie der Subjektwechsel zustandekommt, und schließlich, was für prozeßrechtliche und materialrechtliche Auswirkungen durch ihn hervorgerufen werden.

In dem ersten Abschnitt der Studie wird gezeigt, daß es im Erkenntnisverfahren zum Wechsel eines Beteiligten sowohl aus materiellrechtlichen als auch aus prozeßrechtlichen Gründen kommen kann. Nach materiellem Recht sind Gründe zum Wechsel von Beteiligten die Universal sukzession und ihr ähnliche Fälle, gegebenenfalls auch Fälle singulärer Nachfolgerschaft. In rein persönlichen Rechtsverhältnissen, welche grundsätzlich mit dem Tode des Berechtigten oder Verpflichteten untergehen, tritt der Wechsel von Beteiligten nur ganz ausnahmsweise ein, und zwar nur dort, wo es das Gesetz ausdrücklich zuläßt. Dies ist der Fall im Verfahren wegen der Nichtigkeit der Ehe, wegen Feststellung der Vaterschaft, wegen Anfechtung der Vaterschaft durch den Generalprokurator, im Verfahren wegen Feststellung des Bestehens oder Nichtbestehens der Ehe, bei Verfahren wegen Autorenanrechten und wegen Ansprüchen nach dem Gesetz über Erfindungen, Entdeckungen und Verbesserungsvorschläge. Nach dem Prozeßrecht kann der Wechsel eines Beteiligten bei Mangel an sachlicher Prozeßlegitimation, bei rechtskräftiger Pfändung einer Geldforderung oder des Gehalts, bei der Exekution durch Abschreibung von einem Konto, bei der Pfändung von Forderungen auf Grund von Wechseln oder anderen Wertpapieren, bei der Pfändung anderer Vermögensrechte und bei Anordnung einer Exekutionsliquidation eintreten.

Im zweiten Abschnitt der Studie wird gezeigt, daß der Wechsel eines Beteiligten entweder direkt aus dem Gesetze oder auf Grund gerichtlicher Entscheidung eintritt. Der Wechsel des Beteiligten aus dem Gesetz tritt entweder von selbst ein, oder erst nach einer Prozeßhandlung der berechtigten Person, jedoch ohne jedwede Entscheidung des Gerichts über die Zulässigkeit des Subjektwechsels.

a) Direkt aus dem Gesetz tritt der Wechsel eines Prozeßbeteiligten in folgenden Fällen von selbst ein:

Bei dem Tode eines Beteiligten in vormögensrechtlichen Sachen, beim Tode eines Beteiligten in Sozialversicherungsangelegenheiten, beim Untergang einer juristischen Person, wenn der Rechtsnachfolger dieser Person bestimmt ist, beim Verfall des Vermögens oder einer Sache, bei rechtskräftiger Pfändung einer Geldforderung oder des Gehalts, wenn während des vom eintreibenden Gläubiger gegen den Unterschuldner eingeleiteten Verfahrens die Exekution aufgehoben wurde, unter denselben Bedingungen bei der Exekution durch Abschreibung von einem Konto, bei der Exekution durch Pfändung einer Forderung aus einem Wechsel oder einem anderen Wertpapier, weiters bei der Exekution auf andere Vermögensrechte, und schließlich bei Aufhebung der Exekutionsliquidation, wenn der Verwalter der Maße schon vorher das Verfahren für die Liquidationsmaße eingeleitet hatte.

b) Direkt aus dem Gesetz, jedoch erst auf Grund einer Prozeßhandlung der berechtigten Person, tritt der Wechsel eines Beteiligten in folgenden Fällen ein:

Bei Ungültigkeit der Ehe, wenn einer der Gatten gestorben ist, bei Feststellung der Vaterschaft, wenn der Kläger oder der Verklagte gestorben ist, bei Anfechtung der Vaterschaft durch den Generalprokurator, bei persönlichen Autorenrechten, wenn der Autor gestorben ist, bei persönlichen Rechten, welche aus dem Gesetz über Erfindungen, Entdeckungen und Verbesserungsvorschläge entspringen, wenn der Berechtigte gestorben ist, im Befehlsverfahren, wenn der Kläger nachdem Einwendungen vorgelegt worden waren, die Herausgabe des Zahlungsauftrags gegen eine andere Person beantragt, bei Pfändung von Geldforderungen oder von Gehältern, wenn schon vorher das Verfahren auf Antrag des Schuldners eingeleitet worden war, unter denselben Bedingungen bei der Exekution durch Pfändung von Geldforderungen aus Wechseln oder anderen Wertpapieren, bei der Exekution auf andere Vermögensrechte, und schließlich bei Exekutionsliquidierung in Verfahren, welche vor der Anordnung der Exekutionsliquidierung eingeleitet worden waren.

c) Auf Grund gerichtlicher Entscheidung kommt es zum Wechsel der Beteiligten, wenn ein Mangel an aktiver oder passiver Legitimation besteht. (Dieser Mangel konnte entweder schon bei Einleitung des Verfahrens da sein, oder erst während des Verfahrens infolge Singularsektion eintreten.) Diesen Wechsel des Beteiligten auf Grund gerichtlicher Entscheidung nennen wir Austausch.

Den Austausch muß man von der bloßen Berichtigung der Bezeichnung des Beteiligten unterscheiden, die dann stattfindet, wenn ein Beteiligter sich in der Bezeichnung einer am Prozeß beteiligten Person geirrt hat. Weiters ist der Austausch von der genaueren Bestimmung des Beteiligten zu unterscheiden, die in jenen Fällen eintritt, wo gemäß den Bestimmungen des materiellen Rechtes das Subjekt eines bestimmten Rechtsverhältnisses Beteiligter an dem Verfahren ist, dieses Subjekt aber nicht genau individualisiert werden konnte und wenn diese Person erst später bestimmt wird; z. B. unbekannte Personen, welche an einem Rechtsverhältnis teilhaben, werden erst nachträglich bekannt.

Der Austausch ist nur in Verfahren nach dem elften Kapitel des zweiten Teils der Zivilprozeßordnung zulässig. Aber auch hier nicht in jedem Falle. Der Austausch ist im Wechsel- und Scheckverfahren nicht zulässig. Weiters ist er nicht möglich im eigentlichen Befehlsverfahren, d. h. in der Zwischenzeit zwischen der Herausgabe des Zahlungsbefehls und dessen Aufhebung durch rechtzeitig vorgelegten Widerspruch. Nach der Aufhebung des Zahlungsbefehls ist der Austausch jedoch möglich. In Verfahren, in welchen nach dem elften Kapitel vorgegangen wird, ist der Austausch nur in Verfahren wegen Feststellung der Vaterschaft auf Seiten des Verklagten möglich; er ist nicht zulässig in Verfahren wegen nicht geschützter Mietverhältnisse, weil hier nur darüber verhandelt wird, ob der herausgegebene Befehl in Gültigkeit bleibt, oder ob er aufgehoben wird.

Der Austausch kann sowohl auf Antrag des Klägers als auch auf Antrag des Verklagten bewilligt werden. Es ist jedoch Bedingung für die Bewilligung des Austauschs, daß der Gegner des Antragsstellers hierzu seine Zustimmung gibt. Die Zustimmung des Beteiligten ist nur dann nicht erforderlich, wenn ihre Einholung einen Mißbrauch des Rechtes bedeuten würde. Die Zustimmung einer dritten Person ist dann nötig, wenn diese als Kläger eintreten soll. Der Prokurator kann den Austauschsantrag stellen, wenn er den Antrag zur Einleitung des Verfahrens nach § 6, Absatz 3 der Zivilprozeßordnung gestellt hatte. In diesem Falle ist die Zustimmung des Klägers oder des Verklagten nur dann erforderlich, wenn er sich schon aktiv am Verfahren beteiligt hat. Die Zustimmung einer dritten Person ist hier niemals erforderlich, und zwar nicht einmal dann, wenn sie zum neuen Kläger werden soll. Ein Nebenintervenient ist nicht berechtigt den Austauschsantrag zu stellen; wenn die Beteiligten die Stellung untrennbarer Prozeßgenossen haben, kann der Antrag nur bei ausdrücklicher Zustimmung aller untrennbaren Prozeßgenossen gestellt werden.

Die Entscheidung über den Austausch wird in Form eines Beschlusses gefällt, gegen den Beschwerde zulässig ist. Formell sind zur Beschwerde die Beteiligten und der Prokurator berechtigt. Wenn es sich um die Bewilligung eines Austausches handelt, auch der neue Kläger. Sachlich werden jedoch bei der Bewilligung des Austauschs die Beteiligten und der neue Kläger nur ausnahmsweise zur Beschwerde berechtigt sein, und zwar nur in den Fällen, wenn zur Austauschbewilligung die Zustimmung des Gegners nicht erforderlich ist.

Im dritten Abschnitt werden die Auswirkungen des Wechsels des Beteiligten besprochen. Der Wechsel eines Beteiligten ex lege bewirkt grundsätzlich die prozeßrechtliche Nachfolgerschaft, so daß sowohl die materiellrechtlichen als auch die prozeßrechtlichen Wirkungen, welche mit der Einleitung des Verfahrens verbunden sind, auch für den neuen Beteiligten bestehen bleiben. Der Prozeß ist hier immer ein einheitliches Ganzes. Wenn in diesem Falle ein Beteiligter aus dem Verfahren austritt (z. B. der Exekut als Kläger im Prozeß betreffend der Klage gegen den Unterschuldner), endet zwar seine rechtliche Beziehung zu dem Ver-

fahren, jedoch nicht in der Weise, als hätte sie nie bestanden, sondern nur so, daß an seine Stelle der betreibende Gläubiger tritt.

Eine Ausnahme bildet der Wechsel des Verklagten nach § 425, Absatz 3 der Zivilprozeßordnung, wo keine prozeßrechtliche Nachfolgerschaft eintritt.

Der Austausch des Beteiligten ruft dieselben Rechtsfolgen wie der Wechsel des Beteiligten ex lege nur im Falle von Singularsukzession hervor, denn nur in diesem Falle handelt es sich hier um prozeßrechtliche Nachfolgerschaft. In den übrigen Fällen kommt keine prozeßrechtliche Sukzession zustande. Für die austretenden Subjekte hat also der Austritt dieselbe Wirkung wie die Zurücknahme des Antrags zur Einleitung des Verfahrens. Für den bisherigen und den neuen Beteiligten bedeutet die Bewilligung des Austauschs die Erhebung eines neuen Anspruchs im bisherigen Verfahren an Stelle des bisherigen Anspruchs zwischen anderen Beteiligten. Aus diesem Grunde entstehen die Wirkungen des eingeleiteten Verfahrens erst nach der Bewilligung des Austauschs. Es kann darum auch der Austausch in einem solchen Falle nur in erster Instanz bewilligt werden, wogegen der Austausch wegen Singularsukzession, welche die prozeßrechtliche Nachfolgerschaft zur Folge hat, auch in der zweiten Instanz bewilligt werden kann.

Die Frage der Prozeßkosten ist einfach in den Fällen, wo der Austausch des Beteiligten die prozeßrechtliche Nachfolgerschaft bewirkt. Hier wird die Kostenfrage in derselben Weise gelöst, wie beim Beteiligtenwechsel ex lege, nämlich nach dem Endergebnis der Rechtsache. In den Fällen aber, wo der Austausch keine prozeßrechtliche Sukzession bewirkt, muß die Kostenfrage für den austretenden Beteiligten nach dem Zeitpunkt seines Austritts aus dem Verfahren beurteilt werden. Bei den übrigen Beteiligten ist die Kostenfrage nach dem Ergebnis des Verfahrens in der Sache selbst im Sinne des § 134 der Zivilprozeßordnung per analogiam zu beurteilen.

Der Austausch kann sowohl auf Antrag des Klägers als auch auf Antrag des Beklagten bewilligt werden. Es ist jedoch Bedingung für die Bewilligung des Austauschs, daß der Gegner des Antragstellers hierzu seine Zustimmung gibt. Die Zustimmung des Beteiligten ist nur dann nicht erforderlich, wenn ihre Erhebung einen Mißbrauch des Rechts bedeuten würde. Die Zustimmung einer dritten Person ist dann nötig, wenn diese als Kläger eintreten soll. Der Prokurator kann den Austausch nur bewilligen, wenn er sich schon aktiv am Verfahren beteiligt hat. Die Zustimmung einer dritten Person ist hier niemals erforderlich, und zwar nicht einmal, wenn sie zum neuen Kläger werden soll. Ein Nebenintervenient ist nicht berechtigt, den Austausch zu stellen; wenn die Beteiligten die Stellung untereinander prozeßrechtlich haben, kann der Antrag nur bei mündlicher Zustimmung aller unternehmenden Prozeßpersonen gestellt werden.

Die Entscheidung über den Austausch wird in Form eines Beschlusses gefällt, gegen den Beschwerde zulässig ist. Formell sind zur Beschwerde die Beteiligten und der Prokurator berechtigt. Wenn es sich um die Bewilligung eines Austausches handelt, auch der neue Kläger. Sachlich werden jedoch bei der Bewilligung des Austauschs die Beteiligten und der neue Kläger nur ausnahmsweise zur Beschwerde berechtigt sein, und zwar nur in den Fällen, wenn zum Austauschbewilligung die Zustimmung des Gegners nicht erforderlich ist. In dritten Akten werden die Auswirkungen des Wechsels des Beteiligten besprochen. Der Wechsel eines Beteiligten ex lege bewirkt grundsätzlich die prozeßrechtliche Nachfolgerschaft, so daß sowohl die materielle als auch die prozeßrechtliche Wirkung davon wie mit der Fortführung des Verfahrens verbunden sind, auch in den neuen Beteiligten der nicht Beteiligten. Der Prozeß ist hier immer ein einheitliches Ganzes. Wenn in diesem Falle ein Beteiligter aus dem Verfahren austritt (z. B. der Exekut als Kläger im Prozeß betreffend der Klage gegen den Unterhalt), endet zwar seine rechtliche Beziehung zum Verfahren, aber die Klage gegen den Unterhalt wird weitergeführt.

VLIV SOUDNÍHO ŘÍZENÍ NA BĚH PROMLČECÍ DOBY

ВЛИЯНИЕ СУДОПРОИЗВОДСТВА НА ТЕЧЕНИЕ ДАВНОСТНОГО СРОКА

DIE WIRKUNG DES GERICHTSVERFAHRENS AUF DEN LAUF DER VERJÄHRUNGSRISTEN

ZDENĚK ČEŠKA

V každém právním odvětví najdeme řadu institutů, s nimiž se praxe setkává zřídka, ale na druhé straně též nemenší řadu těch, jejichž používání je v praxi na denním pořádku. Mezi takové právní instituty, z nichž netřeba oklepávat prach, patří v občanském právu promlčení pohledávek. Námitka promlčení je také nejčastější námitkou proti žalobě. Není proto divu, že právní úpravě promlčení pohledávek je věnována nemalá pozornost a že promlčení je častým námětem teoretických pojednání. Přes podrobnou úpravu nemůže zákon samozřejmě dát jednoznačnou odpověď na všechny otázky, které nadhodí život, protože vývoj praxe je vždy mnohem pestřejší a bohatší, než jak to mohou právní předpisy vůbec předvídat. Proto ani dosavadní úprava promlčení nezůstala bez problémů, které byla nucena řešit judikatura a kterými se zabývá i poměrně bohatá literatura.¹⁾

Všechny dosavadní úvahy o promlčení vycházely z platného právního stavu a zabývaly se řešením otázek vznikajících v souvislosti s promlčením *de lege lata*. Je však již patrné čas uvažovat o úpravě promlčení též *de lege ferenda*. Tento článek má být takovou úvahou, i když si autor zdaleka neklade za úkol vyčerpat všechny otázky s promlčením spjaté. Článek má poukázat jen na to, jak ovlivňuje soudní řízení běh promlčecí doby. Institut promlčení je totiž jedním z mnoha důkazů o tom, že se občanské právo a občanský proces vzájemně doplňují tak, až je možné přirovnat je ke spojitým nádobám.

Právní úprava promlčení, jak ji provedl platný občanský zákoník, je v každém směru krokem vpřed proti úpravě promlčení v občanském zákoníku z r. 1811. Je jednodušší a srozumitelnější, přičemž ji jako klad lze přičíst také náležité zkrácení promlčecích lhůt. Diskuse, která se zejména v poslední době,

¹⁾ Srov. např.: *V. Knapp*: Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku, ČSAV 1955, str. 297 a násl.; *V. Kizlinková*: Některé sporné otázky týkající se promlčení; Socialistická zákonost 1956, str. 10 a násl., 69 a násl.; *J. Hrdlička*: Přerušení a stavení promlčecí doby stanovené v § 98 obč. zák.; Socialistická zákonost 1959, str. 462 a násl.; *J. Kabát*: K přerušení a spočívání promlčecí doby stanovené v § 98 obč. zák.; Socialistická zákonost 1960, str. 261 a násl.; *J. Turek*: K problematice přerušení promlčení podle § 98 obč. zák.; Socialistická zákonost 1960, str. 265; *Ž. Kratochvíl*: K otázce přerušení promlčení podle § 98 obč. zák.; Socialistická zákonost 1960, str. 427 a násl.; *Š. Luby*: Občiansky zákonník v zrkadle súdnej praxe; Právnické štúdie 1960, str. 327 a násl.

kdy dobíhají *prodloužené promlčecí lhůty* započaté 1. ledna 1951, rozvinula, však ukazuje, že ani zvolená úprava promlčení není bez mezer a že by zde neškodila určitá vylepšení. Uvažuje-li se o nové úpravě promlčení, neznamená to ovšem, že by se jeho dosavadní úprava zlikvidovala. Naopak nová zákonná úprava promlčení by musela navázat na vše, co se v praxi osvědčilo, ale měla by navíc přinést nová řešení tam, kde praxe dosud tápala a tápe.

I.

Jedním z požadavků socialistické zákonnosti na úseku občanského práva je dosažení jistoty v právních vztazích. Je proto nutné, aby v občanskoprávních předpisech byla obsažena ustanovení, kladoucí si za úkol odstranit právní nejistotu pokud se někdy vyskytne.

O právní nejistotě můžeme mluvit též tam, kde oprávněná osoba po delší dobu nevykonává své právo. Takové právo, s jehož výkonem oprávněný prodlévá, se stává při nejmenším pochybným. Proto se v občanských zákonících objevují zpravidla ustanovení omezující či likvidující možnost uplatnění takových práv, která nebyla vykonána v době zákonem stanovené. Vychází se tu často z domněnky, že uvedená práva patrně časem zanikla, i když by důkaz jejich zániku mohl působit potíže.¹⁾ Není také správné, aby povinný (dlužník) byl prakticky stále v nebezpečí, že oprávněný (věřitel) proti němu uplatní své právo žalobou. Přitom pak nelze zapomínat ani na to, že soudu či jinému rozhodujícímu orgánu působí dokazování ve sporech, jejichž předmětem jsou práva a povinnosti z právních vztahů staršího data, v praxi téměř vždy potíže.²⁾

Nejjednodušším způsobem odstranění nejistoty a pochybnosti dlouhotrvajících práv by bylo prohlásit v zákoně, že práva, která nebyla po stanovenou dobu vykonána, zanikají. Šlo by tu o tzv. prekluzi, ke které by vždy rozhodující orgán musil přihlížet z úřední povinnosti. Kdyby snad dlužník něco plnil na prekludovaný dluh, byl by věřitel povinen vrátit mu takové plnění, protože jím byl bezdůvodně obohacen. Dlužník zde totiž plnil něco, k čemuž již nebyl zavázán.

Prekluzi zvolil náš právní řád pro oblast hospodářských vztahů mezi organizacemi socialistického sektoru, kde má naprostá jistota v právních vztazích zvláště důležitý význam proto, že plánovaná činnost jednotlivých organizací na sebe vzájemně navazuje a právní nejistota by mohla řádný chod této činnosti někdy i vážně narušit. Proto stanoví § 82 zák. č. 69/1958 Sb., že „práva ze závazkových poměrů mezi organizacemi zanikají, nebyla-li uplatněna ve stanovené lhůtě u arbitráže nebo u soudu“.

¹⁾ Srov. Učebnice občanského a rodinného práva, 2. vydání, díl I., str. 255; V. Kizlinková: Některé sporné otázky týkající se promlčení; Socialistická zákonost 1956, str. 10.

²⁾ V. Knapp: Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku, ČSAV 1955, str. 297; J. Turek: K problematice přerušení promlčení podle § 98 obč. zák.; Socialistická zákonost 1960, str. 265.

V oblasti majetkových vztahů mezi občany navzájem nebo mezi občany a socialistickými organizacemi by se však striktní stanovení zániku práv, byť i dlouho neuplatňovaných, nesetkalo asi s příznivým ohlasem a nebylo by patrně považováno za spravedlivé. Lépe tu vyhovuje vžitě již jen omezení možnosti uplatnit práva, která nebyla po zákonem stanovenou dobu vykonána. Právo samo při takové úpravě nezaniká, a proto plní-li dlužník, ať již vědomě či nevědomky na promlčený dluh, nemůže se domáhat takového plnění nazpět. Právní důvod plnění zde byl a ani uplynutím doby neodpadl.

Dosavadní rozdílná právní úprava, tj. prekluze práv v hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi a promlčení práv ve vztazích mezi občany a organizacemi jakož i mezi občany navzájem vyhovuje a není důvodu, aby byla sjednocována, jak to činí např. občanský zákoník Maďarské lidové republiky v §§ 324—327 a jak je to podle čl. 15 návrhu zásad občanských zákoníků SSSR a svazových republik předpokládáno i pro sovětské právo.

II.

Tento článek si neklade za úkol zabývat se otázkou zániku (prekluze) práv, ale jen otázkou jejich promlčení.

Názory na právní povahu promlčení nejsou jednotné. Tak např. občanský zákoník z roku 1811, který platil v českých zemích až do 1. ledna 1951, hovoří v § 1451 o promlčení jako o „ztrátě“¹⁾ práva, jež nebylo vykonáno po čas zákonem vyměřený, přestože v § 1501 zakazuje soudu přihlížet k promlčení, neuplatní-li je strana námitkou. Mohlo-li by se tedy vůbec hovořit o ztrátě práva, pak to byla ztráta práva jen podmíněná, vázaná na to, zda uplatní druhá strana promlčení námitkou či nikoli.

Proto je správnější, že se náš občanský zákoník definici promlčení vůbec vyhnul. Učebnice občanského a rodinného práva pak správně uvádí, že promlčení „nezpůsobuje zánik práva, nýbrž jen to, že oprávněný se nemůže s úspěchem domoci svého práva, jestliže se druhá strana promlčení dovolá.“²⁾ To znamená, že promlčené právo trvá dále; povinnost odpovídající promlčenému právu dostává však povahu tzv. naturální obligace.

Nutno tu poznamenat, že i když promlčení znamená pro oprávněného jen omezení možnosti domoci se svého práva, promlčuje se samo toto subjektivní právo. Není proto přesné hovořit o „žalobním promlčení“, jak to činí občanský zákoník RSFSR (čl. 44 a násl.). Právo na podání žaloby se totiž v tomto případě nepromlčuje a ani promlčet nemůže. Promlčení bývá zjištěno soudem autoritativně až během řízení, tj. po podání žaloby. Soud také pro promlčení žalobu neodmítá, ale zamítá, tzn. že nevyhovuje žalobě nikoli pro její nepřipust-

¹⁾ V návrhu subkomitétu pro revizi občanského zákoníku pro Československou republiku — všeobecná část (referent *dr. Jan Krémář*) se hovoří přímo o „zániku“ práva.

²⁾ Učebnice občanského a rodinného práva, 2. vydání, díl I., Orbis, Praha 1955, str. 255; srov. i *V. Knapp*: cit. Splnění závazků, str. 298—301.

nost, nýbrž pro její bezdůvodnost. To pak platí nejen v případě, že se k promlčení přihlíží na základě námitky, ale i v případě, že se k němu přihlíží z úřední povinnosti, jako je tomu např. v sovětském právu.

V našem právu pak ostatně nelze o „žalobním promlčení“ hovořit už také proto, že se oprávněný může domáhat svého práva nejen žalobou, ale také jinými prostředky (§ 97 obč. zák.). Tím ovšem nemá být řečeno, že žaloba nebude nejčastějším způsobem uplatnění nároku.

III.

Chce-li oprávněný zabránit, aby se jeho právo promlčelo a aby se povinný promlčení dovolal, musí se ještě před uplynutím promlčecí doby uvedeného práva domáhat. Nestačí tu však snad jen upomínka adresovaná dlužníkovi. Jde o zvláště kvalifikované domáhání se nároku buď žalobou u soudu anebo „jinými úkony, které vedou k uspokojení nároku či jeho určení mocí úřední“ (§ 97 obč. zák.). Vedle žaloby přichází tu tedy v úvahu uplatnění nároku zejména námitkou započtení vznesenou proti žalobě v soudním řízení, návrhem na povolení exekuce, uplatněním nároku před rozhodci a v pracovních věcech, jež vypočítává § 405 a) o. s. ř., také uplatněním nároku u rozhodčího orgánu na závodě.

Neuplatní-li oprávněný své právo u příslušného orgánu včas, tj. před uplynutím promlčecí doby, jeho právo se promlčí.

Následky promlčení mohou být různé.

Tak podle sovětského práva, které přikazuje soudu přihlížet k promlčení z úřední povinnosti, bude znamenat promlčení práva bez ohledu na to, zda bylo promlčení namítnuto či nikoli, že soud zamítne žalobu, kterou se žalobce domáhal ochrany svého práva. Kdyby to soud neučinil, byl by to důvod oprávněného prostředku.

Podle československého práva dává uplynutí promlčecí doby do ruky povinného zbraň bránit se proti uplatnění promlčeného práva námitkou promlčení. Teprve na základě této námitky soud či jiný příslušný orgán k promlčení přihlédne a žalobu zamítne. Není-li však promlčení namítnuto, počíná si soud, jako by právo promlčeno nebylo.

Naše úprava je tedy složitější než úprava sovětská. Praxe však ukazuje, že nejde vlastně o nijak veliký rozdíl. Podle § 7 o. s. ř. dává totiž soud pracujícím potřebný návod k provedení jejich úkonů u soudu, poučuje je o právních následcích spojených s těmito úkony nebo s jejich opomenutím a dbá všestranně o to, aby pro nedostatek všeobecného nebo právnického vzdělání neutrpěli újmu na svých právech. Soud tedy dává účastníkům vysvětlení, které úkony a jak by měli nebo mohli podle zákona provést a které by jim za dané situace byly na prospěch.¹⁾ Poučovací povinnost soudu upravenou v § 7 o. s. ř. je

¹⁾ Komentář k občanskému soudnímu řádu, díl I, Orbis, Praha 1957, str. 126.

pak nutno vykládat co možná nejšíře, protože to je významný prostředek k zajištění rovného postavení účastníků před soudem. Vztahuje se proto poučovací povinnost nepochybně i na námitku promlčení. Poučí-li pak soud účastníka o možnosti namítnout promlčení, zůstane patrně jen teoretickým případ, kdy by žalovaný přes poučení ze strany soudu odmítl námitku promlčení učinit.

Nabízí se proto úvaha, zda by naše úprava promlčení neměla být vůbec změněna ve smyslu úpravy sovětské a zda by nebylo jednodušší i u nás přihlížet k promlčení práva věřitelova z úřední povinnosti.

Samo zákonné vyjádření zmíněné zásady by snad bylo jednodušší, avšak její důsledky by se projevíly nepříznivě v činnosti soudů i jiných rozhodujících orgánů, jejichž odpovědnost při posuzování, zda je právo věřitelovo promlčeno, by se značně zvýšila. To by snad nehrálo takovou roli v řízení nalézacím, ale těžko by to bylo lze připustit v řízení exekucním. Zde by totiž bylo nutné přihlížet k promlčení věřitelova práva z úřední povinnosti hned při povolování exekuce, které provádí soudce nebo soudní tajemník bez ústního jednání a bez slyšení dlužníka. Kdyby se pak již při povolování exekuce mělo zkoumat, zda nedošlo k promlčení věřitelova práva, musil by soud patrně slyšet i dlužníka a je otázka, zda by tu nemělo být zavedeno senátní ústní jednání, protože by šlo o posuzování sporných okolností. To by však bylo v rozporu s požadavkem rychlosti a jednoduchosti exekucního řízení vedeného na základě exekucního titulu, kterým byl nárok věřitelův bezpečně zjištěn.¹⁾ Ani po povolení exekuce nelze však na exekucním soudu požadovat, aby z úřední povinnosti sledoval, zda nedošlo k promlčení věřitelova práva např. proto, že věřitel nepokračuje náležitě v exekucním vymáhání svého nároku.

Zdá se proto nejvhodnějším řešením, aby dosavadní úprava vázící právní následky promlčení na podmínku, že se dlužník promlčení dovolá, byla zachována. Dlužník má řadu možností, kterými může promlčení věřitelova práva uplatnit. Jednou z nich je námitka promlčení vznesená proti žalobě, jinou zase uplatnění promlčení v námitkách proti exekuci atd.

Tam ovšem, kde se dlužník sám promlčení nedovolá, ať již o promlčení věřitelova práva věděl či nevěděl, soud ani jiný orgán k promlčení nepřihlídně. Uvedená úprava je též v souladu se skutečností, že promlčené právo existuje dále. Promlčením práva dochází totiž jen k té změně, že dlužník má možnost dosáhnout, aby domáhání se promlčeného práva skončilo pro věřitele bezúspěšně. Nebylo by správné nutit soud či jiný rozhodující orgán v každém případě přihlížet z úřední povinnosti k promlčení, a dokonce snad tam, kde si toho dlužník vyhýbající se úmyslně plnění svých závazků nezaslouží.

Naproti tomu tam, kde by hrozila pracujícimu pro neznalost ustanovení o promlčení újma, bude na soudu či jiném rozhodujícím orgánu, aby občana o právu namítnout promlčení náležitě poučil. To by platilo jistě i v případech, že

¹⁾ Zanikl-li tento nárok po vzniku exekucního titulu nebo došlo-li k jeho promlčení, ubrání se dlužník exekuci podáním námitek proti ní podle § 441 o. s. ř.

by se promlčení nedovolávala socialistická organizace, ač by se ho dovolat mohla.

Měla by se tedy zásada povinného poučování občanů a organizací o jejich právech, zejména též o právu namítnout promlčení, stát společnou zásadou pro činnost všech orgánů rozhodujících občanskoprávní záležitosti. Zatím je tato zásada přímo vyjádřena, a to ještě toliko pokud jde o poučování „pracujících“, jen v § 7 o. s. ř. a platí tedy pouze pro činnost soudů. Nelze si však dobře představit, že by podobnou povinnost neměl také např. rozhodčí orgán na závodě projednávající některé pracovní věci.

Bude třeba více působit na soudy a ostatní orgány rozhodující občanskoprávní věci, aby důsledně plnily svou poučovací povinnost a zejména aby z tohoto hlediska sledovaly, zda není právo před nimi uplatňované promlčeno. Nutno tu však přiznat, že již dnes řada soudců takového zkoumání z vlastní iniciativy provádí.

Přesto však je správné, aby hlavní iniciativa při dovolávání se promlčení připadala i nadále dlužníkům, jejichž prvořadým zájmem je, aby sami sledovali, zda právo proti nim uplatněné není promlčeno. Kdyby snad soud opomenul dlužníka poučit o právu namítnout promlčení, těžko by to mohl dlužník uplatňovat v oprávněm prostředku jako vadu řízení, která měla za následek nesprávné rozhodnutí ve věci samé (§ 184 o. s. ř.). Soud tu totiž právem přiznal existující, třeba promlčený nárok, když námitka promlčení nebyla učiněna.

Účastníka řízení lze ovšem o možnosti námítky promlčení jen poučit a nikoli jej k podání takové námítky donucovat. Kdyby snad přes poučení ze strany soudu či jiného rozhodujícího orgánu promlčení účastník nenamítal, kterýžto případ zůstane, jak bylo již výše uvedeno, patrně jen teoretickým, k promlčení přihlédnout nelze.

Aby zabránil námitce promlčení, musí tedy věřitel své právo uplatnit u soudu či jiného příslušného orgánu v promlčecí době. Naskytá se tu otázka, zda by nebylo možné tam, kde věřitel z omluvitelného důvodu promlčecí lhůtu zmeškal, ve výjimečných případech dát soudu či jinému rozhodujícímu orgánu možnost promlčení prominout. Takovouto možnost obsahuje citovaný již čl. 15 návrhu zásad občanských zákoníků SSSR a svazových republik a přimlouvá se za ni nepřímou i J. Hrdlička¹⁾ uvádějící jako příklad možnosti nepřihlédnout k promlčení pohledávky z trestných činů proti majetku v socialistickém vlastnictví, k jejichž promlčení došlo třeba tím, že se dlužník úmyslně vyhýbal jejich vymození a které by po uplynutí promlčecí doby byl schopen uspokojit.

Možnost prominutí promlčení soudem či jiným rozhodujícím orgánem by učinila úpravu promlčení nepochybně pružnější, ale na druhé straně by byla do značné míry v rozporu s požadavkem odstranění nejistoty a pochybnosti

¹⁾ J. Hrdlička: cit. Přerušení a stavení promlčecí doby stanovené v § 98 obč. zák.: Socialistická zákonnost 1959, str. 469; srov. i Z. Kratochvíl: cit. K otázce přerušení promlčení podle § 98 obč. zák.; Socialistická zákonnost 1960, str. 427.

u práv, která trvají dlouhou dobu, tedy s jedním z hlavních cílů sledovaných ustanoveními o promlčení.

IV.

Domáhá-li se oprávněný svého práva v promlčecí době a pokračuje náležitě v soudním řízení, pak podle § 97 obč. zák. neskončí promlčení, pokud řízení trvá. Zákon by mohl být terminologicky ještě jasnější a mohl by přímo mluvit o domáhání se nároku u *soudu*, protože na domáhání se nároku jinou cestou je pamatováno ve druhé větě ustanovení § 97 obč. zák.

Právě v ustanovení § 97 obč. zák. se projevuje nejlépe vliv soudního řízení na promlčení a na běh promlčecí doby. K tomu, aby se vyvaroval oprávněný projití promlčecí doby a jeho následků, musí podat návrh na zahájení řízení, a to zpravidla žalobu, protože půjde v drtivé většině případů o řízení podle XI. hlavy druhé části o. s. ř. (tzv. ostatní věci občanskoprávní). Skutečnost, že promlčecí doba nedoběhne do svého konce dříve, než skončí řízení, je jedním z nejvýznamnějších hmotněprávních účinků podání návrhu na zahájení řízení.¹⁾

Nelze tu dost dobře mluvit o stavení promlčecí doby podáním návrhu na zahájení řízení, ale tím méně také o přetržení promlčecí doby.²⁾ Pojem „stavení“ totiž předpokládá, že se na určitou dobu běh nějaké lhůty zastavil a že její zbytek doběhne po odpadnutí překážky, která se tu nerušenému běhu lhůty postavila do cesty. Přetržení promlčecí lhůty pak vždy znamená, že po odpadnutí překážky nebo následkem jiné skutečnosti začne běžet promlčecí doba nová.

Podáním návrhu na zahájení řízení se běh promlčecí lhůty nezastavuje. Ta plyne dále, avšak nemůže skončit, dokud trvá řízení. Doběhla-li by tedy promlčecí lhůta za normálních okolností v den, kdy řízení ještě trvá, prodlužuje se vlivem podání návrhu až do dne, kdy skončí řízení. Doběhne-li však promlčecí lhůta až poté, když řízení už skončilo a o právu nebylo věcně rozhodnuto, nemělo řízení na běh promlčecí lhůty žádný vliv a lhůta se během něho nezastavila.³⁾

Meritorně může být řízení ukončeno buď tak, že soud právo zcela či zčásti oprávněnému přizná, nebo že vysloví jeho úplnou či dílčí neexistenci.

Přizná-li soud právo svým rozhodnutím, dochází dnem, kdy toto rozhodnutí nabude právní moci, k přetržení promlčecí lhůty, která po dobu trvání řízení nepřestala běžet a nemohla skončit. Dnem následujícím po dni, kdy rozhodnutí soudu nabude právní moci, počíná běžet promlčecí doba nová (§ 98 obč. zák.).

¹⁾ Učebnice občanského práva procesního, Orbis, Praha 1955, str. 142.

²⁾ Učebnice občanského a rodinného práva, 2. vydání, díl I, str. 261 tu chybně mluví o přerušení promlčení, na což právem poukazuje V. Kizlinková v článku Některé sporné otázky týkající se promlčení; Socialistická zákonost 1956, str. 72.

³⁾ Srov. J. Hrdlička: Přerušení a stavení promlčecí doby stanovené v § 98 obč. zák.; Socialistická zákonost 1959, str. 463.

Určí-li pak soud rozhodnutím, jež nabude právní moci, že právo uplatněné v návrhu na zahájení řízení neexistuje, netřeba už nadále hovořit o lhůtě dané pro promlčení tohoto neexistujícího práva.

Soudní řízení může však skončit také jiným způsobem než rozhodnutím ve věci samé nebo smírem, který i z hlediska promlčení má účinky pravomocného soudního rozhodnutí, jestliže jej soud schválil (§ 165 o. s. ř.). Může dojít k zastavení řízení, ke zrušení řízení nebo k jeho zániku. K zastavení řízení dochází např. tehdy, přizná-li soud účinnost zpětvzetí návrhu (§ 73 o. s. ř.), v řízení o rozvod a neplatnost manželství pak jestliže jeden z manželů zemře dříve, než se rozhodnutí stane pravomocným (§§ 238 a 241 o. s. ř.), v řízení o některých nárocích z pracovněprávního poměru, jestliže se účastníci během soudního řízení podrobí dobrovolně rozhodnutí rozhodčího orgánu, proti kterému podali původně námitky (§ 405 b odst. 2 o. s. ř.) atd. Ke zrušení řízení dojde např. tehdy, nemůže-li být odstraněn nedostatek procesní způsobilosti či uplynula-li marně lhůta k jeho odstranění (§ 27 odst. 2 o. s. ř.), ukáže-li se, že věc nepatří do pravomoci československých soudů, že mělo soudnímu řízení předcházet řízení jiné nebo že už o téže věci bylo vydáno soudní rozhodnutí, které nabylo právní moci, anebo že se v téže věci u téhož nebo jiného soudu vede řízení jiné (§ 57 odst. 1 o. s. ř.) apod. K zániku řízení dojde, ponechají-li je účastníci v klidu a do jednoho roku nepodají návrh na pokračování v řízení (§ 421 odst. 3 o. s. ř.). Ve všech zmíněných případech řízení končí, přestože v něm nedošlo k vydání meritorního rozhodnutí. Protože tu řízení neskončilo rozhodnutím ve věci samé ani soudním smírem, může být tentýž návrh na zahájení řízení, kterým byl dán podnět k zahájení zastaveného, zrušeného či zaniklého řízení, podán kdykoli znovu. Je tedy možné podat jej třeba druhý den po pravomocném zastavení či zrušení řízení anebo po jeho zániku. Novému řízení v téže věci nevádí překážka věci pravomocně rozhodnuté, protože ta věc pravomocně rozhodnuta prostě nebyla.

Jestliže by normálně doběhla promlčecí lhůta za trvání řízení, ale vzhledem k tomu, že bylo právo včas u soudu uplatněno, nemůže skončit, dokud řízení trvá, doběhne tato lhůta dnem, kdy je řízení pravomocně zastaveno či zrušeno, anebo kdy zanikne. Jestliže však promlčecí lhůta do zastavení, zrušení nebo zániku řízení ještě nedoběhla, může být právo uplatněno znovu s následky uvedenými v § 97 obč. zák. Bude-li právo uplatněno u soudu znovu, neskončí promlčecí doba, pokud bude nové řízení trvat.

A stejně tak jako neovlivnilo běh promlčecí doby řízení, které bylo zastaveno, zrušeno, či které zaniklo, neovlivní běh promlčecí lhůty ani odmítnutí návrhu na zahájení řízení, třeba pro nedostatek formálních náležitostí (§ 45 o. s. ř.). Od podání do odmítnutí návrhu nemůže promlčecí lhůta doběhnout. Doběhla-li by normálně v mezidobí, ale nemůže skončit, protože byl podán návrh na zahájení řízení, ukončí se její běh odmítnutím návrhu. Jestliže promlčecí lhůta v době odmítnutí návrhu ještě neskončila, může být fakticky prodlou-

žena novým návrhem podaným ještě před definitivním promlčením práva.

K tomu, aby se zabránilo promlčení práva, nemusí však sloužit vždy jen včasné podání návrhu na zahájení řízení u soudu, nýbrž také uplatnění práva u jiného orgánu, který je oprávněn o jeho existenci či neexistenci rozhodovat. Tak např. jistě stačí k tomu, aby se zabránilo proběhnutí promlčecí lhůty, uplatnění nároku na náhradu škody v trestním řízení (§ 41 tr. ř.) nebo uplatnění nároku z pracovněprávního poměru uvedeného v § 405 a o. s. ř. u rozhodčího orgánu. Totéž platí pro uplatnění nároku před rozhodci, byla-li mezi stranami uzavřena rozhodčí smlouva či alespoň rozhodčí doložka (§ 648 o. s. ř.).

Ani v uvedených případech se právo nepromlčí, dokud bude řízení trvat.

Třeba ještě objasnit, co se rozumí trváním řízení. Řízení u soudu trvá do té doby, než je pravomocně zastaveno či zrušeno, než zanikne anebo než je návrh na zahájení řízení odmítnut. To jsou však výjimečné případy jeho skončení. Zpravidla končí řízení rozhodnutím ve věci samé nebo uzavřením smíru. Nutno tu však mít na paměti, že rozhodnutí soudu první stolice může být ještě napadeno oprávněným prostředkem, a pokračovat u soudu druhé stolice. Protože řízení v téže věci u soudu první i druhé stolice tvoří jeden celek a navazuje na sebe, je možné z toho vyvodit jediný závěr, a to že promlčecí lhůta neskončí, dokud trvá řízení nejen u soudu první, ale i druhé stolice. Právo se tedy nepromlčí, dokud není ve věci pravomocně rozhodnuto.

Sluší se zmínit v této souvislosti i o vlivu mimořádných opravných prostředků na promlčení práv. Mimořádné opravné prostředky se podávají do rozhodnutí, která již nabyla právní moci. Jestliže však v důsledku stížnosti pro porušení zákona nebo obnovy řízení bylo vadné rozhodnutí zrušeno, vrací se celý případ do stavu, jaký tu byl před vydáním zrušeného rozhodnutí, a povinná strana se nemůže dovolat toho, že před podáním mimořádného opravného prostředku již proběhla promlčecí lhůta.

O trvání řízení nutno mluvit i tehdy, když soud vysloví svou nepříslušnost a postoupí podle § 56 odst. 1 o. s. ř. návrh na zahájení řízení příslušnému soudu. Hmotněprávní účinky podání návrhu včetně účinku uvedeného v § 97 obč. zák. zůstávají tu podle § 58 o. s. ř. zachovány stejně tak jako v případech, kdy dokonce soud odmítl návrh na zahájení řízení pro nedostatek své pravomoci (§ 57 odst. 1 o. s. ř.), avšak postoupil návrh orgánu, jehož pravomoc je pro konkrétní případ dána, anebo jestliže u tohoto orgánu byl návrh znovu uplatněn do 30 dnů od právní moci odmítnutí návrhu (§ 58 o. s. ř.). Tak tomu bude např. tam, kde odmítne soud žalobu proto, že mělo před soudním řízením proběhnout řízení u rozhodčího orgánu uvedeného v § 405 a o. s. ř.

Řízení trvá také tehdy, jestliže byl nárok uplatněn podle § 41 tr. ř. v tzv. adhesním řízením, avšak soud projednávající trestní věc odkázal poškozeného,

aby se domáhal náhrady v občanském soudním řízení a poškozený to bez zbytečného odkladu udělá.

Stejně tak mluvíme o trvání řízení tam, kde skončilo řízení před rozhodčím orgánem podle § 405 o. s. ř. a bezvýsledně, a v důsledku námitek zaměstnavatele či zaměstnance proti rozhodnutí rozhodčího orgánu byl případ postoupen soudu, aby jej projednal jako žalobu.

Řízení před rozhodci končí doručením nálezů nebo uzavřením smíru. Jak smír před rozhodci uzavřený a stranami podepsaný, tak doručené nálezy rozhodců mají účinky pravomocného soudního rozhodnutí. Nález rozhodců může však být soudem prohlášen za neúčinný na základě žaloby podle § 652 o. s. ř. Bude-li se po prohlášení rozhodčího nálezů za neúčinný v řízení před rozhodci pokračovat (některé straně byla odňata možnost zúčastnit se řízení a řádně věc projednat), nemohla v mezidobí skončit promlčecí lhůta. Na tento případ nutno z hlediska promlčení práv rovněž pohlížet tak, jako by řízení před rozhodci šlo nerušeně dále.

V.

Trvajícím řízením je zábrana uplynutí promlčecí doby jen potud, pokud v něm oprávněný náležitě pokračuje (§ 97 obč. zák.). Tím chce zákon zabránit, aby si oprávněný nezjednal jistotu, že v důsledku podání žaloby neskončí promlčecí doba, pak se již o řádný průběh řízení nestaral a nevyvíjel patřičnou iniciativu k jeho brzkému skončení, to znamená také k odstranění spornosti zažalovaného práva.

Soud sice postupuje v občanském soudním řízení podle § 59 z úřední povinnosti a vede je tak, aby byl zjištěn skutečný stav věci co nejúčelněji a nejrychleji, avšak k tomu potřebuje náležitou součinnost účastníků, zejména navrhovatele. Projevuje-li navrhovatel nezáměr na řízení např. tím, že se, ač řádně předvolán, nedostavuje k ústnímu jednání, projeví se mu to nepříznivě při posuzování běhu promlčecí doby. Nečinnost účastníků sice nepřekáží podle § 77 o. s. ř. postupu řízení, ale to ještě neznamená, že by nečinnost navrhovatele (výjimečně i odpůrce, uplatnil-li své právo v zahájeném již řízení kompenzační námitkou) nemusila mít pro něho nepříznivé následky z hlediska § 97 obč. zák.

Může proto skončit promlčecí doba i během trvání soudního řízení, jestliže oprávněný v řízení náležitě nepokračoval. Posouzení skutečnosti, zda navrhovatel v řízení řádně pokračoval, je věcí soudu a projeví se v rozhodnutí o věci samé.

Jestliže se navrhovatel např. nedostavuje k ústnímu jednání a nevysílá za sebe ani zmocněnce, nevyjadřuje-li se včas k návrhům odpůrce na výzvu soudu (§ 78 odst. 1 o. s. ř.) anebo protahuje-li řízení zbytečnými návrhy, může se jeho odpůrce dovolat i za trvání řízení promlčení nároku, jestliže během řízení promlčecí lhůta uplynula.

I tu lze k promlčení práva přihlížet jen tehdy, jestliže se dlužník promlčení

dovolal. Protože však často nebude dlužníkovi v takových případech možnost dovolání se promlčení známa, upozorní jej soud i zde na zmíněnou možnost v rámci své poučovací povinnosti (§ 7 o. s. ř.).

Judikatura se zabývala otázkou, zda ponechání řízení v klidu třeba vždy posuzovat jako nenáležitě pokračování v řízení nebo nikoli. Dospěla k závěru, že tu budou rozhodovat důvody, pro které bylo řízení v klidu ponecháno (R 40/57). S tímto závěrem nutno vyslovit souhlas, protože je správné, aby soud posoudil, zda oprávněný náležitě pokračoval v řízení či nikoliv. Lze očekávat, že tam, kde nastává klid řízení ze zákona, protože se oba účastníci nedostavili k ústnímu jednání u soudu první stolice, posoudí soud jednání navrhovatele zpravidla tak, že řádně v řízení nepokračuje a nemá zájem na skončení řízení. Naproti tomu v případě, kdy se účastníci řízení na klidu dohodnou a kdy lze předpokládat, že chtějí spor o uplatněné právo vyřídit smírnou cestou, nebylo by správné tomu bránit hrozbou, že se během smírného jednání za klidu řízení právo promlčí. Soud proto nebude zpravidla dohodnutý klid řízení považovat za nenáležitě pokračování v řízení, a to při nejmenším po dobu tří měsíců, po které nelze v řízení podle § 421 odst. 3. o. s. ř. pokračovat. Jestliže však oprávněný podá návrh na pokračování řízení ponechaného v klidu třeba těsně před uplynutím jednorozhodnutí lhůty uvedené v § 421 odst. 3 o. s. ř., posoudí opět soud, zda takový návrh neměl být podán dříve, aby se řízení zbytečně neprotahovalo.

Soudu je svěřeno posouzení, zda jde o náležité či nenáležité pokračování v řízení i jinde. Tak např. uváží soud, zda poškozený, který byl odkázán trestním soudem, aby uplatnil svůj nárok na náhradu škody vůči škůdci žalobou, podal tuto žalobu v přiměřené době apod.

Dosavadní právní úprava vázící účinek podání návrhu podle § 97 obč. zák. na podmínku, že navrhovatel bude v řízení náležitě pokračovat, se osvědčila a lze s ní souhlasit i do budoucna, protože nutí věřitele k aktivnímu dobývání nároku dosud sporného.

VI.

Souhlas nutno vyslovit i s tím, že podle dosavadní právní úpravy přetahuje pravomocné rozhodnutí, jímž bylo právo přiznáno, promlčecí dobu a že pak počíná běžet promlčecí doba nová.

Byl by možný i takový názor, že když bylo právo uplatněno řádně před uplynutím promlčecí doby a přiznáno rozhodnutím soudu, že tím byla také odstraněna jeho pochybnost a že se takové právo již nemůže promlčet. Treba si ovšem uvědomit, že pravomocné přiznání práva soudem ještě neopatří oprávněnému plnění, na něž má nárok. Někdy poskytne dlužník věřiteli plnění, na které má podle pravomocného rozhodnutí věřitel nárok, dobrovolně, ale neudělá-li to, musí věřitel své právo vymáhat exekučně. Nevymáhá-li je však,

stává se právo časem opět pochybným, protože není jasné, zda už snad věřiteli nebylo plnění poskytnuto a zda právě proto nenastoupil cestu exekuce. Institut promlčení je určen právě k tomu, aby se pochybnost práva zlikvidovala. Proto je správné, že se promlčují i práva přiznaná rozhodnutím soudu nebo jiného orgánu, který byl k přiznání práva oprávněn, jako např. rozhodčího orgánu na závodě, rozhodců apod.

Problémem je tu ovšem volba vhodné délky promlčecí lhůty. Nejjednodušší by bylo setrvat i u práv přiznaných rozhodnutím soudu či jiného příslušného orgánu na obecné délce promlčecí lhůty. Nebylo by to však správné, protože práva zjištěná a přiznaná autoritativně pravomocným rozhodnutím se stanou znovu pochybnými jistě teprve po delší době než práva, která dosud u soudu či jiného příslušného orgánu uplatněna vůbec nebyla, anebo o nichž dosud nebylo pravomocně rozhodnuto. Desetiletá promlčecí lhůta, kterou tu zvolil občanský zákoník (§ 91 odst. 1 obč. zák.) na rozdíl od normální promlčecí doby tříleté (§ 90 obč. zák.),¹⁾ se v podstatě osvědčila a vžila. Není proto nutné od ní ustupovat ani při nové úpravě promlčení. Volba delší než desetileté lhůty by byla vůči věřiteli příliš blahovolná. Dávala by mu možnost nevymáhat nárok, který mu byl přiznán, po příliš dlouhou dobu a tím by byla též v rozporu se snahou po odstranění pochybnosti dlouhotrvajících práv. Deset let je dosti dlouhá doba k tomu, aby během ní věřitel exekučně vymáhal právo, které mu bylo pravomocným rozhodnutím přiznáno, a v exekučním vymáhání pokračoval až do úplného uspokojení svého nároku.

Správná úprava a správný výklad toho, co lze považovat za náležité pokračování v exekučním vymáhání nároku (srov. výklad podaný dále sub VII.), by odstranilo snahu po prodlužování i desetileté promlčecí lhůty stanovené zákonem pro práva přiznaná rozhodnutím soudu. Nebylo by tu pak již třeba uvažovat o teoreticky přinejmenším pochybné možnosti uznání judikátní pohledávky.²⁾ Tím by také odpadla obava ze zvěčňování zákonem stanovené promlčecí lhůty jejím třeba i několikerým prodlužováním.³⁾

Volba desetileté promlčecí lhůty pro práva přiznaná rozhodnutím soudu či jiného příslušného orgánu však nevyhovuje tam, kde bylo věřiteli přiznáno právo na opětuující se dávky, jež budou dospívat v budoucnu, a tam, kde bylo dlužníku povoleno, aby věřiteli poskytoval plnění, k němuž je zavázán, ve splátkách.

Na opětuující se dávky občanský zákoník již dnes pamatuje. Právo na tyto dávky (zejména na opětuující se dávky výživného) se promlčuje, i když byly přiznány rozhodnutím soudu, vždy ve třech letech (§ 91 odst. 2 obč. zák.).

¹⁾ Z důvodu právní bezpečnosti nemělo by v zákoně být dovolováno sjednání kratší promlčecí doby, jak to činí ustanovení § 99 obč. zák. V praxi se stejně možnosti sjednat kratší promlčecí lhůtu nevyužívá.

²⁾ Srov. cit. článek *Hrdličekův, Kabátův, Turkův a Kratochvílův*.

³⁾ Srov. *V. Knapp*: cit. Splnění závazků, str. 315; *J. Hrdlička*: cit. Přerušení a stavení promlčecí doby stanovené v § 98 obč. zák.; *Socialistická zákonnost 1959*, str. 463.

O plnění ve splátkách však občanský zákoník již nehovoří. Mělo by proto mezi ustanovení o promlčení být zařazeno ustanovení další, které by stanovilo, že rovněž nárok na jednotlivé splátky povolené soudem či jiným orgánem se promlčuje vždy v obecné tříleté promlčecí době, třebaže některé splátky budou dospívat až po uplynutí deseti let od přiznání nároku. Byly-li však splátky povoleny „pod ztrátou lhůt“ a nesplněním jedné ze splátek se stane splatným celý zbytek dluhu, mělo by se právo na tento zbytek dluhu promlčovat v deseti letech ode dne, kdy byl celý nárok přiznán, avšak nejdříve po uplynutí tříleté promlčecí lhůty stanovené pro splátku, kterou dlužník nedodržel. I to by si ovšem vyžádalo speciální úpravy v zákoně.

Počátek promlčecí lhůty by bylo správné i nadále vázat u práva přiznaného rozhodnutím soudu na právní moc rozhodnutí a nikoli na jeho vykonatelnost, přestože je usnesení vykonatelné na rozdíl od rozsudku bez ohledu na právní moc. Při promlčení jde o odstranění spornosti nároku, a ta je odstraněna nejen u rozsudku, ale i u usnesení až jejich právní mocí a nikoli získáním možnosti vést exekuci. Tam, kde bylo soudem či jiným příslušným orgánem dlužníku uloženo plnění opětuujících se dávek nebo splátek, může začít běžet promlčecí doba ovšem až dnem následujícím poté, kdy jednotlivé dávky nebo splátky dospějí.

Stanovení desetileté promlčecí doby by se nemělo omezovat jen na práva přiznaná pravomocným rozhodnutím, ale také na pohledávky dlužníkem uznané, jak to již dnes upravuje občanský zákoník (§ 91 odst. 1 obč. zák.). Navíc však by v zákoně mělo být vyjádřeno, že uznáním pohledávky se zakládá nová, desetiletá promlčecí doba jen tehdy, má-li uznání pohledávky určené co do důvodu a rozsahu dlužníkem písemnou formu a pohledávka nebyla v době uznání ještě promlčena.

VII.

Právo přiznané rozhodnutím soudu se tedy nepromlčí, jestliže je věřitel včas vymáhá exekučně. Exekuční vymáhání práva je jedním z úkonů, které „vedou k uspokojení nároku nebo k jeho určení mocí úřední“ (§ 97 obč. zák.). Nejde tu tedy již jen o domáhání se nároku u soudu, kterým se rozumí zpravidla podání žaloby.

V exekučním řízení je třeba dát odpověď především na otázku, jak lze zabránit uplynutí promlčecí doby, co se rozumí trváním exekučního řízení a náležitým pokračováním v něm. Odpověď na tyto otázky není zdaleka tak jednoduchá jako u nalézacího řízení.¹⁾ Stačí tu však odkázat na některé z Hrdličkových závěrů a přidat k nim několik poznámek z hlediska případné nové právní úpravy.

¹⁾ Podrobnou odpověď na uvedené otázky podává J. Hrdlička v článku: Přerušení a stanovení promlčecí doby stanovené v § 98 obč. zák.; Socialistická zákonnost 1959, str. 466—499.

Aby zabránil věřitel uplynutí promlčecí lhůty u práva přiznaného rozhodnutím soudu, musí včas podat návrh na povolení exekuce. Jestliže soud na základě věřitelova návrhu exekuci povolí, neskončí pak promlčení, dokud bude exekuce trvat (§ 97 obč. zák.). Usnesení o povolení exekuce na běh promlčecí doby přímo nepůsobí. Ovlivní jej toliko druhotně, protože bez usnesení povolujícího exekuci k exekuci vůbec nedojde. Zamítne-li tedy nebo odmítne-li soud návrh na povolení exekuce, běží promlčecí doba nerušeně dále, jako by žádný návrh na povolení exekuce nebyl podán.

Promlčecí lhůta nedoběhne, dokud exekuce trvá. Avšak zatímco dobu trvání nalézacího řízení je možné určit poměrně přesně, protože toto řízení končí zpravidla okamžikem, kdy nabude právní moci rozhodnutí ve věci samé, je v exekučním řízení situace složitější. Vydáním usnesení o povolení exekuce totiž exekuce nekončí. Dokonce právě naopak. Usnesení o povolení exekuce spadá do počátečního stadia exekučního řízení. Konec tohoto řízení pak již příliš pevně stanovit nelze, protože se tu nevydává na ukončení exekuce zpravidla žádné rozhodnutí.

Pravidelně končí exekuce uspokojením nároku vymáhajícího věřitele. Avšak tak tomu nemusí být vždy. Exekuce může též zaniknout či být zrušena, aniž k uspokojení vymáhajícího věřitele vůbec došlo. Rozdíl mezi zánikem a zrušením exekuce spočívá v tom, že k zániku exekuce (např. podle § 541 odst. 2 o. s. ř.) dochází ze zákona, kdežto ke zrušení exekuce (např. podle § 445 o. s. ř.) je třeba soudního rozhodnutí. Kromě toho může exekuce zůstat úplně či zčásti bezvýslednou, aniž by zákon výslovně stanovil, že zaniká, anebo aniž by ji soud usnesením zrušil. Tak tomu bude např. v případě, že výtěžek dražby nemovitě věci nebo výtěžek prodeje zabavených movitých věcí dlužníka nepostačí k uspokojení vymáhajícího věřitele,¹⁾ popřípadě že exekuci vedlo více vymáhajících věřitelů a na některého z nich se z výtěžku exekuce nic nedostalo. Bude tomu tak také tam, kde vymáhající věřitel vede exekuci na dlužníkův plat a dlužník skončí pracovní poměr s dosavadním zaměstnavatelem nebo třeba ztratí nárok na důchod (jako je tomu např. u práce schopné vdovy po jednom roce od vzniku jejího nároku na vdovský důchod), nejde-li ovšem o případy, na které pamatuje zák. opatření č. 57/1955 Sb., kde exekuce pokračuje dále, i pokud jde o dlužníkův plat u dalších poddlužníků. Ve zmíněných případech zůstane věřitel se svým nárokem neuspokojen, přestože exekuce skončila.

Dojde-li pomocí exekuce k uspokojení nároku vymáhajícího věřitele, zanikne jeho nárok a dlužníkův závazek splněním, takže už nebude možné mluvit o jeho případném promlčení.

¹⁾ Exekuce však nekončí a trvá dále např. v případě, že výkonný úředník nenalezl u dlužníka movité věci, jež by podléhaly zabavení. Není totiž vyloučeno, že třeba v brzké době dlužník takové věci získá a k jejich zabavení postačí původně vydané usnesení o povolení exekuce. Stejně tak trvá exekuce vyklizením, i když nelze naříditi její výkon, protože vymáhající věřitel neprokázal, že je pro povinnou stranu zajištěn náhradní byt.

Naproti tomu skončí-li exekuce bezvysledně nebo dojde-li k jejímu zániku či zrušení, hrozí vymáhajícímu věřiteli, že se jeho nárok promlčí, podobně jako když třeba soud zamítne žalobu. A přece v řadě případů nemůže vymáhající věřitel předvídat neúspěšnost exekuce. Ke skončení exekuce dojde přesto, že jeho nárok je vymahatelný a přesto, že on učinil vše k jeho vymození. Je proto třeba zabránit, aby se právo věřitelovo přiznané rozhodnutím soudu promlčelo, jestliže je věřitel včas exekučně vymáhá a exekuce není neúspěšná jeho vinou.

Tak např. je-li kterákoli exekuce zrušena proto, že by její výtěžek patrně nepostačil ani k úhradě exekučních nákladů (§ 445 odst. 1 písm. g) o. s. ř.), nebo je-li třeba zrušena exekuce dražbou nemovité věci, protože nebyl po neúspěšné první dražbě podán návrh na její pokračování, popřípadě proto, že se nenašel kupec ani při další dražbě (§ 485 o. s. ř.), je těžko možné přičítat neúspěch exekuce na vrub vymáhajícímu věřiteli a postihnout jej promlčením jeho práva.

Totéž pak platí, jestliže při exekuci vedené na dlužníkův plat nedosahuje tento plat po dobu jednoho roku ani základní částky, která je podrobena exekuci (§ 541 odst. 2 o. s. ř.), a exekuce v důsledku toho zanikne, nebo skončí-li snad exekuce na plat proto, že dlužník změnil zaměstnavatele (kromě případů, kde je vedena exekuce na služníkův plat k vymození pohledávek na úhradu osobních potřeb nezletilých dětí — srov. § 2 zák. opatření č. 57/1955 Sb.), anebo konečně třeba proto, že v exekuci k vydobytí nároku na nezastupitelný čin, na zdržení se činu nebo trpění byla již uložena nejvyšší přípustná částka pokut (§§ 566 až 567 o. s. ř.) apod.

Jestliže exekuce, jako je tomu ve zmíněných případech, skončila bezvysledně nikoli vinou vymáhajícího věřitele, není možné připustit, aby jen proto došel ke konce promlčecí lhůta. Vymáhajícímu věřiteli je nutno dát možnost dalšího pokračování v exekučním vymáhání svého práva. Vždyť vymáhající věřitel může v případě bezúspěšnosti jedné exekuce vést exekuci na jiný předmět, anebo nemělo-li by ani to žádoucího důsledku, opakovat exekuci na tentýž předmět, ale až po uplynutí určité doby, kdy by snad již exekuce byla úspěšná.

Bylo by proto vhodné pomatovat na vylíčené a jim podobné případy přímo v zákoně, do něhož by mělo být přímo vtčeno speciální ustanovení, že promlčení práva přiznaného rozhodnutím soudu nenastane, jestliže právo věřitel včas exekučně vymáhá a ve vymáhání náležitě pokračuje. Nevázalo by se tu tedy skončení promlčení jen na to, zda trvá určité exekuční řízení, ale zda nikoli v jednom exekučním řízení, nýbrž v exekučním vymáhání vůbec věřitel náležitě pokračuje. Náležitost vymáhání by ovšem strpěla kratší přestávky mezi jednotlivými exekucemi a na exekučním soudu by bylo, aby posoudil, zda vymáhající věřitel v exekučním vymáhání svého práva náležitě pokračoval či nikoli, a to zejména tehdy, kdyby dlužník námitkami proti exekuci uplatňoval

promlčení nároku.¹⁾ (I tu by musil soud ovšem přihlížet k promlčení z úřední povinnosti.)

Za plynulé vymáhání práva vymáhajícího věřitele přiznaného rozhodnutím soudu by se tedy považoval určitě případ, kdy dlužník, na jehož plat byla vedena exekuce, opustil dosavadního zaměstnavatele (poddlužníka) a vymáhající věřitel bez zbytečného odkladu, jakmile se dověděl o tom, kde dlužník nastoupil nově do práce, podal návrh na povolení exekuce zabavením platu u dalšího poddlužníka. Kdyby skončila neúspěšně exekuce dražbou nemovitě věci, považovali bychom za plynulé pokračování v exekuci, kdyby vymáhající věřitel bez zbytečného odkladu navrhl exekuci na movité věci dlužníkovy atd.

Naproti tomu by nebylo možné považovat za plynulé pokračování v řízení, kdyby mezi jednotlivými exekucemi bylo delší časové období neodpovídající skutečné potřebě anebo kdyby vymáhající věřitel i během jednotlivých exekucí postupoval liknavě a neprojevoval o postup exekuce náležitý zájem (i když rovněž v exekučním řízení postupuje soud z úřední povinnosti — § 440 odst. 3 o. s. ř.), popřípadě kdyby neposkytl součinnost tam, kde je jí k výkonu exekuce třeba.²⁾

Když vymáhající věřitel uvedenou součinnost neposkytne, nelze říci, že by v exekuci plynule pokračoval, a proto tu promlčecí doba i během exekuce může doběhnout. Promlčení lze pak uplatnit v námitkách proti exekuci. To by přicházelo v úvahu např. tam, kde by věřitel nepodal na poddlužníka, který mu nevyplatil zabavenou dlužníkovu pohledávku, žalobu podle § 543 o. s. ř., anebo tam, kde by si vymáhající věřitel měl na základě zmocnění soudu sám opatřit nějaké plnění nebo vykonat nějakou práci na náklad a nebezpečí povinné strany (§§ 565, 566 o. s. ř.) a neučinil to v přiměřené době.

Dojde-li snad ke zrušení exekuce např. v důsledku úspěšných námitek dlužníka proti exekuci nebo v důsledku upuštění věřitele od exekuce, může to však přece jen mít na promlčení vliv a promlčecí doba by tu většinou skončit měla. Neskončila by jen v případě, že zrušení exekuce nebylo možné přičíst k vině vymáhajícímu věřiteli anebo že vymáhající věřitel alespoň nemohl při náležité opatrnosti předvídat zrušení exekuce (podobně jako je to upraveno u nákladů exekučního řízení — § 447 odst. 1 o. s. ř.).³⁾ Kdyby zrušením exekuce promlčecí lhůta neskončila, mohl by pak vymáhající věřitel dosáhnout jejího prodloužení třeba vedením další exekuce na jinou část dlužníkovu majetku, jakmile může se zřetelem ke všem okolnostem předpokládat, že nová exekuce bude úspěšná.

¹⁾ Podobné řešení vyvozuje výkladem i z dosavadního právního stavu v citovaném již článku *J. Hrdlička*.

²⁾ Příklady toho, kde má věřitel poskytnout součinnost či kde se výkon exekuce vlastně přímo na vymáhajícího věřitele přenáší, uvádí *J. Hrdlička* v citovaném svém článku (Socialistická zákonost 1959, str. 415).

³⁾ Vede-li ovšem vymáhající věřitel proti dlužníkovi zároveň více exekucí, neznamená zrušení jedné z nich v žádném případě, že by tím skončila promlčecí lhůta, protože exekuční vymáhání věřitelova práva pokračuje dále.

Každopádně by však měla úpravě skončení promlčení v exekučním řízení být věnována zákonem zvláštní pozornost a mělo by se tu postupovat odlišně od úpravy skončení promlčení v řízení nalézacím.

Bylo by též možné uvažovat o stavení promlčecí lhůty po dobu trvání exekučního řízení. Tak by se desetiletá promlčecí lhůta pro nároky přiznané rozhodnutím soudu nebo jiného orgánu prodlužovala vždy o dobu, po kterou by vedl vymáhající věřitel jednotlivé exekuce, byť i bezvýsledně. Vzhledem k neurčitosti trvání jednotlivých exekucí by však i tu činilo potíže přesné stanovení doby, o kterou by se promlčecí lhůta prodlužovala a věřitel by často podával samoučelné návrhy na povolení třeba i zřejmě bezvýsledných exekucí jen proto, aby se v jeho prospěch prodloužil běh promlčecí lhůty.

VIII.

Protože u osob, které jsou ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, zejména dlouhodobé, trvá uspokojování pohledávek dlouhou dobu a je tu často třeba vést řadu exekucí, jež většinou zůstávají bezúspěšnými, neškodila by zde úvaha o možnosti zavedení stavení promlčení, které by trvalo po celou dobu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody.

To by značně posílilo postavení vymáhajících věřitelů, kterými jsou zpravidla socialistické organizace či nezletilé děti, popřípadě jiné osoby vymáhající výživné,¹⁾ tedy vesměs subjekty, jimž naše zákonodárství přiznává zvýšenou ochranu.

Ze všech tvrzení uvedených v tomto diskusním článku lze vyvodit závěr, že úprava promlčení zvolená občanským zákoníkem se ve své podstatě osvědčila a že vyžaduje jen některých změn a doplňků tam, kde dosavadní úprava byla mezerovitá či kde působila v praxi potíže.

Z hlediska vlivu občanského soudního řízení na promlčení by bylo proto na místě uvažovat zejména o:

1. jasnějším zákonném vyjádření toho, co třeba rozumět „domáháním se práva v promlčecí době“;
2. o rozšíření poučovací povinnosti soudu i na jiné orgány rozhodující v občanskoprávních věcech, přičemž poučení by mělo být poskytováno nejen pracujícím, ale i organizacím socialistického sektoru;
3. zvláštní úpravě skončení promlčecí lhůty tam, kde věřitel v promlčecí době exekučně vymáhá nárok přiznaný mu rozhodnutím soudu a v exekučním vymáhání náležitě pokračuje;

¹⁾ Nárok na výživné se sice nepromlčuje, ale promlčení hrozí jednotlivým dávkám výživného.

4. о úpravě stavení promlčecí lhůty po dobu, po kterou je dlužník ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody;

5. о zvláštní úpravě promlčení splátek povolených soudem či jiným příslušným orgánem v pravomocném rozhodnutí, jímž bylo věřiteli přiznáno jeho právo a

6. о zamezení sjednání kratší než obecné promlčecí lhůty.

РЕЗЮМЕ

Давность является одним из тех гражданско-правовых институтов, с которыми судебная практика встречается практически повседневно. Поэтому давность составляет частую тему теоретических трактатов. Избранная действующим гражданским кодексом регуловка давности проще, чем регуловка давности в гражданском кодексе 1811 года, который имел силу вплоть до 1951 года. Упрощение проявилось и в существенном сокращении давностных сроков, являющемся выражением стремления устранить правовую неопределенность, заключающуюся в чрезмерно длящихся правах из гражданско-правовых отношений. Права, которые в течение долгого времени не предъявляются в суде или не взыскиваются в принудительном порядке, становятся по меньшей мере сомнительными. Поэтому вполне правильно то, что закон ограничивает возможность их предъявления. Однако несмотря на то, что гражданский кодекс упростил правовую регуловку давности и приспособил ее к потребностям жизни, указанная регуловка не осталась без пробелов, и в связи с этим в практической деятельности приходится решать ряд проблем, на которые закон достаточного ответа не дает. Поэтому представляется целесообразным обсудить де леге ференда, что из прежней правовой регуловки давности оправдало себя и что, наоборот, следовало бы регулировать иначе. В настоящей статье представляются такие соображения с точки зрения влияния судопроизводства на течение давностного срока.

1. Не соответствовало бы чувству справедливости граждан, если бы права, непредъявленные в суде или другим подведомственным органе (например, третейском органе предприятия или у третейских судей) в течение давностного срока, прекращались, как это урегулировано во взаимных хозяйственных отношениях между организациями социалистического сектора, в силу закона. В отношениях между гражданами и социалистическими организациями, а также во взаимных отношениях между гражданами, целесообразно настаивать на давностном погашении прав. Погашенное по давности право хотя и продолжает существовать, но должник не обязан производить по нему платежи. Однако если исполнение производит добровольно, он не может требовать обратно такого платежа, так как в таком случае неосновательное обогащение кредитора не имело места.

2. Спрашивается, следует ли принимать во внимание давностное погашение по долгу службы, или, как это имеет место до сих пор, только в случае, если должник выставит давность в качестве возражения. Более простой и более новой казалась бы такая регуловка, согласно которой следовало бы принимать во внимание давность по долгу службы. Однако такая регуловка представлялась бы совершенно неудовлетворительной в производстве по принудительному взысканию. Принудительное взыскание разрешается без заслушания должника и установление возможного давностного погашения взыскиваемой в принудительном порядке претензии потребовало бы возбуждения устного разбирательства и постановления коллегиального решения там, где в настоящее время оно не является необходимым, и противоречило бы требованию скорости производства по принудительному взысканию. Таким образом, если должник хочет защищаться против предъявления погашенного по давности права, он должен выставить возражение со ссылкой на давностное погашение.

Суд или другой орган, постановляющий решение, всегда обратит внимание должника на возможность выставления возражения со ссылкой на давностное погашение, для того, чтобы должник не понес имущественного ущерба, хотя бы в результате недостаточного знания права.

3. Если кредитор хочет воспрепятствовать тому, чтобы его право не было погашено по давности, он должен домогаться его охраны в суде или другом надлежащем органе в течение давностного срока. В результате предъявления иска или учинения иного заявления о возбуждении производства, давность не прерывается и не приостанавливается. Она только не может окончиться, пока производство продолжается, т. е. до времени, пока по делу не будет вынесено вошедшее в законную силу решение, пока производство по делу не будет прекращено или отменено, пока оно не погаснет, или же пока иск не будет оставлен без последствий. Однако понятие продолжаемости производства нельзя толковать слишком узко. Продолжение производства следует усматривать и в случае, когда суд, рассматривающий уголовное дело, предоставил потерпевшему, ходатайствовавшему о рассмотрении его претензий на возмещение вреда в уголовном производстве, возможность разобраться в общеисковом порядке и потерпевший в соразмерный срок этой возможностью воспользуется.

Предпосылкой того, чтобы во время продолжения производства давностный срок не окончился, служит то, что кредитор возбужденное производство надлежаще продолжает, т. е. что проявляет активный интерес в удовлетворении своей претензии.

4. Правильным является то, что когда суд присуждает право вошедшим в законную силу решением, тем самым давностный срок прерывается и начинает течь срок более долгий, десятилетний.

Однако право на отдельные повременные положенные выдачи (в частности, выдачи на пропитание) погашается по давности, даже в случае, когда указанные выдачи были определены решением суда, всегда по истечении общего трехлетнего давностного срока. Закон необходимо будет дополнить так, что в течение трехлетнего давностного срока погашаются по давности и частичные платежи, возложенные решением суда.

5. Ввиду того, что, таким образом, погашаются по давности и претензии, признанные решением суда, кредитор должен взыскивать такую претензию в принудительном порядке во-время. Однако принудительное взыскание очень часто оказывается безрезультатным не по вине взыскателя, и было бы неправильным в таком случае постигать кредитора последствием, заключающимся в погашении по давности его права, признанного за ним даже вошедшим в законную силу решением суда. Поэтому необходимо избрать такую законную регулировку, которая в производстве по принудительному взысканию связывала бы окончание течения давностного срока не с продолжаемостью отдельного принудительного взыскания, а с надлежащим продолжением кредитором взыскания претензии в порядке принудительного взыскания вообще. Это значит, что давностный срок бы не истек, если бы кредитор, после полного или частичного неуспеха одного принудительного взыскания, прибег к дальнейшему принудительному взысканию, если бы он мог ожидать, что такое дальнейшее принудительное взыскание было бы успешным. А ввиду того, что в течение того времени, пока должник отбывает наказание лишением свободы, кредитор, как правило, не в состоянии взыскать с него своей претензии, было бы целесообразным ввести здесь даже, на время приведения наказания в исполнение, приостановление давностного срока, который продолжал бы течь только после освобождения должника из заключения, хотя бы такое освобождение и было условным.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Verjährung ist eine zivilrechtliche Institution, mit der die Gerichtspraxis alltäglich in Berührung kommt. Aus diesem Grunde ist die Verjährung ein häufiges Thema theoretischer Abhandlungen. Die Bestimmungen über die Verjährung, welche das gültige Bürgerliche Gesetzbuch festsetzt, sind einfacher als die Verjährungsbestimmungen des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches aus dem Jahre 1811, welches in dem Gebiet von Böhmen und Mähren bis zum Jahre 1951 in Geltung war. Die Vereinfachung zeigte sich auch in einer bedeutenden Verkürzung der Verjährungsfristen, welche von der Bemühung zeugen die Rechtsunsicherheit, welche mit dem allzulangen Währen zivilrechtlicher Beziehungen verbunden ist, einzuschränken. Rechte, welche während einer langen Zeitspanne nicht gerichtlich geltend gemacht werden oder welche im Exekutionsverfahren nicht eingetriben werden, werden wenigstens unsicher. Obwohl das Bürgerliche Gesetzbuch die Rechtsbestimmungen über die Verjährung vereinfacht und den Bedürfnissen des Lebens angepaßt hat, ist die Normierung der Verjährung nicht lückenlos und in der Praxis muß eine Reihe von Problemen gelöst werden, auf die das Gesetz keine genügende Antwort gibt. Es ist daher angebracht *de lege ferenda* zu erwägen, was sich an den bisherigen Verjährungsbestimmungen bewährt hat und was geändert werden sollte. In diesem Aufsatz wird eine solche Erwägung vom Standpunkt des Einflusses des Gerichtsverfahrens auf den Lauf der Verjährungsfrist vorgelegt.

1. Es würde dem Rechtsgefühl der Bürger widersprechen, wenn Rechte, welche nicht innerhalb der Verjährungsfrist bei Gericht oder bei einem anderen zuständigen Staatsorgan (z. B. bei Betriebsschiedsgerichten oder vor Schiedsrichtern) geltend gemacht worden sind, *ipso jure* untergehen würde, in derselben Weise wie dies in den wirtschaftlichen Beziehungen zwischen Organisationen des sozialistischen Sektors festgesetzt ist. In den Beziehungen zwischen Bürgern und sozialistischen Organisationen, ebenso wie in den gegenseitigen Rechtsbeziehungen zwischen Bürgern ist es passend, die Institution der Rechtsverjährung beizubehalten. Das verjährte Recht besteht zwar weiter fort, der Schuldner muß jedoch seine Verpflichtung nicht mehr erfüllen. Erfüllt er jedoch die Verpflichtung freiwillig, kann er die Leistung nicht mehr zurückfordern, denn der Gläubiger hat sich nicht grundlos bereichert.

2. Es ist eine Frage, ob die Verjährung *ex officio* berücksichtigt werden soll, oder, wie dies bisher der Fall war, nur dann, wenn der Schuldner Verjährung einwendet. Einfacher und moderner könnte so eine Regelung erscheinen, bei der die Verjährung aus Amtspflicht berücksichtigt werden würde. So eine Regelung wäre jedoch im Exekutionsverfahren ganz unpassend. Die Exekution wird ohne Vernehmung des Schuldners bewilligt; die Nachforschung, ob der Exekutionsanspruch nicht etwa verjährt ist, würde eine mündliche Verhandlung und Senatsentscheidung erfordern, was den heutigen Bestimmungen nach nicht notwendig ist und was auch mit dem Postulat, daß das Exekutionsverfahren möglichst schnell ablaufen soll, im Widerspruch steht. Wenn sich der Schuldner gegen die Geltendmachung des verjährten Rechtes wehren will, muß er die Verjährungseinrede geltend machen. Das Gericht oder ein anderes entscheidendes Organ belehrt den Schuldner immer über die Möglichkeit die Verjährungseinrede geltend zu machen, damit er etwa aus Rechtsunkenntnis keinen materiellen Schaden erleide.

3. Wenn der Gläubiger verhindern will, daß sein Recht verjährt, muß er innerhalb der Verjährungsfrist Schutz seines Rechtes bei Gericht oder bei einem anderen zuständigen Organ fordern. Die Verjährung wird durch Klageerhebung oder den Antrag zur Einleitung des Verfahrens weder unterbrochen noch gehemmt. Sie kann nur nicht zu Ende gehen, so lange das Verfahren läuft, d. h. bis zu dem Zeitpunkt, wo die Sache rechtskräftig entschieden wird, bevor das Verfahren eingestellt oder aufgehoben wird, bevor es erlischt oder bevor die Klage abgelehnt wird. Den Begriff der Rechtshängigkeit darf man jedoch nicht zu eng auslegen. Als Rechtshängigkeit ist es auch zu betrachten, wenn das eine Strafsache abhandelnde Gericht den Beschädigten, der seinen Schadenersatzanspruch im Strafverfahren geltend gemacht hat,

verwies seinen Anspruch auf Schadenersatz durch Klage im zivilrechtlichen Verfahren geltend zu machen und wenn der Beschädigte in entsprechender Frist dieser Aufforderung Folge leistet.

Voraussetzung dafür, daß die Verjährungsfrist nicht endet, ist es, daß der Gläubiger in dem eingeleiteten Verfahren in entsprechender Weise fortfährt, d. h. daß er ein aktives Interesse an der Befriedigung seines Anspruchs zutage trägt.

4. Es ist richtig, daß die Verjährungsfrist unterbrochen wird, sobald der Anspruch des Gläubigers gerichtlich rechtskräftig festgestellt wird und daß dann eine neue längere (zehn-jährige) Verjährungsfrist anfängt. Der Anspruch auf einzelne wiederholte Leistungen (insbesonders Alimentationsleistungen) verjähren jedoch auch dann, wenn sie durch gerichtliche Entscheidung bestätigt sind in der allgemeinen dreijährigen Verjährungsfrist. Das Gesetz wird in der Weise ergänzt werden müssen, daß auch gerichtlich auferlegte Teilzahlungen in drei Jahren verjähren.

5. Da also auch Ansprüche, welche durch gerichtliche Entscheidung zuerkannt worden sind, verjähren, muß der Gläubiger so einen Anspruch rechtzeitig durch Exekution eintreiben. Die Exekution bleibt jedoch oft ohne Verschulden des Gläubigers ergebnislos. Es wäre nicht richtig, in diesem Falle den Gläubiger die Folgen der Verjährung seines Rechtes, welches ihm sogar durch rechtskräftige Gerichtsentscheidung zuerkannt wurde, treffen zu lassen. Es sollte daher so eine rechtliche Regelung eingeführt werden, welche im Exekutionsverfahren die Beendigung der Verjährungsfrist nicht an die Dauer der einzelnen Exekution, sondern an die entsprechende Fortsetzung der Eintreibung des Anspruchs binden würde, d. h. die Verjährungsfrist sollte nicht zu Ende gehen, wenn der Gläubiger nach teilweisem oder vollständigem Mißerfolg der Exekution eine neue Exekution führt, sobald er erwarten kann, daß sie Erfolg haben könnte. Da während der Zeit, wo der Schuldner in Haft ist, der Gläubiger seinen Anspruch gewöhnlich nicht eintreiben kann, wäre es passend, während des Strafvollzugs die Hemmung der Verjährungsfrist einzuführen, welche erst nach Freilassung (gegebenenfalls nach bedingter Freilassung) weiterlaufen würde.

- E. Kučera: *K některým otázkám autonomie a postavení Slovenska v rámci Československé republiky*
str. 39, Kčs 6,46
- J. Boguszak: *Stát, právo a právní instituce v soustavě společenské nadstavby*
str. 72, Kčs 11,—
- R. Foustka: *Petra Chelického názory na stát a právo*
str. 71, Kčs 8,90
- S. Zdobinský: *K některým otázkám osobního vlastnictví*
str. 47, Kčs 3,70
- 1955 IURIDICA I: J. Pokšteřil: *Problém definice agrese. Z. Česka: Rozsah přezkoumávání rozhodnutí soudu své stolice vzhledem k vadám v občanském soudním řízení. J. Kincl: Sarmatae Limigantes. IURIDICA II: Z. Jičínský: Vznik československého lidové demokratického práva a buržoasní theorie „právní kontinuity“. B. Vybíral: K problému jednočinného souběhu trestných činů. D. Fišer: O vztahu mezi výrobou výrobních prostředků a spotřebních předmětů v souvislosti s požadavky základního ekonomického zákona socialismu. M. Lakatoš: Zákon jako forma práva v lidové demokracii.*
- 1956 IURIDICA I: F. Boura: *Černyševského názory na stát a právo. M. Doláková: Presumpce zavinení a rozsah náhrady škody podle občanského zákoníku, zejména se zřetelem k nesplnění hospodářských smluv. E. Kučera: O autonomii v socialistickém státě. I. Tomeš: Právní otázky učebního poměru. IURIDICA II: P. Levit: Administrativně právní postavení správy národního podniku průmyslového. I. Tomšová: Realisace administrativně právních norem. Z. Česka: Připojení se k návrhu na rozvod manželství. K. Malý: Vznik trestně právních ustanovení zemských zřízení o poddanských vzpourách.*
- 1957 IURIDICA I: K. Litsch: *Bismarckův zákon proti socialistům. E. Kučera: Socialistický typ státu. J. Švestka: Duševní porucha podle občanského zákoníku se zvláštním zřetelem k dědickému právu. IURIDICA II: J. Boguszak: K otázce druhů interpretace norem platného československého práva. Z. Červený: K některým otázkám správního donucování, zvláště správního trestání. P. Levit: K vývoji správního aktu.*
- 1958 IURIDICA I: *Sborník projevů přednesených dne 12. listopadu 1957 na slavnostním zasedání vědeckých rad Ústavu práva ČSAV a právnické fakulty University Karlovy k 40. výročí Velké říjnové socialistické revoluce: Akademik V. Procházka: Velká říjnová socialistická revoluce a její význam pro vznik a vývoj socialistického státu a práva. Člen korespondent ČSAV V. Knapp: Úloha socialistického práva při budování socialistické ekonomiky. P. Levit: Socialistický státní aparát. P. Peška: Základní občanská práva a povinnosti v socialistickém státě. IURIDICA II: Z. Jičínský: Pojetí práva v masarykismu a sociáldemokratismu. M. Knappová: Pojem právní subjektivity a způsobilosti k úkonům v československém občanském právu. Z. Česka: K některým otázkám arbitrážního řízení. I. Tomeš: K úpravě práce přes čas v československém pracovním právu. IURIDICA III: P. Levit: Správní řízení. E. Kučera: Formy socialistického státu. S. Balík: Někteří významná ustanovení massachusettského „Zákoníku svobod“.*
- 1959 IURIDICA I: J. Nezkusil: *Studie o pokusu v československém trestním právu. IURIDICA II: B. Spáčil: Rozpočtový řád národních výborů. J. Trubač: Vývoj finančního hospodaření a využívání ekonomických podniků podniků v ČSR po roce 1945. I. Tomeš: Pojem pracovní kázně a její právní úprava. IURIDICA III: D. N. Pritt: John Milton, Poet and Revolutionary.*
- 1960 IURIDICA I: B. Rattinger: *O státně právním významu únorových událostí. J. Švestka: Odpovědnost za škody způsobené dopravními prostředky. K. Litsch: K postavení nejvyšších orgánů Německé republiky v listopadové revoluci 1918. IURIDICA II: V. Delong: Obsah pojmu lidové demokratické státní správy. S. Radvanová: Byt užívaný manžely. K. Malý: Vznik proletářských soudů v sovětském Rusku. IURIDICA III: K. Pinc: K ekonomické problematice společenské spotřeby obyvatelstva.*

Obsah

<i>O. Plundr</i> : Organizace soudů Polské lidové republiky	str.	5
<i>J. Fjálal</i> : Změna účastníka v občanskoprávním řízení	str.	53
<i>Z. Češka</i> : Vliv soudního řízení na běh promlčecí doby	str.	95

Содержание

<i>О. Плундр</i> : Судостроительство Польской Народной Республики	стр.	5
<i>Й. Фиала</i> : Перемена стороны в гражданском процессе	стр.	53
<i>З. Чешка</i> : Влияние судопроизводства на течение давностного срока	стр.	95

Inhalt

<i>O. Plundr</i> : Die Gerichtsorganisation der Volksrepublik Polen	S.	5
<i>J. Fjálal</i> : Der Parteiwechsel im Zivilprozess	S.	53
<i>Z. Češka</i> : Die Wirkung des Gerichtsverfahrens auf den Lauf der Verjährungsfristen	S.	95

Acta Universitatis Carolinae 1961

IURIDICA 1

© Vydala Universita Karlova Praha 1961

Redakční rada série Iuridica: prof. dr. V. Outrata, dr. Z. Češka (tajemník), doc. dr. J. Boguszak, dr. O. Novotný

Vytiskl MÍR, novinářské závody, n. p., závod 1, Václavské nám. 15, Praha 1

Cena Kčs 9,60

D-01* 10125